

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ЗАПИСКИ З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Writings in Romance-Germanic Philology

*Збірник засновано в 1997 р.
Виходить 2 рази на рік*

Випуск 2(39) 2017

Одеса
КП ОМД
2017

ББК 81.43:47-91я43

УДК 811.11:13(067)

3 32

Засновник та видавець: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Редакційна колегія:

Головний редактор: *Колегаєва І.М.* – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри лексикології і стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Україна

Бабелюк О. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Україна

Голубенко Л. М. – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри німецької мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Україна

Домброван Т. І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Україна

Жаборюк О. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Україна

Карпенко О. Ю. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Україна

Матузкова О. П. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Україна

Морозова І. Б. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Україна

Петлюченко Н. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських і романських мов Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Сиваченко Г.М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач сектором компаративістики Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, Україна

Силантьєва В. І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Україна

Степанова Г.А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології та перекладу Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

Гартон С. – професор Інституту мов та соціальних наук Астонського університету, Велика Британія

Вольдан А. – професор Інституту славістики Віденського університету, Австрія

Будняк Д. – професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Польща

Крамер Ш. – професор Інституту германістики Віденського університету, Австрія

Відповідальний секретар: *Строченко Л.В.* – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Технічний секретар: *Єрьоменко С.В.* – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики перекладу Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Відповідальний за випуск: Строченко Л.В.

Збірник містить статті з питань романо-германської філології, перекладу і викладання іноземних мов.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Протокол № 3 від 28.11. 2017)

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ № 16374-4846ПР від 17.12.2009 р.

Постановою Президії ВАК України збірник внесено до переліку фахових видань України з філологічних наук: мовознавство (№ 747 від 13.07.2015 р.) та літературознавство (№ 1604 від 22.12.2016 р.).

Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова, 2017

УДК 811.111'373.2:665.57

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118593](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118593)

Біла Є.С.

викладач,

Національний університет «Одеська морська академія»

СЕМАНТИЧНІ ГЕШТАЛЬТИ АСОЦІАТИВНОГО ОНІМІЧНОГО ПОЛЯ АРОМАТОНИМІВ

Стаття присвячена з'ясуванню природи ароматонімічного субфрейму ментального лексикону носія англійської мови. Розглянуто семантичні гешталти асоціативного поля англійськомовних ароматонімів. Систематизація результатів вільного асоціативного експерименту уможливила виокремлення СГАОП, тобто семантичних гешталтів асоціативного онімічного поля аналізованих стимулів.

Ключові слова: ароматонім, семантичні гешталти, вільний асоціативний експеримент, асоціативне поле.

Белая Е.С. Семантические гешталты ассоциативного онимичного поля ароматонимов. Статья посвящена выяснению природы ароматонимичного субфрейма ментального лексикона носителя английского языка. Рассмотрены семантические гешталты ассоциативного поля англоязычных ароматонимов. Систематизация результатов свободного ассоциативного эксперимента сделала возможным выделение СГАОП, то есть семантических гешталтов ассоциативного онимичного поля анализируемых стимулов.

Ключевые слова: ароматоним, семантические гешталты, свободный ассоциативный эксперимент, ассоциативное поле.

Bila E.S. Semantic gestals of the associative homonym field of aromatonyms. The article is devoted to the clarification of the nature of the aromatonymic subframe in the mental lexicon of the English native speakers. The semantic gestalt of the associative field of English aromatonyms is considered. The systematization of the results of a free associative experiment made it possible to isolate the SGAOF, that is, the semantic gestals of the associative onymic field of the stimuli analyzed. In this study, the use of the method of a free associative experiment was used, which consists in responding to the informants by any verbal reaction to the words-stimuli. The associative field of the stimulus was divided into semantic gestalt - fragments of the linguistic picture of the world and on the basis of two dominant groups of associatives the gestalt nucleus was established. Analyzing the obtained SGAOF aromatonyms, we consider it appropriate to note that they all have a high degree of generalization, that is, the semantic diffusion of speech gains topicality, which opens up the possibility of subjective interpretation of the heard. All the results of our free experiment, namely semantic gestalt, are implemented by the Milton model, which combines distortion, synthesis and release of information, so that the language is deliberately used to enable the client to complete the missing parts.

Key words: aromatonyms, semantic gestalts, free associative experiment, associative field.

Асоціація може розумітися як «зв'язок між психічними явищами, який встановлюється за певних умов, при якому актуалізація «...» одного з них викликає появу іншого» [26]. Коли індивід утворює асоціації, він «виявляє своє бачення дійсності крізь призму індивідуальної асоціативної картини світу, що формується в період її становлення в певному соціальному, культурному, ментальному та лінгвістичному просторі, що закарбовується у його підсвідомості» [20, 192]. Таким чином, асоціації актуалізують у

свідомості людини «зв'язки між елементами лексичної структури тексту та співвідносними з ними явищами дійсності або свідомості» [2, 127]. Розуміння того, що «процес асоціювання охоплює процес встановлення асоціативного зв'язку між двома об'єктами, який базується на особистому, суб'єктивному досвіді» [5, 156], дозволяє застосовувати специфічні лінгвістичні методи дослідження під час аналізу ментального буття лексичних одиниць, зокрема й онімічних, які в ментальному лексиконі перетворюються на концепти. **Ментальний лексикон** індивіда, тобто сегмент довгострокової пам'яті, резервуар, де зберігаються знання про всі відомі даній людині слова на всіх доступних для неї мовах [11], є містилищем **концептів** – фундаментальних одиниць знання, які є центральними для процесів категоризації та концептуалізації [23]. **Категоризацію** можемо термінувати, як «осмислення об'єктів та явищ дійсності в рамках категорій – узагальнених понять» [16, 127], а **концептуалізацію** – як здатність свідомості людини, виокремивши в об'єктивній чи суб'єктивній (мисленнєвій) дійсності певну окрему царину, сферу, осмислити її за допомогою виділення її особливих ознак та підвести її під певний клас явищ [16, 122]. У фокусі даної розвідки є дослідження ментального буття **онімічних концептів**, які, на думку О.Ю.Карпенко [8], після обробки і переробки, тобто концептуалізації й категоризації в ментальному лексиконі індивіда, «пов'язуються з іншими складниками ментального лексикону як їх упорядники й організатори» [9, 10], шикуються у **фрейми** та **субфрейми**, рекурсивну природу яких підкреслила К.Д.Долбіна [4]. Власне термін **фрейм** у даному випадку розуміємо, за класифікацією С.А.Жаботинської, як **ідентифікаційний**, який персоніфікує, класифікує й специфікує предмет [6]. Таким чином, загальний онімічний фрейм ментального лексикону його власника членується на субфрейми – антропонімічний, топонімічний, ергонімічний, хремотонімічний та ін. [9], кожний з яких підпадає під подальше рекурсивне членування. Для даного дослідження актуальності набуває структура хремотонімічного субфрейму, одним з підрозділів якого є назви косметичних засобів – парфумоніми, до яких і відносяться ароматоніми.

Когнітивна ономастика, як і інші когнітивні дослідження, має досить обмежений репертуар методів, що зумовлено відсутністю неопосередкованого доступу до ментального лексикону людини. Так, Л.Тальмі виокремлює дев'ять специфічно когнітивних методів [25, 1], серед яких чільне місце посідають експериментальні техніки психолінгвістики. Асоціативний експеримент дозволяє побудувати асоціативне поле стимулу, тобто «опис сукупності реакцій, які було упорядковано за зменшенням частотності» для їх подальшої семантичної інтерпретації [16, 5]. Отже, асоціативні експерименти дають можливість «виявити ядерні й периферійні зони або компоненти мовної свідомості людини» [1, 26], причому ядро мовної свідомості «формується з тих слів (ідей, понять, концептів) в асоціативно-вербальній сітці, які мають найбільшу кількість зв'язків» [7, 191].

Метою цієї розвідки є з'ясування природи ароматонімічного субфрейму ментального лексикону носія англійської мови. **Об'єктом** дослідження було обрано англomовні ароматоніми, **предметом** – їх семантичні гешталъ-

ти асоціативного поля. **Матеріалом** дослідження послуговували результати вільного асоціативного експерименту. Всього в ході експерименту було опитано 57 інформантів, анкети яких послуговували базою для створення асоціативного словничка. Загальна кількість наданих реакцій – 842, загальна кількість відмов від реакцій – 28, тобто 3.32 %.

У даному дослідженні було застосовано використання **методу вільного асоціативного експерименту**, який полягає в реагуванні інформантами за допомогою будь-якої вербальної реакції на слова-стимули. Обробка отриманих у результаті опитування реакцій дає можливість «інтерпретувати отримані асоціати як віддзеркалення тих чи інших концептуальних ознак досліджуваного концепту» [15, 115]. Власне термін **гештальт** розуміємо як «константний цілісний складник свідомості, що існує у вигляді фігур, структур, образів і формується через прагнення до структурування поля сприйняття» [18, 84]. Як зазначає Дж.Лакофф, пізнання є холістичним, реалізується завдяки створенню цілісних структур, єдиних гештальтів, ідеалізованих когнітивних моделей пізнання – **лінгвістичних гештальтів** [24;12], які виступають «фактором оцінності й категоризацією екстралінгвальної реальності» [21, 175]. Можемо навести думку О.Потебні щодо асоціативності, яка «полягає в тому, що різномірні сприйняття не знищують взаємно свою самостійність, а залишаючись самі собою, зливаються в одне ціле» [17, 136]. **Асоціативний гештальт** формується з природних семантично зумовлених угруповань навколо кількох частотних реакцій [19], це – «інструмент структурування асоціативного поля кожного ключового стимулу» [13, 119]. Тобто «гештальт – це ментальний образ, який є віддзеркаленням світу, фрагмент образу світу, лінгвістичний гештальт – мовне втілення фрагмента мовної картини світу, а асоціативний гештальт – фрагмент концептуальної картини світу» [3, 122]. За методикою Ю.М.Караулова асоціативне поле стимулу можливо розподілити на **семантичні гештальти** – фрагменти мовної картини світу [7]. На підставі двох домінуювальних груп асоціатів встановлюється **гештальтне асоціативне ядро** [13, 119], що і було зроблено в процесі обробки отриманих нами результатів вільного асоціативного експерименту.

Систематизація результатів вільного асоціативного експерименту уможливила виокремлення СГАОП, тобто семантичних гештальтів асоціативного онімічного поля аналізованих стимулів. Як зазначалося вище, два провідні гештальти формують ядро асоціативного поля, тому для кожного зі стимулів-ароматонімів було сформовано відповідне ядро. Так, для першого стимулу *Daisy dream* асоціативне ядро складається з семантичних гештальтів КВІТКА (24 реакції: *yellow* (5), *fresh* (3), *flower* (2), *flowers* (2), *Field* (2), *fields*, *freshness*, *breath of fresh air*, *lawn of daisies*, *farm/countryside*, *blue*, ***Marguerite***, *garden*, *white*, *green*) та ПРИЄМНИ ПОЧУТТЯ (14 реакцій: *feeling*, *gentle*, *beauty*, *happy*, *comfort*, *day-dreaming*, *aspirations*, *pure*, *innocent*, *holy*, *sweetheart*, *fair*, *beautiful sadness*, *desire*), що становить 41.38% та 24.14% відповідно. Як можемо висновувати з наведених результатів, перший гештальт був викликаний першим компонентом ароматоніма, а другий – останнім, тобто в цілому дана власна назва сприймається як щось надзвичайно приємне, таке, що викликає позитивні відчуття та емоції. Обидва гештальти пов'язані

не з ароматонімом, а з апелятивними значеннями його компонентів.

Другий стимул *Chance*, згідно з викликаними в реципієнтів реакціями, в структурі асоціативного поля об'єднав наступні СГАОП: УСПІХ (39 реакцій: *luck* (7), *opportunity* (4), *lotto* (2), *success* (2), *possibility* (2), *lottery* (2), *winning*, *probability*, *gamble*, *risk*, *prize*, *success*, *change*, *life*, *goal*, *aspiration*, *intention*, *last resort*, *cliffhanger*, *game-changer*, *start over a new leaf*, *a new day*, *dawn*, *life saver*, *ray of light*, «*would be a fine thing*» (*idiom*)) та МОЖЛИВІСТЬ (5 реакцій: (*Noah's*) *ark*, *kind soul*, *football*, *cards*, *Monopoly*), що становить 70.91% та 9.09%. Як бачимо з наведених результатів, асоціативне гештальтне ядро також не є пов'язаним з ароматонімом, а з апелятивом та його позитивно забарвленими значеннями.

Асоціативне ядро семантичного гештальту третього стимулу *Shooting star* складається з двох компонентів, а саме: НЕБЕСНИЙ ПРОСТІР (23 реакції: *Moon* (3), *Cosmos*, *Galaxy*, *Christmas*, *cloudless*, *planet*, *full moon*, *stars*, *airplane*, *astrology*, *outer space*, *meteorite*, *comet*, *space*, *distant*, *astronomy*, *sky* (3), *night sky*, *up*) та БАЖАННЯ (13 реакцій: *a wish*, *wish* (6), *dream* (3), *dreams*, *miracle*, *desire*), що становить 38.98% та 22.03%. Отримані результати знову ж таки не пов'язані з ароматонімом, однак в СГАОП актуалізуються два напрямки: небесно-космічний, викликаний значенням відповідної загальної назви, та дотичний до поширеного музичного твору, присвяченого виповненню бажання внаслідок фольклорної прикмети.

Четвертий з аналізованих стимулів *Black opium* в складі асоціативного ядра свого семантичного гештальту має такі компоненти: НАРКОТИК (22 реакції: *drugs* (4), *drug* (4), *plant*, *drug lord*, *dope*, *narcotics*, *dangerous*, *daze*, *peril*, *death* (2), *lair*, *smuggling*, *addiction*, *untouchable*, *poppy fields*) та АРОМАТ (7 реакцій: *perfume* (3), *scent*, *aftershave*, *smell*, *mist*), що становить 37.93% та 12.07%. У цьому стимулі менша частина гештальтного ядра пов'язана з ароматонімом, а перша – з осмисленням значення апелятиву.

В асоціативному полі п'ятого стимулу *Amazing grace* стало можливим виокремити наступне ядро СГАОП: РЕЛІГІЯ (24 реакції: *church* (4), *hymn* (2), *gospel music*, *gospel*, *YAHOVAN*, *redemption*, *salvation*, *blessed*, *mercy*, *holy*, *spirituality*, *religion*, *sermon*, *service*, *Madonna*, *heaven*, *Saints*, *priest*, *choir*, *divine*) та ШОТЛАНДІЯ (8 реакцій: *Edinburgh*, *kilt*, *saltire*, *castle* (2), *bagpipes* (2), *Scottish music*), що становить 42.11% та 14.04%. Обидва компоненти асоціативного гештальтного ядра продиктовані не ароматонімом чи якістю його денотату, а християнським гімном та особливостями його виконання, в тому числі й на щорічному військовому параді в Единбурзі.

Шостий стимул *Bombshell* створив наступні компоненти ядра СГАОП: СЕКСУАЛЬНІСТЬ (27 реакцій: *Marilyn Monroe* (2), *sexy* (2), *high heels*, *Victoria Secret*, *sex symbol*, *pin-ups*, *women*, *gender*, *sexuality*, *sensuality*, *body*, *vamp*, *sex*, *hot*, *woman*, *lingerie*, *peach*, *breath-taking*, *awe*, *sexy woman*, *breasts*, *objectification of women*, *my wife*, *blonde!*, *my baby*) та ВІЙНА (18 реакцій: *war* (2), *competition*, *politics*, *power*, *conquest*, *boom*, *thunder and lightning*, *drop*, *explosion*, *fuel*, *loud*, *explosion*, *controversy*, *struck*, *mortar*, *enemy*, *weapons*), що становить 49.09% та 32.73%. Доречним видається пригадати лозунг хіппі «*Make love, not war*» у зв'язку зі структурою асоціативного гештальтно-

го ядра даного стимулу, бо тут поєднуються протилежні за сенсом концепти, що зумовлено протилежністю прямого та переносного значень відповідної англomовної лексики.

Для сьомого стимулу *Neroli Portofino* характерним виявилось розділення ядра СГАОП на наступні компоненти: РОЗВАГА (18 реакцій: *wine* (3), *food* (2), *vacation* (2), *some idea of la dolce vita*, *playground*, *shops*, *lifestyle*, *tourists*, *locals*, *restaurants*, *fun*, *lush*, *Italian drink*, *"Eat, pray, love"*) та ІНОЗЕМНИЙ (10 реакцій: *Italy* (3), *Italian* (3), *Port*, *place*, *Europe*, *foreign*), що становить 36% та 20%. Ці гешталти ніяк не пов'язані з ароматонімом, однак підкреслюють, в першу чергу, певну рекреаційну спрямованість асоціативного мислення респондентів у процесі обробки зазначеного стимулу.

Восьмий стимул *Flowerbomb* в своєму ядрі асоціативного поля містить наступні гешталти: КВІТИ (23 реакції: *colours* (2), *flowers* (2), *floral and super sweet*, *flower power*, *hippies*, *odour*, *fragrance*, *perfume*, *burst of fragrance*, *abundance of flowers*, *wreath*, *blossom* (2), *Flora*, *explosion that leaves a flowery smell*, *sweet*, *hippies*, *color miraculous*, *red*, *colorful*, *blue white*) та ВІЙНА (5 реакцій: *explosion* (3), *deadly*, *love not war*), що становить 42.59% та 9.26%. Хотілося б зауважити, що ці гешталти були тригеровані двома частинами аналізованого композита зі значною перевагою першої. Тобто в ментальному лексиконі учасників експерименту забарвленість даного стимулу є переважно позитивною та викликає приємні почуття.

Для СГАОП дев'ятого стимулу *Mademoiselle Coco* характерним ядерним компонентом виявився єдиний гештальт МОДА (41 реакція: *Chanel* (4), *perfume* (3), *lady* (2), *classic* (2), *black and white hat*, *young lady*, *Elegance*, *fashion*, *sportswear*, *necklace*, *knitwear*, *style*, *chic*, *icon*, *elegance*, *pearls*, *spotlight*, *fashion*, *exquisite*, *distinguished*, *snob*, *sophisticated*, *upper class*, *occasion*, *gala*, *head-turner*, *high heels*, *dress*, *delicate*, *a smart little hat*, *scent*, *toilet water*, *designer*, *famous*), що становить 78.85%. Слід зауважити, що аналізований стимул виявився дуже потужним сугестогеном, частково через свою відомість, а також завдяки міфологізації образу дизайнерки, що створила даний бренд і аромат, тому інші гешталти до ядра не ввійшли.

Десятий стимул *Beach* також сформував єдиний ядерний асоціативний гештальт РОЗВАГА (63 реакції: *sun* (5), *sea* (4), *umbrella* (4), *summer* (4), *sand* (3), *swimming* (2), *paradise*, *holiday*, *ball*, *sun tan lotion*, *sun block*, *coconuts*, *sunshine*, *towels*, *lemon aid*, *drinks*, *food*, *friends*, *volleyball net*, *pheromones*, *shore*, *ocean*, *vacation*, *heat*, *bikini*, *attraction*, *salty*, *relax*, *sea gulls*, *palm trees*, *adventure*, *laughter*, *shiny and sunny*, *peaceful night*, *long and sandy with surf*, *sandy*, *relaxing*, *my dream*, *boys*, *bucket*, *spade*, *beds*, *deck chairs*, *towel*, *costume*, *beach ball*, *ships*), що становить 90%. Наявність такого потужного асоціативного гешталту викликана семантичним навантаженням апелюючи, від якого шляхом онімізації було утворено аналізований ароматонім.

Що стосується одинадцятого стимулу *Alien*, то його гештальтне ядро складається з двох компонентів: НЕВІДОМЕ (27 реакцій: *foreign* (3), *strange* (2), *curiosity* (2), *E.T.*, *unknown*, *caution*, *unexplainable*, *unanswerable*, *questions*, *out of place*, *conspicuous*, *innovative*, *bizarre*, *toxic*, *apocalyptic*, *sensational*, *extra-terrestrial*, *question*, *Martian*, *Klaatu barada*, *horror*, *opposite*,

green men) та КОСМОС (5 реакцій: *space* (2), *spaceship*, *outer space*, *planet*), що становить 50% та 9.26%. Як і в попередньому випадку, семантика донора-апелятива вплинула на асоціативні зв'язки стимулу при когнітивній переробці в ментальному лексиконі інформантів експерименту.

Дванадцятий стимул *Light blue* продемонстрував наявність двох провідних гештальтів у своєму ядрі: СВІЖІСТЬ (15 реакцій: *baby boy* (2), *baby* (3), *freshness*, *softness*, *peaceful*, *serine*, *pure*, *fresh*, *naive*, *childhood*, *virgin*, *innocent*) та КОЛІР (12 реакцій: *colour* (2), *landscape paintings*, *eyeshadow*, *painter*, *tinted*, *marine*, *shade*, *pastel*, *tranquil*, **Cambridge**, *art*), що становить 26.32% та 21.05%. Другий компонент ядра є цілком передбачуваним завдяки семантиці донорської сфери ароматоніма, але перший базується на метафоричному переосмисленні стимулу.

Для тринадцятого стимулу *Sexy amber* характерними виявилися два домінуючі компоненти СГАОП: ЖІНОЧІСТЬ (14 реакцій: *Amber from House M.D.*, *woman*, *name*, *red head*, *femme provocateur*, *sweet-smelling lady*, *hair dye*, *best friend (her name is Amber)*, *Beautiful*, *dress*, *sensuous*, *mature*, *old and unsexy*, *sexy saddie*) та КОШТОВНІСТЬ (11 реакцій: *jewels* (2), *jewelry* (2), *Gemstone*, *semi-precious*, *glass*, *precious stone*, *orange*, *gold*, *mosquito*), що становить 25% та 19.64%. У даному асоціативному полі ароматоніма маємо переважно справу із впливом жіночого імені на загальну назву коштовного каміння, що і викликало відповідні асоціації.

Чотирнадцятий стимул 212 за результатами опитування в ядро СГАОП включає такі компоненти: КІЛЬКІСТЬ (18 реакцій: *number* (2), *numbers*, *area code*, *count*, *security code*, *level*, *placement*, *cholesterol count*, *natural number*, *mathematics*, *police code?*, *number one*, *211*, *213*, *313*, *amount*, *binary*) та ЧАС (7 реакцій: *days*, *moment*, *until midnight*, *14.12 pm*, *2.12 pm.*, *February 2012*, *21st February*), що становить 36% та 14%. Обидва провідні гештальти асоціативного поля зазначеного стимулу пов'язані зі значенням обраного для номінації парфума елемента донорської сфери.

Для п'ятнадцятого стимулу *Juliette has a gun* було встановлено лише один провідний гештальт НЕБЕЗПЕКА (35 реакцій: *violent* (2), *rifle* (2), *fear*, *dispute*, *danger*, *Police*, *witness*, *woman can take care of herself*, *independent*, *harassment*, *brisk*, *no hanky punky*, *alert*, *tough*, *risky*, *serious*, *dangerous*, *Western*, *unpredictable*, *down to business*, *a sexy woman with a strong personality*, *Tarantino*, *suicide*, *is it loaded?*, *revenge*, *protected*, *assault*, *license*, *revolver*, *machine gun*, *chamber*, *bullets murder*, *holster*), що становить 60.34%. Така обмеженість асоціативного гештальтного ядра викликана незвичайною формою та семантикою аналізованого стимулу, через що навіть такий потужний сугестоген, як ім'я головної героїні п'єси У.Шекспіра, отримало лише 4 асоціації (*Romeo*, *so does Romeo*, *theatre*, *story*), що не є достатнім для входження до ядра СГАОП. На нашу думку, для формування ядра певний гештальт має отримати не менше 10 % реакцій від загальної кількості.

Порівняння ядер СГАОП всіх запропонованих стимулів можемо унаочнити в наступній таблиці:

Таблиця 1

Ядра СГАОП стимулів асоціативного експерименту

	Ароматонім	Домінувальні гешталти	Кількість
1	Daisy dream	КВІТКА ПРИЄМНІ ПОЧУТТЯ	24 (41.38%) 14 (24.14%)
2	Chance	УСПІХ МОЖЛИВІСТЬ	39 (70.91%) 5 (9.09%)
3	Shooting star	НЕБЕСНИЙ ПРОСТІР БАЖАННЯ	23 (38.98%) 13 (22.03%)
4	Black opium	НАРКОТИК АРОМАТ	22 (37.93%) 7 (12.07%)
5	Amazing grace	РЕЛІГІЯ ШОТЛАНДІЯ	24 (42.11%) 8 (14.04%)
6	Bombshell	СЕКСУАЛЬНІСТЬ ВІЙНА	27 (49.09%) 18 (32.73%)
7	Neroli Portofino	РОЗВАГА ІНОЗЕМНИЙ	18 (36%) 10 (20%)
8	Flowerbomb	КВІТИ ВІЙНА	23 (42.59%) 5 (9.26%)
9	Mademoiselle Coco	МОДА	41 (78.85%)
10	Beach	РОЗВАГА	63 (90%)
11	Alien	НЕВІДОМЕ КОСМОС	27 (50%) 5 (9.26%)
12	Light blue	СВІЖІСТЬ КОЛІР	15 (26.32%) 12 (21.05%)
13	Sexy amber	ЖІНОЧІСТЬ КОШТОВНІСТЬ	14 (25%) 11 (19.64%)
14	212	КІЛЬКІСТЬ ЧАС	18 (36%) 7 (14%)
15	Juliette has a gun	НЕБЕЗПЕКА	35 (60.34%)

Унаочнити ці дані можемо в наступній діаграмі:

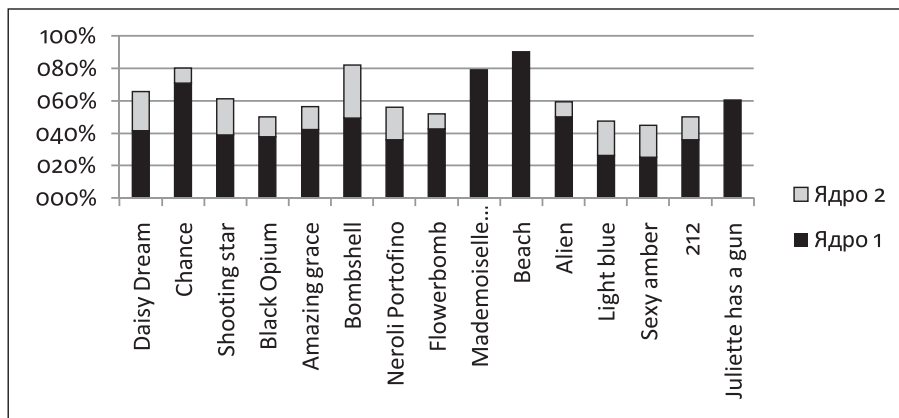

Рис. 1.

Три стимули продемонстрували наявність в асоціативному гештальному ядрі лише одного компонента: *Beach, Mademoiselle Coco, Juliette has a gun*. Це зумовлено різними факторами: якщо в першому можемо говорити про загальну відомість апелятивного денотату з наявним у всіх реципієнтів відповідним особистим досвідом, то в другому – про відомість особи дизайнера та її особистого імені, а в третьому – про епатажність назви, яка базується на когнітивному дисонансі, що викликано розбіжністю між відомим літературно-художнім антропонімом та змістом цього відантропонімного ароматоніма.

СГАОП аналізованих стимулів-ароматонімів майже не повторюються, за винятком таких гештальтів, як РОЗВАГА й КВІТИ, а також ВІЙНА. Домени, до яких належать сформовані стимулами семантичні гештальти, є переважно позитивними, тобто це **ПОЧУТТЯ** (ПРИЄМНІ ПОЧУТТЯ, БАЖАННЯ, СЕКСУАЛЬНІСТЬ), **МАЙБУТТЯ** (УСПІХ, МОЖЛИВІСТЬ), **ВІДПОЧИНОК** (РОЗВАГА, МОДА), **СВІТОГЛЯД** (РЕЛІГІЯ), **ЯКІСТЬ** (КОЛІР, СВІЖІСТЬ, ЖІНОЧІСТЬ, АРОМАТ), **АРТЕФАКТ** (КВІТКА, КВІТИ, КОШТОВНІСТЬ), **КІЛЬКІСТЬ**, **ЧАС**, **ПРОСТІР** (ШОТЛАНДІЯ, НЕБЕСНИЙ ПРОСТІР, КОСМОС). Як негативні сприймаються домени **ЧУЖИЙ** (ІНОЗЕМНИЙ, НЕВІДОМЕ), **НЕБЕЗПЕКА** (НЕБЕЗПЕКА, ВІЙНА, НАРКОТИК). Відзначимо, що СГАОП ароматонімів, які відносяться до таких доменів, містяться в назвах, що мають дещо провокативний, навіть епатажний характер: *Flowerbomb, Bombshell, Juliette has a gun, Black opium*, тобто такий складний ефект заковано власне в ароматонімах.

Аналізуючи отримані СГАОП ароматонімів, вважаємо за доцільне відзначити, що всі вони мають високий ступінь узагальнення, тобто «набуває актуальності семантична дифузність мовлення, що <...> відкриває й можливість суб'єктивної інтерпретації почутого» [10, 210]. Таким чином, всі отримані результати нашого вільного експерименту, а саме семантичні гештальти, реалізують Мілтон-модель, яка об'єднує викривлення, узагальнення та випущення інформації, завдяки чому «мова навмисно використовується так, щоб дати можливість клієнту доповнити деталі, яких бракує» [22, 161]. Мілтон-модель «дозволяє адресанту бути 'витончено неясним'. Тобто вона дозволяє продукувати твердження <...>, в яких майже повністю конкретна інформація видалена, так що адресат може вільно заповнювати лакуни власним досвідом» [14, 412]. Серед багатьох технік Мілтон-моделі для даного дослідження цікавими виявляються номіналізація й генералізація, які потребують декодування за допомогою «трансдериваційного пошуку», заповнюючи сенсові лакуни суб'єктивно актуальним змістом» [10, 215]. Яке саме значення вкладають інформанти в гештальт, наприклад, ПРИЄМНІ ПОЧУТТЯ, УСПІХ, НЕБЕЗПЕКА, БАЖАННЯ? Наскільки їх розуміння збігається чи відрізняється? Це залежить від їхнього особистого досвіду, системи цінностей, переконань та світогляду. Як бачимо, ступінь узагальненості отриманих СГАОП є різним – від максимально дифузних МОЖЛИВІСТЬ чи НЕВІДОМЕ до більш конкретних ШОТЛАНДІЯ чи КВІТКА, однак у будь-якому з випадків у адресата залишається можливість заповнити, за термінологією Т.Ю.Ковалевської, «сенсові лакуни суб'єктивно ак-

туальним змістом». Отже, ароматонами успішно виконують свою основну функцію навіювання, викликання у свідомості бажаних образів, відчуттів та емоцій. Скажімо, ароматонім *Wonder* у кожного адресата викликає власне розуміння, що саме є диво, а *Beauty* – яка саме має бути краса, в чому вона маніфестується. Надзвичайно успішним вважаємо ароматонім *Very Irrisistible* завдяки його неясній семантиці та предметній віднесеності: до якої сфери людського буття належить цей кваліфікатор: власне аромат, той образ, що він створює, чи якісь інші аспекти. В нашому експерименті найбільш конкретним за структурою асоціативного гештальтного ядра виявився ароматонім *Daisy Dream*, провідним гешталтом якого є КВІТКА. Але й у цьому випадку залишилося відкритим питання, яка саме квітка, через дифузність даної генералізації.

У результаті проведеного дослідження можемо висновувати, що нами було встановлено семантичні гештали асоціативного поля ароматонімів-стимулів, які формуються семантично зумовлених угруповань асоціатив, з виокремленням їх ядра. Було отримано наступні результати: ароматонім *Daisy dream* має два домінувальні гештали: КВІТКА (41.38%) та ПРИЄМНІ ПОЧУТТЯ (24.14%). Домінувальними гешталтами ароматоніму *Chance* були виявлені УСПІХ (70.91%) та МОЖЛИВІСТЬ (9.09%). Для ароматоніму *Shooting star* домінувальними гешталтами стали НЕБЕСНИЙ ПРОСТІР (38.98%) і БАЖАННЯ (22.03%). Ароматонім *Black opium* має два домінувальні гештали: НАРКОТИК (37.93%) та АРОМАТ (12.07%). Домінувальними гешталтами ароматоніма *Amazing grace* були виявлені РЕЛІГІЯ (42.11%) та ШОТЛАНДІЯ (14.04%). Для ароматоніма *Bombshell* домінувальними гешталтами стали СЕКСУАЛЬНІСТЬ (49.09%) і ВІЙНА (32.73%). Ароматонім *Neroli Portofino* має два домінувальні гештали: РОЗВАГА (36%) та ІНОЗЕМНИЙ (20%). Провідними гешталтами ароматоніма *Flowerbomb* були виявлені КВІТИ (42.59%) та ВІЙНА (9.26%). Ароматонім *Mademoiselle Coco* має один домінувальний гештальт МОДА (78.85%). Для ароматоніма *Beach* також було виокремлено один домінувальний гештальт РОЗВАГА (90%). Для ароматоніма *Alien* домінувальними гешталтами стали НЕВІДОМЕ (50%) і КОСМОС (9.26%). Ароматонім *Light blue* має два домінувальні гештали: СВІЖІСТЬ (26.32%) та КОЛІР (21.05%). Домінувальними гешталтами ароматоніма *Sexy amber* були виявлені ЖІНОЧІСТЬ (25%) та КОШТОВНІСТЬ (19.64%). Для ароматоніма *212* домінувальними гешталтами стали КІЛЬКІСТЬ (36%) і ЧАС (14%). Ароматонім *Juliette has a gun* має всього один домінувальний гештальт НЕБЕЗПЕКА (60.34%). СГАОП аналізованих стимулів-ароматонімів майже не повторюються, за винятком таких гешталтів, як РОЗВАГА й КВІТИ, а також ВІЙНА. Домени, до яких належать сформовані стимулами семантичні гештали, є переважно позитивними, тобто це **ПОЧУТТЯ** (ПРИЄМНІ ПОЧУТТЯ, БАЖАННЯ, СЕКСУАЛЬНІСТЬ), **МАЙБУТТЯ** (УСПІХ, МОЖЛИВІСТЬ), **ВІДПОЧИНОК** (РОЗВАГА, МОДА), **СВІТОГЛЯД** (РЕЛІГІЯ), **ЯКІСТЬ** (КОЛІР, СВІЖІСТЬ, ЖІНОЧІСТЬ, АРОМАТ), **АРТЕФАКТ** (КВІТКА, КВІТИ, КОШТОВНІСТЬ), **КІЛЬКІСТЬ**, **ЧАС**, **ПРОСТІР** (ШОТЛАНДІЯ, НЕБЕСНИЙ ПРОСТІР, КОСМОС). Як негативні сприймаються домени **ЧУЖИЙ** (ІНОЗЕМНИЙ, НЕВІДОМЕ), **НЕБЕЗПЕКА** (НЕБЕЗПЕКА, ВІЙНА, НАРКОТИК).

У подальших розвідках планується проаналізувати дистрибуцію стимулів-ароматонімів на чотири кола індивідуального онімічного фрейму залежно від ступеня знайомства реципієнта зі стимулом та його емоційного залучення, що дозволить краще зрозуміти природу ароматонімічного сегмента англослов'янської картини світу та структури ароматонімічного субфрейму ментального лексику носія англійської мови.

Список літератури

1. Багманова Л.Н. Особенности восприятия современным читателем лингвокультурем-понятий русской православной культуры [Электронный ресурс] / Л.Н.Багманова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 3(21): в 2-х ч. – Ч. II. – С.26–28. – Режим доступа: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2013_3-2_04.pdf
2. Болотнова Н.С. Об основных понятиях и категориях коммуникативной стилистики текста / Н.С.Болотнова // Вестн. РГНФ. – 2001. – № 3. – С. 123–131.
3. Дідур Ю. І. Особливості функціонування ергонімів у мові, мовленні та ментальному лексиконі (в українській, англійській та російській мовах) : дис....канд. філол. наук : 10.02.15 / Юлія Ігорівна Дідур. – Одеса, 2015. – 195 с.
4. Долбіна К.Д. Когнітивні аспекти функціонування зоонімних пропріальних одиниць : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Карине Давидівна Долбіна. – Одеса, 2014. – 181 с.
5. Исаев Ю.Н. Ассоциативный эксперимент как источник изучения языковой картины мира и как метод когнитивного исследования [Электронный ресурс] / Ю.Н.Исаев // Вестник Чувашского университета. – 2015. – № 2. – С.156–160. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/>
6. Жаботинская С.А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка): дис... д-ра филолог. наук: 10.02.19 / Светлана Анатольевна Жаботинская. – М., 1992. – 385с.
7. Караулов Ю.Н. Показатели национального менталитета в ассоциативно-вербальной сети / Ю.Н.Караулов // Языковое сознание и образ мира: [сб. статей]. – М.: ИЯ РАН, 2000. – С. 191–206.
8. Карпенко О.Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв: дис. ... доктора філол.наук : 10.02.15 / Олена Юріївна Карпенко. – К., 2007. – 416 с.
9. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика : [навч. посіб.] / Олена Юріївна Карпенко. – Одеса : Фенікс, 2010. – 158 с.
10. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: [монографія] / Т.Ю. Ковалевська. – вид. друге, випр. і доп. – Одеса: Астропринт, 2006. – 324 с.
11. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С.Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
12. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж.Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1981. – Вып.10. – С.350–368.
13. Марковина И.Ю. Специфика языкового сознания русских и американцев: опыт построения «ассоциативного гештальта» текстов оригинала и перевода / И.Ю.Марковина, Е.В.Данилова // Языковое сознание и образ мира : сб. статей / [под ред. Н.В.Уфимцевой]. – М. : ИЯ РАН, 2000. – С.116–132.
14. Плигин А. Руководство к курсу НЛП-Практик / А.Плигин, А.Герасимов. – М.: Твои книги, 2009. – 576 с.
15. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике : [монография] / З.Д.Попова, И. А.Стернин. – [3-е изд.] – Воронеж: Истоки, 2003. – 191 с.
16. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика : [монография] / З.Д.Попова, И.А.Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
17. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А.Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 614 с.
18. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О.Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2010. – 844 с.

19. Сергієва Н.С. Семантический гештальт и ядро языкового сознания русских [Электронный ресурс] / Н.С.Сергієва // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: социально-гуманитарные науки. – 2006. – Вып. 2 (57). – С. 160–165. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskij-geshtalt-i-yadro-yazykovogo-soznaniya-russkih>.
20. Сурмач О.Я. Асоціативний експеримент при виявленні активності власних назв як вербалізаторів концепту «wealth» в англійській мові / О.Я.Сурмач // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2011. – Вип. 19. – С. 192–197.
21. Ходоренко А.В. Гештальт и его выражение в языковых единицах / А.В.Ходоренко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство. – 2011. – Т. 19, вип. 17(3). – С. 175–179.
22. Холл М. Полный курс НЛП / М.Холл, Б.Боденхаммер. – М.: АСТ, 2015. – 640 с.
23. Evans V. A Glossary of Cognitive Linguistics / V. Evans. – Edinburgh : EUP, 2007. – 239 p.
24. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 57 p.
25. Talmy L. Foreword / L. Talmy // Methods in Cognitive Linguistics / ed. by M.Gonzalez-Marquez. – Amsterdam : John Benjamin Publishing Company, 2005. – P.1-12.
26. <https://vocabulary.com>

References

1. Bagmanova, L.N. (2013), "Features of perception by modern readers of linguocultures-concepts of Russian Orthodox culture", *Philological Sciences. Questions of theory and practice* ["Osobennosti vosprijatija sovremennym chitatelem lingvokul'turem-ponjatij russkoj pravoslavnoj kul'tury", *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*], 3(21): in 2 vol., vol.II, pp. 26–28, available at: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2013_3-2_04.pdf
2. Bolotnova, N.S. (2001), "About the basic concepts and categories of communicative text stylistics", *Herald of RGNF* ["Ob osnovnyh ponjatijah i kategorijah kommunikativnoj stilistiki teksta", *Vestnik RGNF*], 3, pp.123–131.
3. Didur, Yu.I. (2015), *Features of the ergonomics in speech, speech and mental lexicon (in Ukrainian, English and Russian): Thesis* [Osoblyvosti funkcionuvannja ergonomiv u movi, movlenni ta mental'nomu leksykoni (v ukrai'ns'kij, anglijs'kij ta rosijs'kij movah) : dys....kand. filol. nauk : 10.02.15], Odessa, 195 p.
4. Dolbin, K.D. (2014), *Cognitive aspects of the functioning of zooming demarcation units): Thesis* [Kognityvni aspekty funkcionuvannja zoonimnyh proprial'nyh odyunc' : dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.15], Odessa, 181 p.
5. Isaev, Yu.N. (2015), "Associative experiment as a source of studying the linguistic picture of the world and as a method of cognitive research", *Bulletin of the Chuvash University* ["Assosiatyvnyj jeksperiment kak istochnik izuchenija jazykovoj kartiny mira i kak metod kognitivnogo issledovanija", *Vestnik Chuvashskogo universiteta*], 2, pp.156–160, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/>
6. Zhabotinskaya, S.A. (1992), *Cognitive and nominative aspects of the numeracy class (based on modern English): Thesis* [Kognitivnye i nominativnye aspekty klassa chislitel'nyh (na materiale sovremennogo anglijskogo jazyka): dis... d-ra filolog. nauk: 10.02.19], Moscow, 385 p.
7. Karaulov, Yu.N. (2000), "Indicators of national mentality in the associative-verbal network", *Language consciousness and the image of the world* ["Pokazateli nacional'nogo mentaliteta v assosiativno-verbal'noj seti", *Jazykovoe soznanie i obraz mira*], Moscow, pp. 191–206.
8. Karpenko, O.Yu. (2007), *Cognitive onomastics as the direction of knowing their own names): Thesis* [Kognityvna onomastyka jak naprjamok piznannja vlasnyh nazv: dys. ... doktora filol. nauk : 10.02.15], Kiev, 416 p.
9. Karpenko, O. Yu. (2010), *Cognitive onomastics [Kognityvna onomastyka]*, Phoenix, Odessa, 158 p.
10. Kovalevsky, T.Yu. (2006), *Communicative aspects of neurolinguistic programming [Komunikativni aspekty nejrrolingvistychnogo programuvannja]*, Astroprint, Odessa, 324 p.
11. Kubryakova, E.S. (2004), *Language and knowledge. On the way of getting knowledge of language: parts of speech from a cognitive point of view. The role of language in the knowledge of the world* [Jazyk i znanie. Na puti poluchenija znanij o jazyke: chasti rechi s kognitivnoj

- tochki zrenija. Rol' jazyka v poznanii mira*], Languages of Slavic culture, Moscow, 560 p.
12. Lakoff, J. (1981), "Linguistic Gestals", New in foreign linguistics ["Lingvisticheskie geshtal'ty", *Novoe v zarubezhnoj lingvistike*], Progress, Moscow, 10, pp.350–368.
 13. Markovina, I.Yu. (2000), "Specificity of the linguistic consciousness of Russians and Americans: the experience of constructing an "associative gestalt" of original texts and translation", Language consciousness and the image of the world ["Specifika jazykovogo soznaniya russkikh i amerikancev: opyt postroenija «associativnogo geshtal'ta» tekstov originala i perevoda", *Jazykovoe soznanie i obraz mira*], Moscow, pp.116–132.
 14. Pligin, A., Gerasimov, A. (2009), Guide to the course of NLP-Practitioner [Rukovodstvo k kursu NLP-Praktik], Your books, Moscow, 576 p.
 15. Popova, Z.D., Sternin, I.A. (2003), Essays on Cognitive Linguistics [Ocherki po kognitivnoj lingvistike], Origins, Voronezh, 191 p.
 16. Popova, Z.D., Sternin, I.A. (2007), Cognitive Linguistics [Kognitivnaja lingvistika], AST: East-West, Moscow, 314 p.
 17. Potebnya, A.A. (1976), Aesthetics and poetics [Jestetika i pojetika], Art, Moscow, 614p.
 18. Selivanova, O. O. (2010), *Linguistic Encyclopaedia* [Lingvistychna encyklopedija], Dovkilya-K, Poltava, 844 p.
 19. Sergieva, N.S. (2006), "Semantic Gestalt and the core of the linguistic consciousness of Russians", Bulletin of the South Ural State University ["Semanticheskij geshtal't i jadro jazykovogo soznaniya russkikh", *Vestnik Juzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta*], vol. 2(57), pp.160–165, available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskij-geshtal't-i-yadro-jazykovogo-soznaniya-russkikh>.
 20. Surmach, O.Ya. (2011), "Associative experiment in identifying the activity of their own names as verbalizers of the concept "wealth" in English", *Problems of Semantics, Pragmatics and Cognitive Linguistics* ["Asociativnyj eksperiment pry vyjavlenni aktyvnosti vlasnyh nazv jak verbalizatoriv konceptu «wealth» v anglijs'kij movi", *Problemy semantyky, pragmatyky ta kognityvnoi lingvistyky*], vol. 19, pp. 192–197.
 21. Khodorenko, A.V. (2011), "Gestalt and its expression in linguistic units", Bulletin of Dnipropetrovsk University ["Geshtal't i ego vyrazhenie v jazykovyh edinicah", *Visnyk Dnipropetrovs'kogo universytetu*], vol.19, 17(3), pp. 175–179.
 22. Hall, M., Bodenhamer, B. (2015), Full course NLP [Polnyj kurs NLP], Moscow, 640 p.
 23. Evans, V. (2007), *A Glossary of Cognitive Linguistics*, EUP, Edinburgh, 239 p.
 24. Lakoff, G. (1987), *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, University of Chicago Press, Chicago, 57 p.
 25. Talmy, L. (2005), "Foreword", *Methods in Cognitive Linguistics*, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam, pp.1–12.
 26. available at: <https://vocabulary.com>

Стаття надійшла до редакції 10.10.2017 р.

УДК 811.111:82

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118595](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118595)

Бубнов Д. В.

аспирант,

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ВАРИАТИВНЫЙ ХАРАКТЕР МЕЛОДИЧЕСКОГО КОНТУРА В РЕЧИ ИРЛАНДЦЕВ

*Данная статья посвящена исследованию мелодических характеристик в речи ирландцев. Своеобразие ирландского варианта как национальной разновидности английского языка заключается в том, что в стране функционируют и взаимовлияют два языка – английский и ирландский. Проведенное исследование доказало степень вариативности мелодических характеристик, выявило общеирландские специфические особенности (высокий процент употребления восходящей шкалы), которые могут выступать идентифицирующими маркерами региональной принадлежности. **Ключевые слова:** ирландский, восходящий, маркер, идентифицирующий, двуязычие, национальный.*

Бубнов Д.В. Варіативний характер мелодичного контуру у мовленні ірландців. Пропонована стаття присвячена дослідженню мелодійних характеристик у мовленні ірландців. Своєрідність ірландського варіанту як національного різновиду англійської мови полягає в тому, що в країні функціонують і взаємовпливають дві мови - англійська та ірландська. Проведене дослідження довело ступінь варіативності мелодійних характеристик, виявило загальноірландські специфічні особливості (високий відсоток еживання висхідної шкали), які можуть виступати маркерами, що ідентифікують регіональну належність.

Ключові слова: ірландська, висхідний, ідентифікуючий маркер, двомовність, національний.

Bubnov D. The varying character of melodic contour in the Irish's speech. The article is devoted to the analysis of melodic contour peculiarities in the Irish's speech. The problem of studying polynational languages of national variants of English has still been one of the most important in contemporary linguistics. While studying peculiarities of English national variety in Ireland it should be noted that English in itself represents a microsystem, which consists of subsystems of national and territorial realization. The development of Irish variant of English was influenced by bilingual situation where the English and Irish languages function and coexist, which in its turn involve confluence and changes in both the languages. The conducted auditory investigation the aim of which was to define main terminal tones and scales in the speech of the Irish showed that both general Irish peculiarities of melodic contour and specific characteristics can be revealed in the speech of the Irish which serves as marker of regional belonging. The research also revealed specifics of Irish variant of English prosody and proved that Rising and Rising falling nuclear tones are the identifying markers of the speech of analysed informants.

Key words: Irish, rising, marker, identifying, bilingual, national.

Проблема изучения национальных вариантов полинациональных языков остается одной из важнейших в современном языкознании. В течение последних десятилетий она привлекла внимание многих отечественных и зарубежных лингвистов. Вопросам изучения языковых ситуаций в странах распространения национально негомогенных языков, взаимоотношения стандарта с другими формами существования языка, стандартных и суб-

тандартных языковых характеристик разных уровней в синхронии и диахронии посвящены труды А. Д. Швейцера, А. И. Домашнева, Г. В. Степанова, Ю. А. Жлуктенко, О. Р. Валигуры, О. В. Костроминой, О. Я. Присяжнюк.

В работах зарубежных лингвистов отмечается несколько эмпирический, дескриптивистский подход к анализу национальных вариантов языка в исследованиях же отечественных лингвистов О. А. Селивановой, О. В. Костроминой, О. Я. Присяжнюк акцент делается на социокультурные и исторические условия, в которых осуществлялось развитие и становление различных форм существования языка в пределах того или иного национального варианта.

Национальные варианты языка определяются отечественным ученым как «різновид національної мови, який використовується різними етносами в певних країнах світу, отримує усвідомлену національною спільнотою автономію» [10, 411].

При исследовании национальной разновидности английского языка в Ирландии следует учитывать, что английский язык, будучи языком, обслуживающим несколько территориальных и национальных общностей, представляет собой макросистему, состоящую из подсистем национальных и территориальных реализаций. При этом некоторые элементы подсистем являются тождественными и образуют общее ядро [15].

Развитие ирландской национальной разновидности английского языка, рассматриваемой в работе как части макросистемы общенационального языка, представляет большой интерес для исследования. Расхождения между ирландской разновидностью английского языка и британским вариантом присутствуют на всех языковых уровнях и носят системный характер [14].

На развитие ирландского варианта английского языка повлияло исторически сложившееся двуязычие, функционирование английского и ирландского языков в обществе, их взаимовлияние.

Английский язык проник на территорию острова Ирландия в XII в. с первыми британскими поселенцами и стал использоваться наряду с ирландским языком. В период двуязычия английский язык постепенно вытеснял ирландский из многих сфер функционирования, с XVII в. до начала XX в. он выступал единственным официальным языком Ирландии.

В результате политического конфликта, связанного с отделением шести из девяти графств провинции Ольстер, в 1921 г. образовалась Северная Ирландия, остающаяся административно-политической частью Соединенного Королевства. Таким образом, английский язык, обслуживающий ирландскую нацию, в настоящее время функционирует в двух государствах: Республике Ирландия и Северной Ирландии. Однако в данном исследовании он рассматривается как *целостный идиом* ввиду следующей причины:

– население Республики Ирландия и Северной Ирландии представлено общей нацией – ирландцами.

Сосуществование и взаимовлияние языков в ситуации двуязычия неизбежно влечет за собой их взаимовлияние и появление изменений в каждом из них на всех уровнях языковой системы.

Актуальность данного исследования определяется необходимостью изучения интонационных (в частности мелодических) характеристик речи ирландцев, в связи с возросшим в последние годы интересом к ирландской культуре и речи.

Целью работы является определение особенностей мелодического контура в речи ирландцев и социофонетическое описание его вариативных характеристик в ситуации двуязычия.

Основная задача заключается в анализе тональных характеристик в речи ирландцев, представленных 10 отрывками неподготовленной монологической речи бытового характера, каждый продолжительностью 1 мин., представляющие собой расширенные ответы на вопросы во время интервью по следующей тематике: семья, работа, увлечения. Выдержана единая стилистическая направленность текста, а именно, монологическая часть интервью, и по тематической ориентированности, представляющая собой рассказ автобиографического содержания.

Изучение социолингвистической ситуации в ирландском обществе требует подробного рассмотрения понятия двуязычие.

Отечественный лингвист Е. А. Селиванова определяет двуязычие как «ознаку мовної ситуації країни, регіону чи мовного стану індивіда, тобто володіння й користування особистістю або певною групою етносу одночасно двома мовами» [10, 52].

В словаре социолингвистических терминов «двуязычие» отождествляется с термином «билингвизм» и определяется как «владение, наряду со своим родным языком, еще одним языком в пределах, обеспечивающих общение с представителями другого этноса в одной или более сферах коммуникации, а также практика использования двух языков в одном языковом сообществе» [17, 31].

А. Мартине определяет двуязычие как «разделенную языковую приверженность (*divided language allegiance*)» [7, 7-8], затем исследователь уточняет свое определение, характеризуя двуязычного индивида: «двуязычным считается индивид, с одинаковым совершенством владеющий двумя языками, но не индивид, который изъясняется довольно бегло на одном или нескольких языках» [7, 502].

В отечественной лингвистической литературе различают **природный** билингвизм «який виникає у відповідному мовному оточенні й завдяки широкій мовленнєвій практиці» и искусственный [1].

Языковая интерференция означает проникновение чужого элемента в языковую систему, который становится частью самой системы (языковая интеграция). Причиной неправильности речи при двуязычии является отрицательное влияние системы родного или первого иностранного языка, то есть интерференция. Интерференция представляет собой многоаспектную проблему, рассматриваемую с точки зрения лингвистики, психологии, социологии. Собственно лингвистический аспект требует различения интерференции на уровне языка и речи. Речевая интерференция не затрагивает системы ни первого, ни второго языков и ограничивается только областью речи билингва.

Одним из объективных критериев совершенного владения двумя языками является отсутствие интерференции, поэтому двуязычие можно охарактеризовать как владение в совершенстве общепринятыми формами и нормами обеих языковых структур без проявления интерференции во всех видах речевой деятельности и на всех языковых уровнях.

Результат проведенного комплексного аудитивного (перцептивного) исследования показывает, что в речи жителей Ирландии можно выявить как общеирландские особенности мелодического контура, так и специфические характеристики, выступающие маркерами региональной принадлежности.

Результаты исследования частотности употребления основных видов шкал показали, что наиболее частотным является ровное и восходящее движение мелодического контура шкалы (рис. 1).

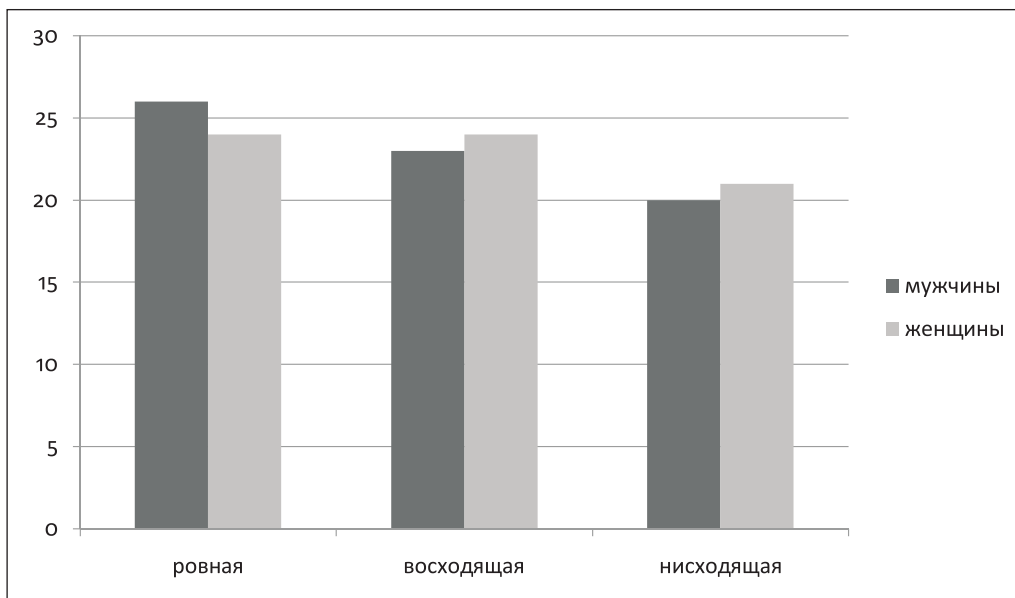

Рис. 1. Частотность употребления основных видов шкал в речи ирландцев. Гендерная дифференциация

Представленные на рис. 1 результаты перцептивного анализа указывают на превалирование ровной и восходящей шкал по сравнению с другими видами шкал (26% и 24% соответственно).

Высокий процент употребления восходящей шкалы, несмотря на монологический характер исследуемых речевых отрезков, объясняется особенностями просодии кельтских языков (валлийский, североирландский), в которых высока частотность восходящей мелодии.

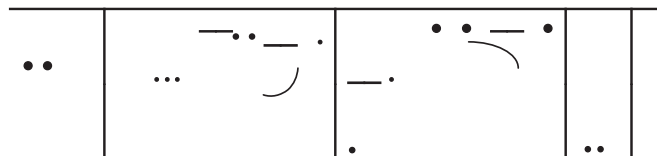
Мужская речь отличается от женской незначительно. Однако, женщинам свойственно употреблять в речи интонационные образцы, которые ассоциируются с выражением удивления и вежливости.

Нисходящая шкала, которая превалирует в речи жителей юго-востока Англии [13], в речи ирландцев не настолько частотна (20% и 21% соответственно), и не дифференцирует мужскую и женскую речь. Использование

нисходящей шкалы в речи исследуемых информантов возможно объяснить нейтральной эмоциональной окраской голоса.

Например:

Perhaps | 'one of the 'most 'interesting things | I've 'ever 'been in-volved in, | was when I ...

В данном отрезке речи, первая и третья синтагмы характеризуются высоким предтактом (первые безударные слоги), а вторая и третья синтагма – нисходящим движением предтерминальной части фразы.

Таким образом, сопоставление данных по частотности употребления шкал в речи ирландцев, указывает на превалирование восходящих шкал, и экспрессивный характер речи данных информантов. На экспрессивность речи указывает также высокое начало как безударных, так и ударных слогов.

Результаты анализа основных терминальных тонов показали, что наиболее частотными в речи ирландцев являются ровные, восходящие и восходяще-нисходящие терминальные тоны (рис. 2).

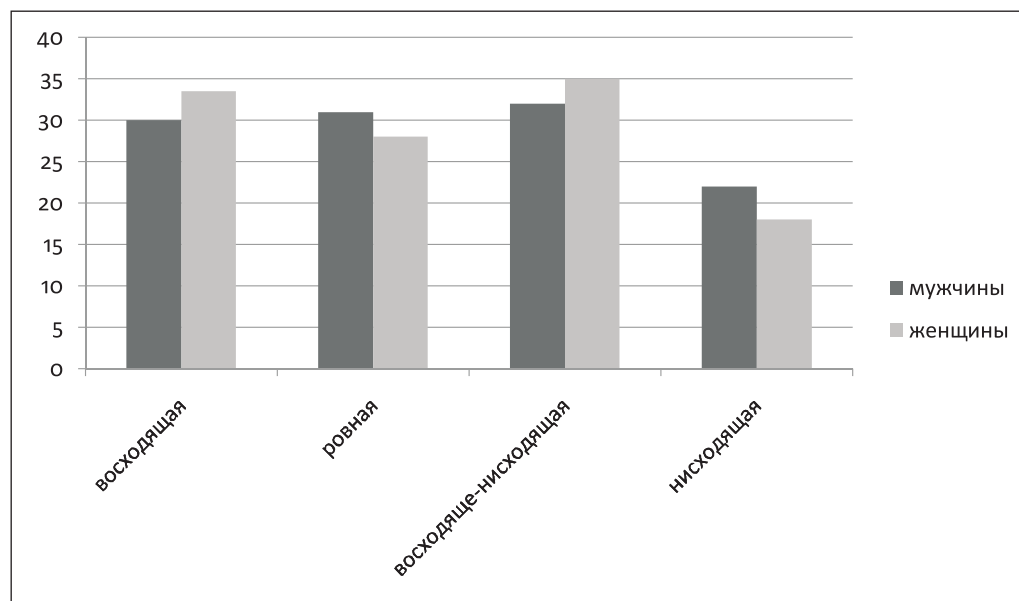

Рис. 2. Частотность употребления терминальных тонов. Гендерная дифференциация

Полученные данные позволяют сделать вывод о том, что превалирующим терминальным тоном является восходящий и восходяще-нисходящий.

Интересным является тот факт, что в женской речи процент восходящего и восходяще-нисходящего тонов выше (33,5% и 35%) по сравнению с мужской речью (30% и 28%).

Данное наблюдение подтверждает выводы Т. И. Шевченко о том, что «для женской речи, при нейтральном эмоциональном состоянии, характерно использование восходящего тона, что объясняется проявлением их некатегоричности и неуверенности» [13, 221].

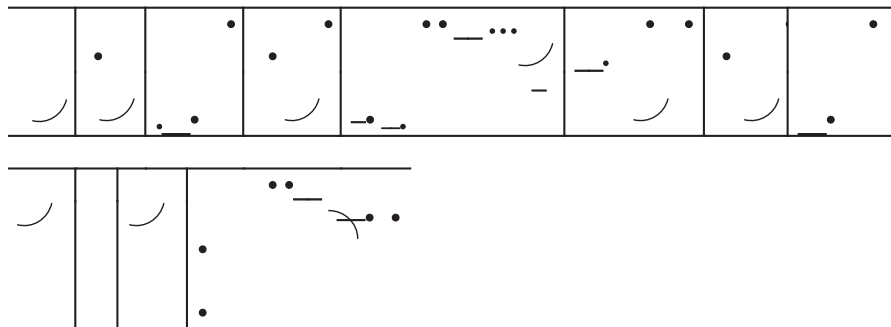
Употребление этих двух видов тонов в речи ирландцев, причем как в финальных, так и в нефинальных синтагмах, является той особенностью, которая отличает речь ирландцев от речи представителей юго-востока Великобритании.

Дж. Уэллс указывал на особенность употребления восходяще-нисходящих тонов в ирландской интонации, отмечая, что частотность этого терминального тона создает впечатление «*throwing into inexplicable prominence*» на последующий задержный слог [16].

Результаты данного исследования согласуются с выводами Алана Краттендена, объясняющего частотность восходяще-нисходящего и ровного тонов кельтским влиянием на произносительную и интонационную систему ирландского английского [14].

Продemonстрируем особенности использования восходящего и восходяще-нисходящего тона в речи информантов, представляющих Северную Ирландию.

✓So | here I ✓am |, in ✓Belfast | since a ✓year | and dis'covering a'mazing 'things to ✓do |an a'mazing ✓school | when I ✓was | am ✓teaching at✓ | and ✓um } having a great 'time with um ✓my ✓colleagues.

В анализируемом фрагменте звучащей речи молодой девушки-преподавателя из Белфаста представлены в девяти синтагмах исключительно восходящие терминальные тоны, которыми завершается как финальные, так и нефинальные синтагмы. Употребление ровного тона, который по частотности употребления занимает третье место, указывает, прежде всего, на монологический характер речи информантов, а также на отсутствие эмоциональной окраски при передаче информации.

Частотность ровного тона в женской речи составляет 28%, в мужской речи 31%.

Нисходящий терминальный тон, также как и нисходящая шкала не являются дифференцирующими признаками речи ирландцев (22% в мужской речи и 18% в женской речи). Однако наличие нисходящей интонации, которая превалирует в речи носителей британского варианта английского языка-

ка, указывает на черты Received Pronunciation (RP), который присутствует в речи ирландцев, и объясняется его употреблением в государственных учреждениях, судах, учебных заведениях.

Гендерная вариативность в употреблении терминальных тонов в речи ирландцев указывает на тот факт, что для женской речи более характерно употребление восходящего (33,5%) и восходяще-нисходящего (35%) терминальных тонов. Восходящий тон придает женской речи несколько неуверенный, но в тоже время эмоциональный характер. Данное наблюдение согласуется с выводами Р. К. Потаповой о том, что для женской речи при нейтральном эмоциональном состоянии характерна большая вариативность мелодической составляющей [8].

По количеству ровных и нисходящих тонов доминирует мужская речь (31% – ровный и 22% – нисходящий по сравнению с 25% и 15% в женской речи). Мужской речи более свойственна категоричность, уверенность. Мужчины пользуются в речи преимущественно основными базисными типами шкал и тонов (нисходящей, ровной).

Таким образом, проведенное исследование мелодических особенностей речи ирландцев раскрыло своеобразие ирландского варианта английского языка в области просодии, доказало степень вариативности мелодических характеристик в зависимости от гендерного фактора. Представляется перспективным исследование региональных особенностей речи ирландцев, проведенное методом инструментального анализа с использованием компьютерной программы PRAAT.

Список литературы

1. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) / О. Р. Валігура: Автореф. дисс.... докт. філол. наук 10.02.04 – германські мови, 10.02.15 – загальне мовознавство. – Київ, 2010. – 32 с.
2. Домашев А. И. Основные характеристики понятия «национальный вариант литературного языка» // Труды по германскому языкознанию и социолингвистике / Институт лингвистических исследований. – СПб: Наука, 2005. – С. 857-865.
3. Жлуктенко Ю. А. Теория национальных вариантов языка // Варианты полинациональных литературных языков. – Киев: Наукова думка, 1981. – С. 5-9.
4. Калыгин В. П. Кельтские языки // Языки мира. Германские языки. Кельтские языки. – М.: Academia, 2000. – С. 388-391.
5. Карпова Д. М. Специфика речевого поведения мужчин и женщин Уэльса в условиях билингвизма // Записки з романо-германської філології. – Вип. 1(38). – Одеса, 2017. – С. 60-68.
6. Костромина О. В. Соціофонетичні особливості австралійського варіанта англійської мови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі спонтанного мовлення): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. – Одеса, 2015. – 19 с.
7. Мартине А. Проблемы двуязычного описания / Пер. с англ. А. К. Жолковского // Новое в лингвистике. – Вып. VI. Языковые контакты / Под ред. В. Ю. Розенцвейга. – М.: Прогресс, 1972. – С. 277-289.
8. Потапова Р. К., Потапов В. В. Язык, речь, личность. – М.: Языки славянской культуры, 2006. – 216 с.
9. Присяжнюк О. Я. Просодичні особливості територіальних типів британської вимови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі шести територіальних типів британської вимови): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. – Одеса, 2004. – 20 с.

10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – Київ, 2006. – 411 с.
11. Степанов Г. В. Национальный язык // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 325-326.
12. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США. – М.: Наука, 1983. – 215 с.
13. Шевченко Т. И. Фонетика и фонология английского языка. – Дубна: Феникс, 2011. – 256 с.
14. Cruttenden A. Gimson's Pronunciation of English. – Sixth edition. – London: Hodder Arnold, 2001. – 471 p.
15. Hockett C. F. A Course in Modern Linguistics. – New York: Macmillan, 1968. – 621 p.
16. Wells J. Accent of English. – Vol. 1-3 – Cambridge: CUP, 1982. – 412 p.
17. Словарь социолингвистических терминов. – М.: Институт языкознания РАН, 2006. – 312 с.

References

1. Valigura, O. R. (2010). Lingvokognity`vni i komunikaty`vni osnovy` fonety`chnoyi interferenciyi (eksperty`mental`no-fonety`chne doslidzhennya anglijs`kogo movlennya ukrayinciv) / O. R. Valigura: Avtoref. dy`s. dokt. filol. nauk 10.02.04 – germans`ki movy`, 10.02.15 – zagal`ne movoznavstvo. – Ky`yiv.
2. Domashev, A. Y`. (2005). Osnovnye xaraktery`sty`ky` ponyaty`ya "nacy`onal`nij vary`ant ly`teraturnogo yazyka". In Trudi po germanskomu yazykoznany`yu y` socy`oly`ngvy`sty`ke / Y`nsty`tut ly`ngvy`sty`chesky`x y`ssledovany`j. – SPb: Nauka, 857-865.
3. Zhluktenko, Yu. A. (1981). Teory`ya nacy`onal`nyx vary`antov yazyka // Vary`anty poly`nacy`onal`nyx ly`teraturnyx yazykov. – Ky`ev: Naukova dumka, 5-9.
4. Kalygy`n, V. P. (2000). Kel`tsky`e yazyky`. In Yazyky` my`ra. Germansky`e yazyky`. Kel`tsky`e yazyky`. M.: Academia, 388-391.
5. Karpova, D. M. (2017). Specy`fy`ka rechevogo povedeny`ya muzhchy`n y` zhenshhy`n Ual`sa v uslovy`ya by`ly`ngvy`zma. In Zapy`sky` z romano-germans`koyi filologiyi. 1(38). Odesa, 60-68.
6. Kostromy`na, O. V. (2015). Sociofonety`chni osobly`vosti avstralijs`kogo varianta anglijs`koyi movy` (eksperty`mental`no-fonety`chne doslidzhennya na materialy spontannogo movlennya): Avtoref. dy`s.... kand. filol. nauk: 10.02.04 – germans`ki movy`. Odesa.
7. Marty`ne, A. (1972). Problemy dvuyazychnogo opy`sany`ya. In Novoe v ly`ngvy`sty`ke. – Vyp. VI. M.: Progress, 277-289.
8. Potapova, R. K., Potapov, V. V. (2006). Yazyk, rech`, ly`chnost`. M.: Yazyky` slavyanskoj kul`tury.
9. Pry`syazhnyuk, O. Ya. (2004). Prosody`chni osobly`vosti tery`torial`ny`x ty`piv bry`tans`koyi vy`movy` (eksperty`mental`no-fonety`chne doslidzhennya na materialy shesty` tery`torial`ny`x ty`piv bry`tans`koyi vy`movy`): Avtoref. Dy`s.... kand. filol. nauk: 10.02.04 – germans`ki movy`. Odesa.
10. Selivanova, O. O. (2006). Suchasna lingvisty`ka: terminologichna ency`klopediya. – Poltava: Dovkillya.
11. Stepanov, G. V. (1998). Nacy`onal`nyj yazyk. In Yazykoznany`e. Bol`shoj ency`klopedy`chesky`j slovar` / Gl. red. V. N. Yarceva. M.: Bol`shaya Rossy`jskaya ency`klopedy`ya, 325-326.
12. Shvejcer, A. D. (1983). Socy`al`naya dy`fferency`acy`ya angly`jskogo yazyka v SShA. – M.: Nauka.
13. Shevchenko, T. Y`. (2011). Fonety`ka y` fonology`ya angly`jskogo yazyka. Dubna: Feny`ks.
14. Cruttenden, A. (2001). Gimson's Pronunciation of English. – Sixth edition. – London: Hodder Arnold.
15. Hockett, C. F. (1968). A Course in Modern Linguistics. New York: Macmillan.
16. Wells, J. (1982). Accent of English. Vol. 1-3. Cambridge: CUP.
17. Slovar` socy`oly`ngvy`sty`chesky`x termynov (2006). M.: Y`nsty`tut yazykoznany`ya RAN.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2017 р.

УДК 811.161.2:81

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118608](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118608)

Срьюоменко С.В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

КОМПРЕСІЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА АНГЛІЙСЬКУ

Пропонована стаття є спробою визначити та схарактеризувати явище компресії при перекладі художнього тексту з української мови на англійську. У статті наголошується, що власне граматичні розбіжності порівнюваних мов є першопричиною згортання тексту перекладу.

Ключові слова: компресія, граматичні трансформації, підрядне речення, неособові форми дієслова.

Еременко С.В. Компрессия при переводе с украинского языка на английский. Предлагаемая статья является попыткой определить и охарактеризовать явление компрессии при переводе художественного текста с украинского языка на английский. В статье подчеркивается, что именно грамматические расхождения сравниваемых языков являются первопричиной свертывания текста перевода.

Ключевые слова: компрессия, грамматические трансформации, придаточное предложение, неличные формы глагола.

Yeriomenko S.V. Compression while translating from Ukrainian into English. The given article outlines the peculiarities of compression in the process of translation from Ukrainian into English. The research has been done on the basis of the short story 'The Little Hunchback' by Spyrydon Cherkasenko and its translation into English performed by Anatole Bilenko. Compression is mainly used while translating Ukrainian attributive, object and adverbial clauses. In the process of translation they are mainly rendered using English participle I and II, and participial I complex object construction; English infinitive and infinitive complex object construction, English gerund. Sentence integration is one more example of compression. Divergences in the English and Ukrainian languages mainly on the grammatical level or absence of some grammatical forms and complexes in Ukrainian required the usage of different grammatical transformations in the process of translation (mostly substitution of parts of speech, sentence members, sentence types and transposition of the sentence members). These transformations led to the shortening of the target text, thus to compression of the target text.

Key words: compression, grammatical transformations, subordinate clause, non-finite form of the verb.

Визначення компресії, її специфіки та особливостей застосування у процесі перекладу не є предметом частих і ґрунтовних досліджень у перекладознавстві та лінгвістиці. Лише низка дослідників торкається цього питання у своїх працях, серед них назвемо В.І. Карабана, Л.Л. Нелюбіна, Т.А. Казакову, О.В. Бреус, Ю.І. Камінського, В.В. Мирошніченко та ін.

Словникове визначення поняття «компресії» є наступним: «економія мовних засобів для вираження того ж змісту» [4, 85]. Визначаючи компресію ведуть мову про компресію у процесі синхронного перекладу, мовленнєву компресію, компресію тексту, яка, в свою чергу, визначається, як: «перетворення вихідного тексту з метою надати йому більш стислої форми»

[4, 85]. Компресія тексту, на думку Л.Л. Нелюбіна, досягається шляхом опущення надлишкових елементів висловлення, елементів, які відтворюються з контексту або позамовної ситуації, а також шляхом використання компактніших конструкцій. В.І. Карабан розуміє компресію як «будь-яке скорочення кількості елементів речення або вилучення елементів речення при перекладі» [3, 270], наголошуючи на тому, що перш за все причинами компресії можуть бути особливості граматичної будови мови перекладу, проте він не виключає стилістичні та прагматичні чинники також. Автор статті приєднується до думки тих вчених, які вважають, що компресію слід розуміти перш за все як граматичне явище, як зменшення обсягу та спрощення структури речення (тексту) при перекладі, завдяки застосуванню більш стислих граматичних форм.

Отже, дана стаття – це спроба проаналізувати та визначити специфіку застосування компресії при перекладі з української мови на англійську, виявивши відповідні граматичні форми і конструкції, відмінності між якими у порівнюваних мовах призводять до згортання тексту у процесі перекладу.

Матеріалом дослідження стало оповідання українського письменника Спиридона Черкасенка «Маленький горбань» та його переклад англійською мовою, здійснений Анатолієм Біленко [6]. Кількість вибірки становить 121 речення (100%) використання компресії в англійському перекладі.

Детальний аналіз прикладів нашої вибірки дав змогу виділити найчастотніші випадки застосування компресії при перекладі з української мови на англійську. Це:

1. Вживання англійського дієприкметника (Participle I, II) для передачі українських підрядних означальних речень (39.7%). Наприклад:

*Подивився на **сонце, що квітло**, обпалюючи небо і одриваючись од блакитного тла (101).*

*He looked at the **blossoming sun** singeing the sky and tearing itself from the azure background (1).*

*Чулим ухом ловив хлопець ніжну, дзвінку жайворонкову пісеньку, **що висів недалеко від нього** в повітрі й тріпотів крильцями (98).*

*His sensitive ear picked up the gentle lilting song of a lark **hovering over his head** (144).*

*Дівчата порозбігались, а то яку б чудову нову казочку розказав їм Павлик про музику-жайворонка, **що літає високо-високо й розмовляє там з небом глибоким, з хмарками ясно саяними** (98).*

*If the girls hadn't run off in all imaginable directions, Pavlyk would have told them a beautiful new tale about the meadowlark-songster **flying high, high above and conversing with the deep sky and bright clouds** (144).*

Всі вищенаведені речення демонструють нам застосування у перекладі дієприкметника (Participle I), який заміняє вихідне підрядне означальне речення. У першому з наведених прикладів дієприкметник (Participle I) стоїть перед означуваним ним іменником, у двох інших випадках – у постпозиції. Так, „сонце, що квітло” – *blossoming sun*, „жайворонкову пісеньку, що висів недалеко від нього” – *lark hovering over his head* тощо. У результаті використання в англійському реченні дієприкметника (Participle I) відбувається

спрощення структури вихідного речення, тобто відбувається зміна типу речення при перекладі. У першому і другому прикладі складне речення стає простим при перекладі, у третьому прикладі – спрощується структура складного речення. Тобто у всіх випадках відбувається компресія вихідного тексту. Крім граматичної трансформації заміни типу речення ми спостерігаємо і граматичні перестановки членів речення.

Побачив себе на тому, що ховає нового плуга (101).

He sees himself putting away the new plow (2).

Коли він угледів був, як горіли злістю, мов у вовчеляти, хижі чорні очі Захаркові, то аж зомлів з жаху (99).

When he saw Zakharko's beastly black eyes flaming with anger, he had all but fainted with fear (147).

Як відомо, англійський дієприкметник (Participle I) може вживатися у конструкції складний додаток (Complex Object). Серед прикладів нашої вибірки були зафіксовані випадки використання конструкції складний додаток, вжитої з дієприкметником, для передачі українських підрядних з'ясувальних речень оригіналу. Все це нам демонструють вищенаведені приклади. Як наслідок застосування конструкції складний додаток відбувається спрощення структури вихідного речення, складне речення перекладу стає простим (перший приклад), складне речення з низкою складнопідрядних речень зводиться до складного речення з одним підрядним (другий приклад). Знову ж таки компресія тексту супроводжується граматичною трансформацією заміни типу речення.

2. Вживання конструкції складний додаток (Complex Object) з інфінітивом для передачі українських підрядних з'ясувальних речень (22.7%). Наприклад:

Звичайно об таку пору Дідько відчував, як наближається вона (107).

Of course, at such times the goblin sensed her approach (60).

Дід Антип вийняв з рота люльку й дивився вслід онукові, як він ішов перехильцем, як качка, коливаючи своїм химерним горбом... (94).

Grandpa Antyp took the pipe out of his mouth and watched his grandson wobble off like a duck, his weird hump bobbing up and down... (140).

Він чув і бачив, що так роблять і кажуть, борюкаючись, дорослі – парубки, та й сам ото робив так само (96).

He had seen grown-ups say and do this in their fights, and now he was imitating them (143).

Ти бачив, як птахи плачуть? (98).

Did you ever see a bird cry? (145).

Я он скільки горобенят драв і ні разу не бачив, щоб горобчиха або горобець плакали (98).

I've snatched plenty of sparrows out of their nests, and I've never seen a mother or father sparrow cry (105).

В англійській мові одним з випадків вживання конструкції складний додаток є вживання цієї конструкції після дієслів сприйняття. Тому при перекладі українських складнопідрядних речень, які містять підрядне з'ясувальне речення, вжите після дієслова сприйняття, часто застосовується саме ця

конструкція. Все це нам підтверджують вищенаведені приклади, які становлять значний відсоток серед прикладів нашої вибірки. Так, наприклад, „відчував, як наближається вона” – *sensed her approach*, „бачив, як птахи плачуть” – *see a bird cry*, „дивився, які він ішов, перехильцем, як качка” – *watched his grandson wobble off like a duck* тощо. Як наслідок застосування конструкції складний додаток відбувається спрощення структури вихідного речення, оскільки підмет та присудок підрядного речення стають частиною складного додатку у головному реченні, а сполучник, який вводить підрядне речення опускається. У всіх прикладах спостерігається граматична трансформація заміни типу речення зі складного на просте, тобто відбувається спрощення структури вихідного тексту, його зменшення, тобто компресія тексту.

3. Вживання англійського герундія для передачі українських підрядних з'ясувальних та обставинних речень (18.5%). Наприклад:

Він не міг пробачити Якимовому синові, що той, рибалячи, хильнув зайвого і без ума спалив батькову хату (108).

He could not forgive Iakym's son for having burned down his father's house by the river after drinking too much on a fishing trip there (60).

У даному реченні вживання герундія в англійському перекладі призводить до спрощення структури вихідного складнопідрядного речення, оскільки підрядне з'ясувальне речення (що той, рибалячи, хильнув зайвого і без ума спалив батькову хату) зникає у перекладі як наслідок застосування неособової форми дієслова – герундію (*for having burned down his father's house... after drinking too much*). Речення перекладу є простим на відміну від складного речення оригіналу. Як і у випадку із застосуванням дієприкметника, інфінітива та конструкції складного додатку, компресія тексту супроводжується граматичною трансформацією заміни типу речення. У даному прикладі ми також спостерігаємо й інші граматичні трансформації – перестановки членів речення та заміни частин мови.

4. Об'єднання речення (11.9%). Наприклад:

Щось вище за розум, владніше за свідомість керувало ним. Відчуття самотності та відчаю (103).

Something higher than reason, more powerful than consciousness, governed him, a feeling of solitude and despair (4).

Світить сонечко, припікає. Тепло і радісно (93).

The sun is shining—it's warm and joyous (140).

Українській мові властиве вживання односкладних речень, особливо у художньому мовленні, що ми і спостерігаємо у вищенаведених прикладах. Називні речення передають відповідний стан чи емоції, можуть констатувати щось чи перераховувати щось. Англійській мові не є властивим вживання односкладних речень, оскільки у реченні завжди повинен бути підмет і присудок. У тексті перекладу об'єднано чотири вихідних речення (два з яких є двоскладними і два односкладними) в два складних речення перекладу. Таке об'єднання веде до компресії вихідного тексту у мові перекладу, оскільки називні односкладні речення оригіналу стають додатком та частиною складного іменного присудку у реченні перекладу.

5. Інші випадки заміни українських підрядних речень або дієприслівникових зворотів на іменниково-прийменникові звороти в англійській мові або на сполучення іменника з прикметником (7.2%). Наприклад:

Дівчата, порозсідавшись невеличкими купками, граються в крем'яхи; хлопці, поділившись на дві лави, змагаються в м'яча (93).

The girls are playing jacks with some round pebbles. Two teams of boys are chasing a ball (139).

У пропонованому реченні компресія тексту досягається як наслідок опущення дієприслівникового звороту – „порозсідавшись невеличкими купками” та заміни ще одного дієприслівникового звороту „поділившись на дві лави” на іменниково-прийменникове словосполучення – *two teams of boys*. У результаті цього ускладнене дієприслівниковими зворотами речення оригіналу спрощується при перекладі. Компресія тексту супроводжується граматичною трансформацією заміни типу речення.

Як показують кількісні дані нашого дослідження компресія при перекладі з української мови на англійську пов'язана перша за все з розгалуженою системою більш компактних граматичних структур в англійській мові у порівнянні з українською. Ми маємо на увазі широко вживані в англійській мові неособові форми дієслова, зокрема інфінітив та дієприкметник та їх комплекси. Так, у переважній більшості прикладів застосування компресії тексту ми спостерігаємо заміну українського складного речення на просте як наслідок вживання конструкції складного додатку з інфінітивом, також заміну складнопідрядного означального речення на англійський дієприкметник, що призводить до спрощення структури вихідного речення або до заміни типу речення. Вживання герундія у мові перекладу призводить або до спрощення структури вихідного речення або до заміни типу речення. Українській мові, особливо художньому мовленню, властиве вживання односкладних речень, іноді їх вживання є ознакою індивідуального авторського стилю. При перекладі ж англійською мовою такі речення найчастіше підлягають об'єднанню, що також призводить до компресії тексту.

Перспективність дослідження вбачається у поглибленому дослідженні компресії тексту різного функціонально-стильового спрямування, взаємозв'язку компресії та декомпресії тексту та виробленні відповідних узагальнень.

Список літератури

1. Казакова Т.А. Практические основы перевода. – Серия: Изучаем иностранные языки / Т.А. Казакова. – СПб.: Изд-во Союз, 2000. – 320 с.
2. Камінських Ю.І. Комплементарна єдність компресії та декомпресії в межах закону мовної економії / Ю.І. Камінських // Вісник СумДУ / відп. ред. О.А. Дубасенюк. – Суми: Вид-во СумДУ, 2007. – №1. – С. 109-112.
3. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих навчальних закладів освіти / В.І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 608 с.
4. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
5. Черкасенко С. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1991. – 164 с.

6. Spyrydon Cherkasenko. The Little Hunchback. Translated by Anatole Bilenko // Electronic Resource. Ukrainian Literature in English. Volume 1, 2004. – P. 139-159.

References

1. Kazakova, T.A. (2000). Prakticheskie osnovy perevoda. SPb: Sojuz.
2. Kaminskih, Yu.I. (2007). Komplementarna yednist' kompresii ta dekompresii v mezhah zakonu movnoi ekonomii. In Visnik SumDU, № 1, 109-112.
3. Karaban, V.I., Meys, Dzh. (2003). Pereklad z ukrainskoi movu na angliysku. Vinnitsa: Nova Knuga.
4. Neliubin, L.L. (2003). Tolkovij perevodovedcheskij slovar'. M: Flinta: Nauka.
5. Cherkasenko, S. (1991). Vybrani tvory. K.: Dnipro.
6. Spyrydon Cherkasenko. (2004). The Little Hunchback. Translated by Anatole Bilenko. In Electronic Resource. Ukrainian Literature in English. Volume 1, 139-159.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2017 р.

УДК 811.111-34

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118610](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118610)

Ковальчук А.К.

аспирант,

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ТЕМПОРАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ ШЕФ-ПОВАРА

Данное исследование посвящено анализу темпоральных особенностей просодии речи британского шеф-повара Найджела Слейтера в момент представления рецепта блюда «Roast Duck Legs with Citrus». Проведенное инструментальное исследование показало наличие незначительного количества пауз в речи исследуемого информанта. Данные позволяют заключить, что темп речи довольно быстрый, паузы равномерно распределяются между важными по смыслу отрезками речи.

Ключевые слова: темпоральный компонент, инструментальное исследование, среднеслоговая длительность, коэффициент паузации.

Ковальчук О.К. Темпоральні особливості мовлення шеф-кухаря. Дане дослідження присвячене аналізу темпоральних особливостей просодії британського шеф-кухаря Найджела Слейтера у момент представлення рецепту блюда «Roast Duck Legs with Citrus». Проведене інструментальне дослідження показало наявність незначної кількості пауз у мовленні досліджуваного інформанта. Дані дозволяють зробити висновок, що темп мовлення досить швидкий, паузи рівномірно розподілені між важливими за змістом відрізкамі мовлення.

Ключові слова: темпоральний компонент, інструментальне дослідження, середньо-складова тривалість, коефіцієнт паузації.

Kovalchuk A.K. Temporal features of the chef speech. This article considers the temporal component of the prosody of British chef Nigel Slater when presenting "Roast Duck with Citrus" recipe. The conducted instrumental research is based on the analysis of the following characteristics: average syllable duration (ASD), pausation ratio (K_p), average duration of pauses. Tempo and pausing play an important role in the intonational characteristic of speech and are means of identification. Pause is organically connected with the text and is its integral part. It not only plays a certain role in the division of speech into meaningful segments, but largely determines the rhythmic structure of the text, and also influences the character of the tempo. The study of temporal characteristics of the speech of British chefs hasn't yet been given due attention. It seems interesting to trace how speech tempo of the informant depends on his communicative objectives and intentions. The main objective of the research is comprehensive study of temporal features of the speech of British chef Nigel Slater. Results of the study showed prevailing of minor amount of pauses in speech of investigated informant. The data allows to conclude that speech tempo is quite fast, pauses are evenly distributed between important within the meaning parts of speech.

Key words: temporal component, instrumental analysis, average syllable duration, pausation ratio.

Темп является одним из важных просодических параметров, характеризующий речь говорящего, так как он играет существенную роль в передаче логической и эмоционально-модальной информации, а также подвергается значительным вариациям в различных коммуникативных ситуациях [1].

Изучение темпа речи обуславливается, в первую очередь, неоднозначностью общепринятого определения. Попытки дать такое определение наталкиваются на следующие трудности: 1) темп речи – явление, которое

может рассматриваться в различных аспектах, например, как средство передачи степени важности сообщаемой информации; 2) сложность вычленения единиц описания, поскольку отсутствует однозначное соответствие между явлениями перцептивного и акустического уровней [2, 154].

Отечественные лингвисты (В.Ю. Парашук, Е.А. Селиванова) определяют темп речи как «компонент интонации, скорость произношения элементов устной речи: звуков, слогов, слов. Различают быстрый, ускоренный, средний, замедленный и медленный темп речи, который измеряется количеством звуков или слогов, которые произносятся в течение единицы времени, а также средней длительностью произнесения звуков или слогов» [3; 4, 604].

Исследованию темпоральных характеристик речи британских шеф-поваров до сих пор не уделялось должного внимания. Представляется интересным проследить, насколько темп речи информанта зависит от его коммуникативных целей и намерений.

Основной **целью** исследования является комплексное изучение темпоральных особенностей речи британского шеф-повара Найджела Слейтера.

Цель исследования определяет следующие задачи:

- определить длительность фрагментов речи шеф-повара с учетом композиционной структуры текста (в мс);
- определить длительность пауз (в мс);
- выявить объем и характер паузации;
- определить коэффициент паузации.

Темпоральные характеристики в данной работе рассматривались по следующим параметрам: общее звучание фразы, средняя длительность слога в синтагме, коэффициент паузации, длительность пауз, среднепаузальная насыщенность.

Первым этапом исследования темпоральных характеристик речи исследуемого информанта является анализ средней длительности слога. Как известно, чем большей является средняя длительность слога (СДС), тем более медленный темп речи. Результаты анализа СДС показали, что речь исследуемого информанта отличается довольно быстрым темпом. Анализ длительности ударных и безударных слогов и их соотношение, указали также на быстрый темп речи информанта, однако для большей выразительности на некоторых участках текста в результате растягивания безударных слогов темп речи замедляется.

Проиллюстрируем данное наблюдение примером из речи Найджела Слейтера в основной части представляемого рецепта блюда:

Hopefully what we'll get is something quite crisp, and slightly coped with citrus before we get the juicy meat below (см. рис. 1).

Полученные результаты согласуются с утверждением А.А. Антиповой, что в британском варианте английского языка контраст между ударными и безударными слогами проявляется в удлинении гласных в безударных слогах, за счет чего высказыванию придается большая выразительность.

Следующим этапом исследования темпоральных особенностей речи британского шеф-повара является определение коэффициента паузации и средней длительности пауз.

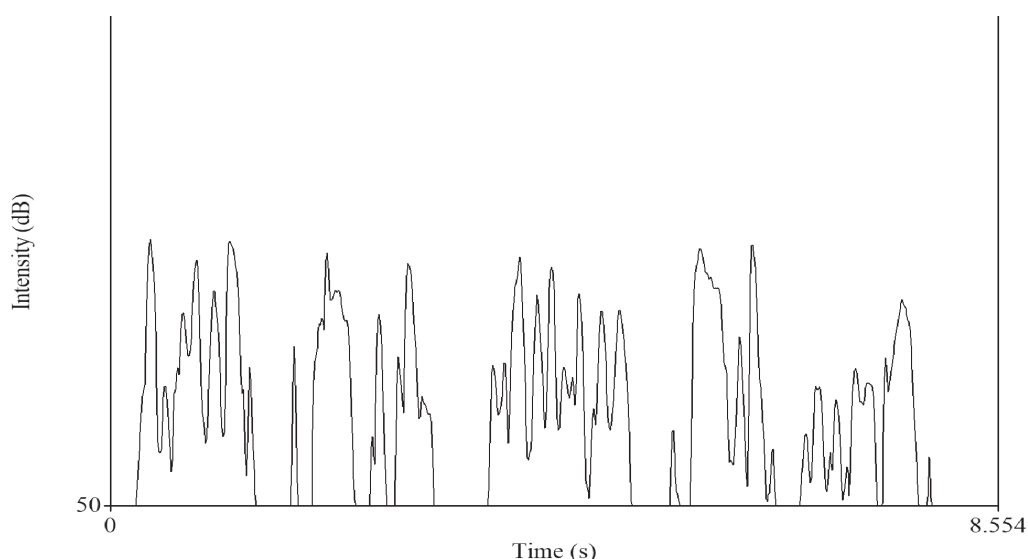

Рис. 1. Осциллограмма фразы: «Hopefully what we'll get is something quite crisp, and slightly coped with citrus before we get the juicy meat below» во вступительной части рецепта

Одним из дистинктивных признаков социофонетической вариативности просодии является характер паузации. Количество пауз в речи может изменяться, так как паузы необходимы как для дыхания, так и для обдумывания и оформления мысли. Паузы в данной работе были классифицированы по следующим показателям:

- 1) сверхкраткая пауза – до 200 мс;
- 2) краткая пауза – от 201 до 500 мс;
- 3) средняя пауза – от 501 до 800 мс;
- 4) длительная пауза – от 801 до 1200 мс;
- 5) сверхдлительная пауза – более 1200 мс.

Кроме того, в неподготовленной речи часто встречаются паузы хезитации, как заполненные, так и незаполненные.

Пауза – это «перерыв в звучании либо интонационный раздел» [1].

С точки зрения реализации просодических характеристик А.А. Калита трактует паузу как прерывание в речевом континууме, которое фиксируется в результате падения уровня интенсивности до нуля на минимальной временной области, а физиологическим коррелятом паузы выступает остановка в работе органов речи, приведение их в состояние покоя [5, 128].

Пауза, как и любое другое речевое явление, многофункциональна. Она может быть рассмотрена с точки зрения: 1) положения во фразе или сверхфразовой единице, 2) с позиции ее расположения в синтагме, 3) длительности, 4) характера временной заполненности, 5) отношения говорящего к высказыванию, 6) направления действия паузы [1, 97].

Например:

Put back into the oven for 10 minutes to let all the flavors come together (см. рис.2).

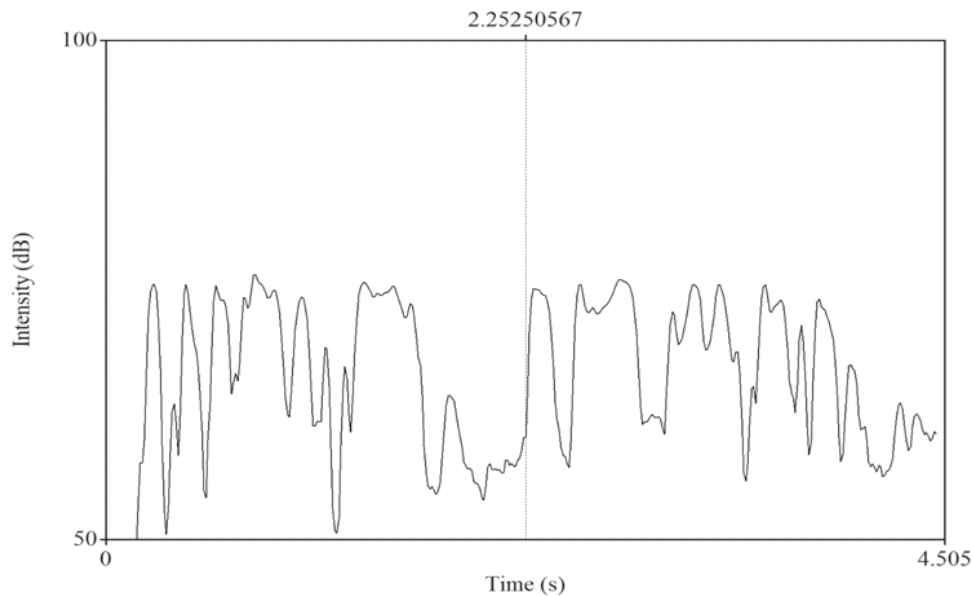

Рис. 2. Осциллограмма фразы: «Put back into the oven for 10 minutes to let all the flavors come together» в основной части рецепта

В исследуемом материале представлены в основном краткие и средние паузы, что можно объяснить тем, что, во-первых, информант рассказывает о приготовлении блюда, не представляющего для него особой сложности и, которое не требует времени для обдумывания и оформления мысли. Длительные паузы, которые в данном исследовании варьируются от 1000 мс до 1302 мс, представлены в речи исследуемого информанта в основном в основной части рецепта в начале и в конце абзаца, что вполне закономерно, так как высказывание является завершенным и говорящий переходит к следующему этапу приготовления блюда. Наличие сверхдлительных hesitation-пауз внутри фонетического отрезка, объясняется квазиспонтанным характером исследуемого текста.

Пример:

Perhaps the most contraversioliing thing in the world ^{140 мс} *is fat...* ^{1250 мс} *I love it!* ^{380 мс} *Fat on a pork chop,* ^{672 мс} *fat on a* ^{470 мс} *piece of lamb...* ^{1302 мс} *but the best one for me* ^{220 мс} *is duck fat. It's such a flavorsome fat* (см. пус.3).

По характеру заполненности, hesitation-паузы могут быть заполненными и незаполненными. Незаполненная пауза представляет собой просто временной перерыв в звучании. Если же пауза заполнена некоммуникативными звуками, то такая пауза является заполненной. По наблюдениям Ф. Голдман-Айслер, заполненные паузы свидетельствуют о большой эмоциональной напряженности [6].

Логические паузы и паузы hesitation показывают, насколько говорящий готов к выражению своей мысли, насколько уверен в том, что он хочет высказать, при этом логические паузы помогают членить речь на смысловые отрезки – фразы и синтагмы, а паузы hesitation указывают на то, что гово-

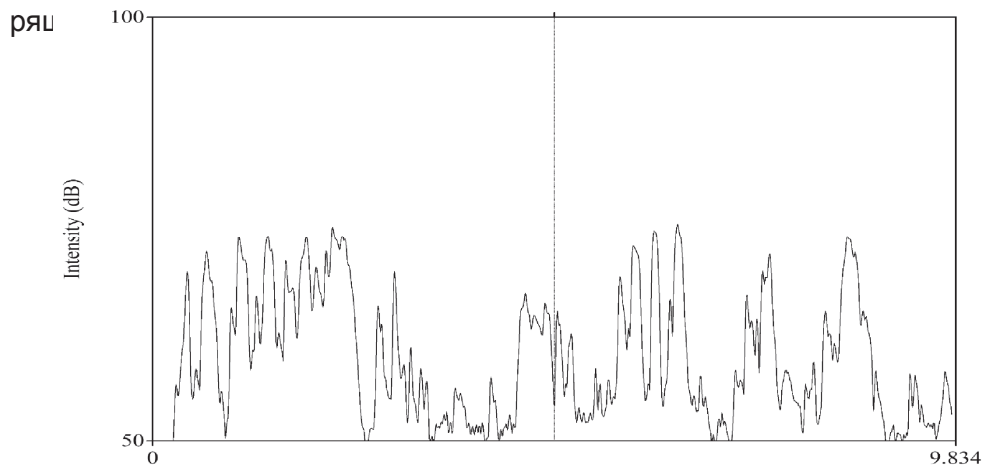

Рис. 3. Осциллограмма фразы: «Perhaps the most contraversiolling thing in the world is fat... I love it! Fat on a pork chop, fat on a piece of lamb... but the best one for me is duck fat. It's such a flavorsome fat» в основной части рецепта

По количеству пауз хезитации, заполненных и незаполненных, можно судить об умении информанта вести беседу в авторитетной и уверенной манере. Паузы хезитации в квазиспонтанном монологе выполняют коммуникативную функцию, помогают осуществлять контроль и коррекцию речи [4].

При анализе соотношения заполненных и незаполненных пауз были получены следующие результаты: 11% - заполненные паузы, 89% - незаполненные паузы.

Например:

I'm getting here (eeh) really bright vivid hot chop flavors.

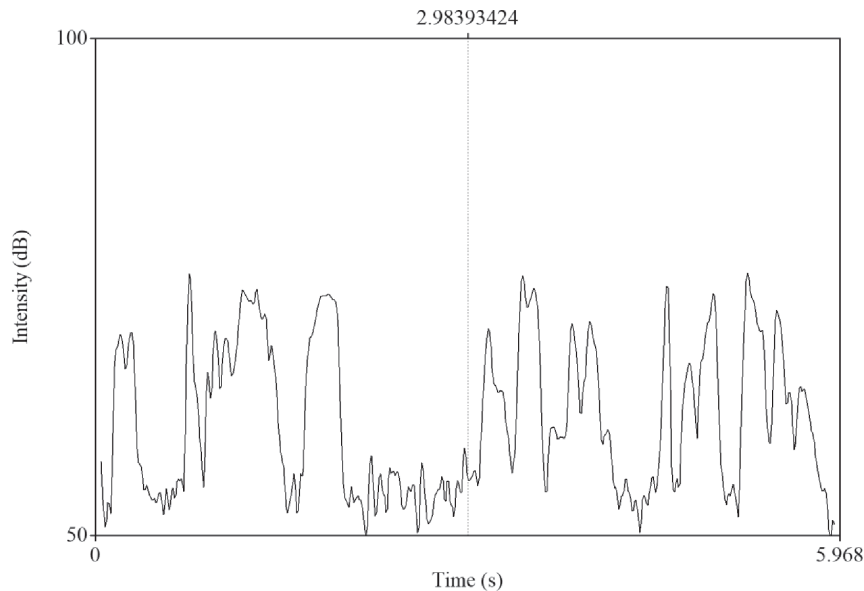

Рис. 4. Осциллограмма фразы: «I'm getting here (eeh) really bright vivid hot chop flavors» в заключительной части рецепта

Темп и паузация играют важную роль в интонационном оформлении речи и являются маркерами идентифицирующими личность. Пауза органически связана с текстом и является его неотъемлемой частью. Она не только играет определенную роль в членении речи на смысловые отрезки, но во многом определяет ритмическую структуру текста, а также влияет на характер темпа.

На восприятие темпа речи влияют не только средняя продолжительность слога, но и паузальная насыщенность, а также средний коэффициент паузации.

При определении коэффициента паузации K_p , оперируем двумя величинами: суммарной длительностью звучания, включая паузы – t_Σ и суммарной длительностью звучания, исключая паузы – t_k . Коэффициент паузации рассчитываем по формуле [7, 85]:

$$K_p = t_\Sigma : t_k$$

Итак, при условии паузальной насыщенности коэффициент паузации K_p возрастает. У информанта зафиксирован коэффициент паузации – 1,46 отн. ед., что свидетельствует о небольшом количестве пауз в речи исследуемого информанта.

Таким образом, проведенное исследование речи британского шеф-повара Найджела Слейтера, представляющего рецепт *“Roast Duck legs with Citrus”* показало, что речь информанта характеризуется довольно быстрым темпом. Увеличение среднепаузальной длительности на некоторых отрезках речи указывает на замедление темпа речи и объясняется стремлением информанта донести до слушателя важную информацию. Темп речи воспринимается как более медленный в результате растягивания безударных слогов и понижения соотношения времени произнесения ударных и безударных слогов.

Основными типами пауз, имеющим наибольшую частотность употребления, являются краткие и средние паузы, что вполне характерно для данного типа квазиспонтанной монологической речи.

Перспективой дальнейшего исследования является анализ динамических характеристик речи британских шеф-поваров с учетом гендерного и возрастного факторов.

Список литературы

1. Антипова А.М. Система английской речевой интонации / А.М. Антипова. – М.: Высшая школа, 1979. – 131 с.
2. Присяжнюк О.Я. Просодические особенности территориальных типов британского произношения: дис. ... к.филол.наук: 10.02.04 / О.Я. Присяжнюк. – Одесса, 2003. – 214 с.
3. Паращук В.Ю. Теоретична фонетика англійської мови: навч. Посібник / В.Ю. Паращук. – 2-ге видання. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 232 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
5. Каліта А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: Монографія. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
6. Goldman-Eisler F. The Distribution of Pause Durations in Speech / F. Goldman-Eisler. – Language and Speech, 1961. – Vol. 4. – P. 232 – 237.
7. Зиндер Л. Р. Общая фонетика. — М.: Высшая школа, 1979.

References

1. Antipova, A.M. (1979). Sistema angliyskoy rechevoy intonatsii. M.: Vysshaya shkola.
2. Prisyazhnyuk, O.Ya. (2003). Prosodicheskiye osobennosti territorial'nykh tipov britanskogo proiznosheniya: dis. ... k.filol.nauk: 10.02.04. Odessa.
3. Parashchuk, V.Yu. (2009). Teoretichna fonetika anglíys'koí movi: navch. Posíbnik. 2-ge vidannya. – Vínitsya: Nova kniga.
4. Selívanova, O.O. (2008). Suchasna língvístika: napryami ta problemi: pídruchnik. Poltava: Dovkílyya-K.
5. Kalíta, A.A. (2001). Fonetichní zasobi aktualízatsíi smislu anglíys'kogo yemotsíynogo vislovlyuvannya: Monografiya. K.: Vidavniy tsentr KDLU.
6. Goldman-Eisler, F. (1961). The Distribution of Pause Durations in Speech. In Language and Speech. Vol. 4, 232 – 237.
7. Zinder, L. R. (1979). Obshchaya fonetika. M.: Vysshaya shkola.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2017 р.

УДК 811.111

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118611](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118611)

Колегаева И.М.

доктор филологических наук, профессор,
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ЕЩЕ РАЗ О РОЛИ СИГНАЛЬНЫХ СИСТЕМ В ПОЗНАНИИ И ОЗНАЧИВАНИИ МИРА, ИЛИ ПОЧЕМУ ТЕКУТ СЛЮНКИ ПРИ СЛОВЕ ЛИМОН

Статья посвящена вопросам соотношения первой и второй сигнальных систем в познании материального мира человеком и возможности использования его чувственного опыта в процессах вербального означивания окружающей действительности. Рассмотрены различные модальности, в рамках которых поступает сенсорная информация человеку-экспериментатору. Уточняется роль второй сигнальной системы в становлении человеческой цивилизации. Анализируется важность формирования в памяти человека чувственного образа-эталона как совокупности всех сенсорных характеристик объекта, который номинируется словесным знаком. Утверждается, что наличие образа-эталона служит спусковым механизмом, запускающим условно-рефлекторные реакции на предъявляемый объект либо на словесный знак, номинирующий объект. Статья рассматривает сенсорную мотивацию семантических деривационных процессов в лексике английского, русского и украинского языков, а также роль культурных фильтров в формировании паремиологических единиц, основанных на сенсорных образах.

Ключевые слова: первая сигнальная система, вторая сигнальная система, сенсорная модальность, чувственный образ-эталон, условный рефлекс.

Колегаева І.М. Ще раз про роль сигнальних систем у пізнанні та означуванні світу, або чому тече слина при слові лимон. *Стаття присвячена питанням співвідношення першої та другої сигнальних систем у пізнанні матеріального світу людиною і можливості використання її чуттєвого досвіду в процесах вербального означування оточуючої дійсності. Розглядаються різні модальності, в межах яких сенсорна інформація надходить до людини-експериментатора. Уточнюється роль другої сигнальної системи у становленні людської цивілізації. Аналізується важливість формування в пам'яті людини чуттєвого образу-еталону як сукупності усіх сенсорних характеристик об'єкта, що номінується словесним знаком. Стверджується, що наявність образу-еталону слугує спусковим механізмом, що запускає умовнорефлекторні реакції на пред'явлений об'єкт або словесний знак, що номінує цей об'єкт. У статті розглянуто сенсорну мотивацію семантичних дериваційних процесів у лексиці англійської, російської та української мов, а також роль культурних фільтрів у формуванні пареміологічних одиниць, заснованих на сенсорних образах.*

Ключові слова: перша сигнальна система, друга сигнальна система, сенсорна модальність, чуттєвий образ-еталон, умовний рефлекс.

Kolegaeva I.M. Once again about the role of the first and the second signal systems in cognizing and naming the world, or why do we salivate on hearing the word lemon. *The article deals with the issue of correspondence between the first and the second signal systems in the process of perception and cognition of the outer material world by a man. We also deal with the issue of the results of human sensory experience being implemented into the process of verbalizing the surrounding reality. The second signal system's role in formation of human civilization is mentioned. We have regarded different modalities, in which diverse sensorily conveyed information comes to a human being (whom we call an experiencer), those modalities being: visual, tactile, olfactory, gustatory as well as auditory, kinesthetic.*

The first four of the aforementioned are regarded in details in description of such object as a lemon. We point out that sensory information about each of the modalities marked by the first signal system is grouped together into a certain bench-mark sensory image, in our case – a standard image of a lemon with a bunch of sensory features, each of them obtaining a verbal nomination due to the second signal system. Thus the object named a lemon is known to us as having the oval form, being yellow in colour, rough if you touch it and sour if you taste it. The last feature to our mind is predominant. Such a bench-mark sensory image of lemon works as a trigger starting the conditioned reflex mechanism (salivation in particular) as a reaction to the object exposed or named. Our point is: if a person has never tasted a lemon he will never salivate at seeing it or hearing the word lemon. We also regard sensory motivation of semantic derivational processes in the English, Russian and Ukrainian vocabularies, namely appearance of figurative lexical units, such as lemon meaning something that you buy, esp. a car that does not work. The unpleasant feeling of an experiencer having tasted a lemon triggers the following word-building process which results in naming something unpleasant though far from being sour. It is mentioned that metaphorical transfers based on sensory information are rather culturally sensitive. For instance phraseological units, idioms and proverbs involving gustatory images reflect likes and dislikes of different ethnically marked speakers thus exposing attractions and taboos of different national cuisines. The epitome of such point is the proverb: What's meat for one is poison for another.

Key-words: the first signal system, the second signal system, sensory modality, a bench-mark sensory image, a conditioned reflex.

В сегодняшней интеллектуальной парадигме не принято цитировать классиков марксизма-ленинизма. Однако данную публикацию рискну начать с цитаты из «Материализма и эмпириокритицизма» В.И. Ленина: «Материя есть объективная реальность, данная нам в ощущениях». Нижеследующие размышления касаются роли ощущений в познании человеком внешнего материального мира. Философы утверждают, впрочем, что окружающий мир – это не сама среда, но наше *представление* о ней. Что в действительности происходит за пределами диапазона нашего восприятия нам не известно: «Чувственное познание предметов окружающего мира лишь *субъективно* представляется прямым, непосредственным» [1] И все же, какими каналами приходит к человеку информация об этом мире? Как человек сохраняет такую информацию? Почему все-таки текут слюнки при виде лимона и даже при слове *лимон*?

Вообразим, что у нас в руках оказался материальный объект продолговатой формы, слегка шероховатый на ощупь, определенного цвета и запаха и обладающий определенным вкусом. Всю сумму соответствующей сенсорной информации об объекте мы получили по каналам различной модальности первой сигнальной системы: о цвете и форме предмета мы узнали по визуальному каналу, сведения о шероховатости его поверхности пришли по тактильному каналу, ольфакторный канал передал информацию о запахе объекта, надкусив его внешнюю оболочку мы распознали один вкус, а попробовав мякоть внутри, ощутили другой вкус. Четыре из пяти возможных сенсорных каналов (информация о звуковых характеристиках объекта не поступала) совокупно передали нервные импульсы (специфической сенсорной модальности каждый) в разные участки коры головного мозга. В результате обработки этих сигналов в головном мозге образовался перцептивный, или **сенсорный образ** соответствующего объекта.

В следующий раз увидев аналогичный объект, мы соотнесем его с име-

ющимся в памяти эталонным сенсорным образом и опознаем его (увиденный объект) как еще один экземпляр уже знакомого нам объекта такой-то формы, такого-то цвета, такого-то вкуса.

Обратим внимание на то, что все описанные процессы и их результат остаются индивидуальным чувственным опытом одного конкретного человека-экспериенцера и не подвластны передаче кому-либо другому. На этой стадии восприятие внешнего мира *человеком* принципиально не отличается от восприятия другим высокоорганизованным организмом (к примеру, *животным*). Мы сейчас отвлекаемся от неодинаковой «разрешающей» способности сенсорных систем человека и животного: нюх у собаки и у человека, конечно, разной остроты, но сам факт наличия ольфакторного канала у каждого из них сомнений не вызывает. Такова ситуация с первой сигнальной системой.

Что принципиально отличает человека от прочего живого мира – это наличие второй сигнальной системы, которая возникла в процессе эволюции и трудового взаимодействия людей и сформировалась под влиянием человеческого общения. Возвращаясь к примеру с материальным объектом овальной формы, определенного вкуса, цвета и запаха, еще раз уточним, что экспериенцер, т.е. человек, обладающий всей соответствующей информацией, пока еще не в силах поделиться ею с другим человеком, *рассказать* ему о познанном объекте. Капсулированность подобного опыта, его привязка к одному единственному носителю сознания делает такой опыт хрупким, недолговечным и цивилизационно бесполезным, если трактовать цивилизацию как прерогативу *социума*, т.е. «совокупности людей, объединенных ... формами совместной деятельности» и учесть, что социум «функционирует и развивается лишь при условии социального взаимодействия между его членами, которое невозможно без языкового взаимодействия» [7].

Именно необходимость социального взаимодействия людей побудила их к поиску средств, способных, во-первых, «овнешнить» внутренний чувственный опыт одного человека и, во-вторых, в обобщенном виде передавать его другому человеку. Так возникла и сформировалась вторая сигнальная система, человеческая речь.

В 1932 году И.П. Павлов [6, с.335 и далее] впервые описал две различные сигнальные системы как совокупность связей высшей нервной системы организма и окружающего мира, назвав их первой и второй сигнальными системами и уточнив, что вторая сигнальная система есть особая форма высшей нервной деятельности, свойственная только человеку. Ее составляющие – это речевые сигналы, или сигналы чувственных сигналов. Используя их, человек-экспериенцер может обозначить некую *совокупность сенсорных* сигналов с помощью *одного речевого* сигнала.

В нашем примере все материальные объекты, совпадающие по набору характеристик с эталонным сенсорным образом, хранящимся в памяти, могут быть названы словом *лимон*. Каждый специфический сенсорный сигнал также может быть обозначен с помощью сигнала второй сигнальной системы: форма упомянутого материального объекта и других похожих объектов

обозначается словом *овальный*, *тактильный* сигнал получает словесное обозначение *шероховатый*, *вкусовой* сигнал, полученный от надкуса, обозначается словом *горький*, а тот, который поступил от попадания мякоти на язык экспириенцера, называется словом *кислый*. Перцептивная *визуальная* информация о цвете объекта материализуется в слове *желтый* или – при отсылке к образу целостного объекта (лимона) – *лимонный*. *Ольфакторная* информация может быть словесно обозначена исключительно через отсылку к целостному эталонному образу объекта: запах лимона получает название *лимонный*. Теперь экспириенцер, владеющий перцептивной информацией об объекте, может не только назвать объект словом *лимон*, но и рассказать о нем другому человеку, а также описать его вербально. Обратим внимание на то, что словесные знаки называют сенсорную информацию либо напрямую (*овальный*, *шероховатый*, *горький*, *кислый*, *желтый*), либо через отсылку к эталонному сенсорному образу (*лимонный* о цвете и запахе). Иначе говоря, во втором случае человек, владеющий русским языком, но никогда не видевший и не нюхавший лимон, не сможет однозначно установить для себя информационное наполнение такой характеристики, как *лимонный* цвет и *лимонный* запах. Вместе с тем нельзя не согласиться с тезисом В.И. Карасика: «Благодаря второй сигнальной системе человек способен воспринимать обобщения, закрепленные не в индивидуальном, а в коллективном опыте в виде системы языковых значений» [2, 18].

Овладевая речью, ребенок в процессе онтогенеза приобретает навыки установления связи между объектами и их звуковыми словесными обозначениями, названиями объектов. Приобретая со временем навыки письменной речи, он «удваивает» словесный сигнал: к звуковой форме слова присоединяется его графическая форма. В случае овладения иностранным языком, человек вынужден умножать количество словесных (как устных, так и возможно письменных) обозначений одних и тех же объектов. Теперь номинируемый объект из обсуждаемого примера может быть обозначен словами *лимон*, *lemon*, его форма называется словами *овальная*, *видовжена*, *oval*, цвет – *желтый*, *жовтий*, *yellow*, вкус – *кислый*, *кислий*, *sour*, запах – *лимонный*, *лимонний*, *lemon*. В любом случае номинативная функция слова предполагает наличие некоторого перцептивного образа в памяти говорящего и слушающего, пишущего и читающего.

Некоторые из таких образов становятся прототипичными (в терминологии Э. Рош) сенсорными образами-эталонами. Они первыми всплывают в памяти при назывании тех или иных не наблюдаемых непосредственно объектов. Слово *цитрус* при отсутствии экспонируемого объекта называет целый класс похожих, но неидентичных плодов (апельсин, грейпфрут, лайм), однако первой реакцией на такой стимул традиционно оказывается *лимон*.

Значимость прототипичного образа-эталона еще более возрастает при необходимости назвать некоторую характеристику, *отвлеченную* от своего носителя. Слово *кислый/кислий/sour* как знак второй сигнальной системы связан с таким знаком первой сигнальной системы (соответствующий вкус, воспринимаемый вкусовыми рецепторами языка и обработанный опреде-

ленными нейронами головного мозга), который индуцируется носителем данной сенсорной модальности, в первую очередь лимоном.

Не удивительно поэтому, что лексическая единица *кислый/кислий/sour* толкуется в словарях в первую очередь через апелляцию к чувственному образу лимона. Толковые словари русского, украинского и английского языков предлагают следующие дефиниции: *кислый* = [обладающий своеобразным острым вкусом, например, вкусом **лимона**, **уксуса**], *кислий* = [який має своєрідний гострий смак, схожий на смак **оцту**, **лимона**], *sour* = [having a sharp, sometimes unpleasant taste or smell, like a **lemon**]; [acid taste similar to that of **vinegar**, **lemon** etc.]. Возможна также отсылка к нескольким сенсорным образам-эталонам, как это наблюдаем в дефинициях *кислый/кислий/sour*, где чувственным эталоном кислого, кроме лимона, выступает уксус/оцет/vinegar.

Безусловный интерес представляет наблюдение над функционированием слова *лимон/lemon* как сигнала второй сигнальной системы, производного от пучка сенсорных сигналов первой сигнальной системы (кислый, желтый, продолговатый объект). Ведущим сенсорным признаком, по нашему убеждению, выступает вкусовой сигнал – кислота лимона. Физиологическая реакция организма при попадании лимона в ротовую полость – это обильное слюноотделение. Медицинские словари утверждают, что «особенно резко слюноотделение возрастает под воздействием лимонной кислоты (до 7,0 – 8,0 мл/мин)» при норме 0,24 мл/мин вне приема пищи [4]. В данном случае речь идет о **безусловном** рефлексе организма: 1) раздражение вкусового рецептора при контакте с мякотью лимона и 2) как следствие – физиологическая реакция.

Однако возможна и **условнорефлекторная** реакция слюнных желез, вне воздействия на вкусовые рецепторы, при *виде* лимона. Обратим внимание, что в этом случае спусковым крючком не обязательно выступает вид *мякоти* лимона – основного носителя качества *кислый* – но вид *лимона* как целостного объекта, как комплекс сенсорных сигналов, хранящийся в памяти, как образ-эталон. При этом не обязательна связь *вида* лимона со словом *лимон/lemon*.

Эволюционное становление человека как высокоорганизованного организма, как об этом рассуждалось выше, повлекло развитие второй сигнальной системы, а значит способности к номинативной деятельности человека, результатом чего оказалось появление «вторичных знаков, или знаков знаков». Так В.И. Карасик обозначил сигналы второй сигнальной системы: «Если первая сигнальная система состоит из знаков действительности, то вторая – из знаков знаков, т.е. вторичных знаков» [2, 26]. В нашем случае интерес представляет физиологическая реакция на словесный знак: говорим об условнорефлекторной реакции человеческого организма на сигнал второсигнальной системы – слово *лимон/lemon*. Человек, владеющий языком и знающий значение этого слова, может пережить аналогичную условнорефлекторную физиологическую реакцию своего организма на слово *лимон/lemon* или его красочное словесное описание: у него потекут слюнки или появится ощущение оскотины, как это случалось при *виде* лимона.

Дальнейшее развитие слова *lemon* как второсигнального знака показывает его истончающуюся, но не прерываемую связь с первоначальной первосигнальной «семантикой», прежде всего с вкусовой модальностью как доминирующей характеристикой в сенсорном образе-эталоне.

Из-за неприятной избыточной кислоты (сугубо вкусовой характеристики плода) слово *lemon* становится названием для объекта, полностью лишённого соответствующей сенсорной характеристики. Например, неработающий механизм (чаще всего новый автомобиль) получает в английском языке название *lemon* = [something that you buy, esp. a car, that does not work properly]. Подобного смыслового развития у существительного, называющего такой цитрусовый плод, в русском или украинском языке не наблюдается.

Кислый вкус, который неприятен экспириенцеру, позволяет использовать сигнал второй сигнальной системы – слово *кислый/кислий/sour* – для квалификации феноменов совершенно иного плана: человек, который неприятен своим поведением, получает квалификацию *кислый* = [уныло-то-скливый], *кислий* = [пригнічений, сумний], *sour* = [unfriendly, sullen, hostile]. В этом случае разные языки демонстрируют явление семантической деривации, идущей в одном смысловом направлении: имеется в виду нечто неприятное. При этом в украинском языке данный этимон продолжает словообразовательный процесс: *кислиці* – так в украинском языке называются очень кислые плоды дикой яблони. А фразеологизм *кислиці розводити* имеет значение [хникати, плакати жаліючись]. Дальнейшее развитие данный образ получает в выражении *ой комусь кислиці сняться*, так обычно говорят о парубке, чья невеста, будущая жена отличается капризным и сварливым характером.

Употребление лимона нередко вызывает оскомину – неприятное вяжущее ощущение во рту. На этом основании возникает русское выражение *набить оскомину* = [сильно надоест], а также украинское словосочетание *тільки оскома* = [зовсім незначні результати, коли людина вимушена задовольнятися чимось малим].

Огромное количество метафорических переносов базируются именно на приписывании сенсорных характеристик, оцениваемых по шкале «нравится–не нравится», другим объектам, напроць лишённым таких характеристик.

Роль культурного фильтра в образовании подобных метафорических номинаций достаточно очевидна. Об этом следующая паремия: *What's meat for one is poison for another*. Сенсорная информация о внешнем мире обрабатывается экспириенцерами, овнешняется за счёт номинативных процессов и впоследствии служит толчком для семантических деривационных процессов. Любопытно, что сенсорные сигналы в плане их оценочности (хорошо–плохо) также подвластны некоторому культурному фильтру. Так, например, психологи, изучавшие развитие нервной системы у ребенка в период его формирования в последнем триместре беременности матери, утверждают следующее: «Исследования вкусовой чувствительности позволяют предположить, что избирательность к культурным особенностям

пищевой сферы возникает уже в этот период» [9, 58].

Природная среда, образ жизни этноса, безусловно, накладывают отпечаток на культурно обусловленные предпочтения, в том числе и в кулинарной сфере быта. Вкусовой анализатор является поставщиком важной сенсорной информации для экспириенцера. Неудивительно, что метафорические переносы, образность которых основана на тех или иных вкусовых характеристиках, достаточно распространены и вариативны в разных языках, отражая особенности разных культур.

Украинская поговорка *сходити на болото, найжтись жабенят* (как пожелание чего-то дурного собеседнику) основана на гастрономической недопустимости блюда подобного вкусового регистра. Для представителя французского этноса образность данного выражения и, главное, его абсолютно негативная окрашенность, вероятно, утрачиваются. Другая украинская поговорка, также эксплуатирующая вкусовые предпочтения, звучит следующим образом: *В степу і хрущ – м'ясо*. Указание на съедобность летающих насекомых (хрущів) для украинского говорящего есть сигнал невообразимой нужды. Есть насекомых в славянской этнокультуре недопустимо, чего не скажешь о восточно-азиатской этнокультуре.

О том, как *вербальный текст* художественного произведения способен передать читателю сведения о сенсорных характеристиках изображенного в нем мира см. нашу публикацию [3].

Подводя итог вышеизложенному, скажем о значимости первой сигнальной системы, об огромной роли сенсорной информации в освоении человеком окружающего мира, а также о значимости сенсорных образов-эталонов, хранящихся в индивидуальной памяти человека-экспириенцера и овнешняемых с помощью слов – знаков второй сигнальной системы. Возвращаясь к названию данной публикации, утверждаем, что только человек, который в жизни пробовал лимон и кривился от его кислоты, испытает оскомины при виде лимона и только у него могут потечь слюнки при слове *лимон*.

Список литературы

1. Лекторский В.А. Восприятие // Новая философская энциклопедия: в 4 т. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Мысль, 2010.
2. Карасик В.И. Языковая кристаллизация смысла / В.И.Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2010. – 422 с.
3. Колегаева І.М. Полімодальність відчуттів у дзеркалі полікодовості тексту, або ще раз про антропоцентризм у лінгвістиці // Записки з романо-германської філології // Одеський національний університет імені І.І.Мечникова: ф-т романо-германської філології. – Вип. 2 (35). – Одеса: КП ОМД, 2015. – С.105–113.
4. Медицинская энциклопедия. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_medicine/29347
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Около 57 000 слов. Изд. 10-е, стереотипное / Под ред. д-ра филолог.наук, проф.Н.Ю. Шведовой. – М.: Советская энциклопедия. 1973. – 846 с.
6. Павлов И.П. Полное собр.соч. в 6 т.; 2-е изд. – Т.3, кн. 2. – М., 1951.
7. Словарь социолингвистических терминов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://sociolinguistics.academic.ru>
8. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг.ред. д-ра філол.

Наук, проф. В.В. Дубичинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2011. – 1008 с.

9. Филиппова Г.Г. Психология материнства / Г.Г.Филиппова – М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. – 240.

References

1. Lektorskiy, V.A. (2010). Vospriyatie. In Novaja filosofskaja jenciklopedija: v 4 t. – 2-e izd., ispr. i dop. – M.: Mysl'.
2. Karasik, V.I. (2010). Jazykovaja kristallizacija smysla. – Volgograd: Paradigma.
3. Kolegaeva, I.M. (2015). Polimodal'nist' vidchuttiv u dzerkali polikodovosti tekstu, abo shhe raz pro antropocentrizm u lingvistici. In Zapiski z romano-germans'koï filologii // Odes'kij nacional'nij universitet imeni I.I.Mechnikova: f-t romano-germans'koï filologii. – Vip. 2 (35). – Odesa: KP OMD, 105–113.
4. Medicinskaja jenciklopedija. – [Electronic resource]. – Mode of access: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_medicine/29347
5. Ozhegov, S.I. (1973). Slovar' russkogo jayka. Okolo 57 000 slov. Izd. 10-e, stereotipnoe / Pod red. d-ra filolog.nauk, prof.N.Ju. Shvedovoj. M.: Sovetskaja jenciklopedija.
6. Pavlov, I.P. (1951). Polnoe sobr.soch. v 6 t.; 2-e izd. – T.3, kn. 2. – M.
7. Slovar' sociolingvisticheskih terminov. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://sociolinguistics.academic.ru>
8. Suchasnij tlumachnij slovník ukraïns'koï movi: 100 000 sliv (2011) / za zag.red. d-ra filol. Nauk, prof. V.V. Dubichins'kogo. – H.: VD «ShKOLA».
9. Filippova, G.G. (2002). Psihologija materinstva. M.: Izd-vo Instituta psihoterapii.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2017 р.

УДК 811.23 -16/9

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118613](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118613)

Кравченко Н.О.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ПСАЛМИ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД МОЛИТОВНИХ ТЕКСТІВ

В статті представлено аналіз синтактико-композиційних і ритміко-інтонаційних особливостей англіканських Псалмів як окремого музично-речитативного виду молитов, що належать до релігійного дискурсу. Доведено, що Псалми, побудовані на основі синонімічного, антитетичного, синтетичного паралелізму і хіазму, характеризуються особливим, смисловим ритмом. В інтонаційному плані Псалми виступають яскравим зразком літургійного речитативу, який перебуває в граничній зоні орації: на межі спієу й мовлення.

Ключові слова: англіканські Псалми, релігійний дискурс, літургійний речитатив, паралелізм.

Кравченко Н.А. Псалмы как особый вид молитвенных текстов. В статье представлен анализ синтактико-композиционных и ритмико-интонационных особенностей англиканских Псалмов как отдельного музыкально-речитативного вида молитв, относящихся к религиозному дискурсу. Доказано, что Псалмы, построенные на основе синонимического, антитетического, синтетического параллелизма и хиазма, характеризуются особым, смысловым ритмом. В интонационном плане Псалмы являются ярким примером литургического речитатива, находящегося в пограничной зоне орации: между пением и речью.

Ключевые слова: англиканские Псалмы, религиозный дискурс, литургический речитатив, параллелизм.

Kravchenko N. Psalms as a Peculiar Type of Prayer Texts. The present paper deals with the investigation of syntactic compositional and rhythmic intonation peculiarities of Anglican Psalms which are considered to be a special musical recitative type of prayers belonging to religious discourse. There have been singled out those syntactic devices, namely, synonymic, antithetic, synthetic parallelism and chiasm which lead to the creation of a peculiar sense rhythm of English Psalms. A special status of Psalms among other prayer text realisations is explained not only by their artistic value or their importance in Christian life, but also by their belonging to hesychast practice of a "brain-heart" prayer which contributes to the human "opening" understood as a first stage of synergy of divine and human energies achievement. Implicit dialogue with Almighty, taking place in Psalms, is formulated as "simultaneity with Christ" which can be rendered as "openness to Christ". The main aims of a religious discourse – strengthening in faith, Divine knowledge transmission and prayerful communication with God – are concentrated in these Biblical hymns.

Key words: Anglican Psalms, religious discourse, synergy, recitative type of prayers, hesychast practice

Дослідження англomовного молитовного дискурсу передбачає розгляд не тільки традиційних молитов, що вживаються в церковній практиці англіканського релігійного дискурсу, а й особливого християнського ліричного молитвослів'я - Псалмів. Мета пропонованої статті полягає у вивченні синтактико-композиційної і ритміко-інтонаційної специфіки Псалмів як окремого музично-речитативного виду молитов.

Перш за все, слід зазначити, що підстав для детального розгляду Псалмів декілька.

По-перше, на відміну від молитви та й проповіді, Псалми належать до первинного релігійного жанру, оскільки входять до Святого Письма і тим більше - до книг Старого Заповіту. Псалтир - це біблійна книга Старого Заповіту, що складається зі 150 псалмів - «пісень», або «гімнів», які виявляють благочестиві впливи захопленого серця вірянина у різних життєвих випробуваннях. Псалтир укладався протягом восьми століть - від Мойсея (1500 років до Р. Хр.) до Ездри-Неемії (400 років до Р. Хр.). Цар Давид започаткував цю книгу, склавши найбільшу кількість псалмів (понад 80). Крім Давидових, у Псалтирі увійшли псалми Мойсея, Соломона, Асафа-провісника та його нащадків-асафітів, Емана, Ефама, синів Корєєвих.

По-друге, Псалми становлять величезну цінність як високохудожні літературні твори. Складені за правилами єврейської поезії, вони часто сягають дивовижної краси і сили.

По-третє, в англomовній релігійній практиці Псалми мають свою цікаву історію як в Англії, так і в США, що засвідчує важливість Псалмів у духовному житті християн. Саме «Гімни і духовні пісні» стали першою релігійною книгою, виданою англійською мовою. Покладені Мартіном Лютером на мотив застільних пісень, Псалми в такому вигляді не були прийняті англiканської церквою. І лише за два з лишком століття англійський священик, теолог, логік, педагог і поет Ісаак Воттс, «батько англійського гімну» (Isaac Watts: 1674 -1748), перу якого належать сотні авторських гімнів, видав книгу «Псалми Давидові, написані мовою нового Заповіту» («*The Psalms of David Imitated in the Language of the New Testament*»). І. Воттс запропонував такий метричний переклад псалмів, у якому вони відповідали мові Нового Заповіту. На його думку, «хоч Давид, якому традиційно приписується авторство багатьох із псалмів, безсумнівно, був інструментом Бога, але він не міг сповна сприйняти істину, отже, псалми необхідно «відремонтувати» так, якби Давид був християнином» [цит. за 9, 275]. Із Псалмів у перекладі Ісаака Воттса, покладених на музику, і починається історія «виспівування» Боже-ственних Істин. Першою опублікованою книгою в історії США вважається Псалтир - **Массачусетська книга псалмів** – найдавніша з книг, надрукованих у Північній Америці в 1640 році в Кембриджі, штат Массачусетс («*The Whole Booke of Psalmes Faithfully Translated into English Metre: Whereunto is Prefixed a Discourse Declaring not Only the Lawfulness, but Also the Necessity of the Heavenly Ordinance of Singing Scripture Psalmes in the Churches of God*» - орфографію оригіналу збережено).

І, нарешті, *по-четверте*, саме в Псалмах знаходимо витoki ісихастської практики, започаткованої ще самим Ісусом Христом, який молився на Єлеонській горі перед стратою: саме тексти Псалмів Він повторював про себе по ночах перед сходженням на Голгофу. Ісихазм - це *практика* розумно-сердечної *молитви*, поєднана з контролем (тверезенням) за всіма виявлюваними зсередини помислами, яка сприяє очищенню розуму й серця, готує подвижника до Богоспоглядання та має будову сходів - від початкової сходинки звернення і покаяння вірянина та до фінальних східців

його «об’єднання». З певною часткою умовності розрізняють такі сходинки: звернення і покаяння вірянина, боротьба з пристрастями, безмовність, виведення розуму в серце, безперервна молитва, синергія, споглядання не-тварного (Фаворського) Світу - того Світу, яким освітілося лице Ісуса Христа після Його молитви на горі Фавор.

В ісихастській практиці реалізується неklasична парадигма конституції людини, описувана богословським принципом **синергії**, представленим в антропологічному аспекті як принцип *розмикання* людини до іншого способу буття - «особистого буття-спілкування», відповідного християнській онтології - християнському розумінню буття. Конститутивна роль розмикання назустріч Богові наявно і ясно стверджується в ісихастських текстах: «Ісихаст той, хто виразно волає: Моє серце зміцнилося, Боже (Псалом 56,8)» [5, 232]. Саме цю формулу із Псалмів можна вважати класичним вираженням настанови розмикання. Наявне в ісихазмі поняття розмикання людини у подальшому стає центральним поняттям синергійної антропології.

Вищенаведене дає нам достатні підстави для здійснення аналізу суто лінгвальних і ритміко-мелодійних особливостей англословних Псалмів.

Псалом (грец. Ψαλμός «хвалебна пісня») - жанр і форма іудейської та християнської ліричної й молитвослівної поезії, зібраної у Псалтирі. Застосовуючи у сатті термін «псалм» (= «псалом»), зазначимо, що, як і псалмодія (характерний для співу псалмів тип речитативної мелодики), він у різних дослідженнях витлумачується неоднаково. Залишається також нез’ясованою етимологія цього терміна. Наведемо деякі визначення псалма і псалмодії, а також висловимо припущення про походження власне іменника «псалом».

У дослідженні Є.В. Герцмана «Візантійське музикознавство» також указано на походження термінів «псалом» і «псалмодія» від давньогрецького дієслова «псаллейн» на позначення гри пальцями на струнному інструменті. Нове, пізніше утворення «псалмодія» також спочатку позначало вокальний жанр із супроводом струнного інструменту [1, 16]. Є.В. Герцман також звертає увагу на трактування «псалма» у патристичних (належних до праць Отців Церкви) джерелах, де псалом розглядається як вокально-інструментальний жанр, на відміну від пісні, що вважалася виключно вокальним жанром.

Е. Вернер зазначає: «Псалм (від грец. Psalms; лат. psalmus) - давньогрецький термін; незважаючи на те, що спочатку це слово позначало нанесення удару (*striking*) або щипання (*plucking*) ... струн музичного інструменту, іудейські перекладачі Біблії грецькою мовою цей термін уналежнили до віршів єврейської «Книги хвалень» (*sefer t'hilim*). Він додавався і до деяких апокрифічних релігійних віршів, а також до неєврейських ранньохристиянських віршів, т. зв. «особливих псалмів» (*psalmi idiotici*)» [13, 320].

Змістовий бік Псалмів усеосяжно висвітлив святий Василь Великий (Кесарійський) (бл. 330-379), один із Великих Каппадокійців: «Тут є досконале богослів'я, є пророцтво про пришестя Христове по плоті, є загроза суду Божого. Тут навіюється надія воскресіння і страх мук. Тут обіцяється слава, відкриваються таємниці» [цит. за 3, 39].

Англійський письменник і богослов К.Льюїс у книзі «Міркування про Псалми», визнаючи віронавчальну силу псалмів, підкреслював і їхню літературну цінність: «Псалми - це вірші, причому такі, які співали вголос. Не трактати, навіть не проповіді, а вірші ... Псалми - це лірика з усіма її умовностями, гіперболами, позалогічними поєднаннями слів. Якщо про це не пам'ятати, псалмів не зрозумієш; побачиш у них те, чого в них немає, і прогледити головне» [7, 18].

Ці визначення належать до єдиної традиції вживання терміна «псалом». У рамках зазначеної традиції цей термін належить до релігійної практики давніх євреїв і до пізніших за часом виникнення богослужбових традицій християнської церкви, яка успадкувала службу старозаповітного Єрусалимського Храму. Існує, проте, інша традиція застосування цього терміна. В її рамках він уналежнюється до явищ музики і поезії, що виникли в XVI-XVII ст. Так, в епоху Реформації християни-протестанти різних конфесій широко використовували (як у богослужінні, так і поза його межами) численні віршовані парафрази біблійних псалмів, виконувані на популярні наспіви (гімнові тони - *hymn tunes*).

У нашій роботі термін «псалом» уналежнюємо до біблійних псалмів, використовуваних у літургійній практиці англіканської церкви. Псалмодія визначається нами як специфічна речитативна традиція «омузичнення» слова. В середньовічних християнських культурах псалмодійна речитація виходить за рамки традиції озвучування виключно текстів біблійних псалмів. Псалмодія стає в них одним з основоположних принципів, що регулюють взаємовідношення слова і музики.

Дослідники підкреслюють властивості, які відрізняють літургійні тексти від повсякденної прози: це система ритмічних сигналів, що позначають початок рядків, - кличної і наказової граматичних форм; наявність симетрії, акровіршів, анафор, алітерацій, комплексу «сильних місць», тобто заданого порядку слів, рифмоїдів, семантичних узгоджень, анаграм - «плетіння словес»; вступні частини, завершальні частини віршів, приспиви, заспиви. Відзначається відмінність Псалмів від буденного мовлення і наявність кличної форми та наказового способу, притаманних урочистому красномовству. Незважаючи на наявність специфічних «поетичних» рис, за структурою ці тексти можна назвати поетичними лише у переносному сенсі: так, на думку Ю. М. Лотмана, у свідомості культурної людини того часу ці тексти були поезією насамперед тому, що вони виспівувались. І все ж вони не є в повному розумінні слова «поезією». У них відсутня основна ознака гімнографії - «настанова на метр» словесного тексту. Замість цього організувальну роль відіграють прийоми і форми синтаксичного паралелізму, що вимагають у музичному оформленні паралелізму інтонаційного: схожі в синтаксичному відношенні словесні конструкції виспівувалися на схожі музичні конструкції [4, 236].

Давньоєврейські псалми були прийняті як основи християнського богослужіння, котре первісно складалося майже виключно зі співу псалмів. У згаданій вище статті Е.Вернера факт спадкоємного зв'язку ранньовізантійського церковного співу і традиції давньоєврейської

кантилістики не піддається сумніву [13]. Кантиляція (від лат. *cantillo* – співаю тихо, слабко, сумовито) – речитативне виконання уривків із Біблії в давньоєврейському синагогальному богослужінні, які мають тягло-жалібний характер.

Багато богословів (М. Еліаде, П. О. Юнгерів), релігієзнавців (В. І. Гараджа, В. М. Топоров) і лінгвістів, які вивчали релігійний дискурс (Е. В. Бобирева, О. О. Прохватилова), наголошують на важливості використання псалмів у богослужінні у зв'язку з тим, що багатство їхнього змісту настільки всеосяжне, що задовольняє всі потреби душі: «тут і усвідомлення своєї гріховності, і переслідування ворогами, і безпорадність у боротьбі, і надія на силу Божу, і подяка за допомогу, і слава за творіння та Провидіння Боже, і упокоєння під покривом Божим, ... і моління про позбавлення від усіляких бід, і любов до Бога, і викриття грішників» [6, 4]. Фактично, псалми виконують кожне з релігійних дійств, зумовлених ритуалом богослужіння, за винятком Євхаристії. Відповідно до ідей Реформації в англіканській службі основну увагу приділено читанням (*lessons*) зі Старого та Нового заповітів, псалмам і проповідям. Томас Кранмер розділив Псалтир на частини так, щоб протягом кожного календарного місяця вона прочитувалася повністю під час вечірньої, ранкової служби, таблиця псалмів на щодень наводиться в Книзі спільних молитов.

Псалми - це не просто молитви, а молитви, складені мовою поезії. Звична для нас європейська поезія будується на певному ритмі, де римуються закінчення. У Псалмах така організація ритму не спостерігається. Семітська поезія теж базується на парних (паралельних) членах, але вони утворюються не за рахунок рими, а за змістом. Цей паралелізм членів є основним поетичним прийомом (регулярний розмір фіксується нечасто і відіграє набагато меншу роль, ніж у європейській поезії). Існують різні класифікації паралелізму в семітській поезії. У нашій роботі використовуємо класичну схему англіканського єпископа, оксфордського професора (*Oxford Professor of Poetry*) і відомого граматиста Роберта Лоута [8], який виокремив такі види паралелізму:

1. Синонімічний паралелізм.
2. Антитетичний паралелізм.
3. Синтетичний (прогресивний або наростаючий) паралелізм.
4. Хіазм.

Розглянемо досліджувані псалми за цією класифікацією.

Синонімічний паралелізм – в обидвох строфах ідеться приблизно про те ж саме, але в другій строфі може бути уточнення висловленої думки, і, як правило, посилення виразності. Залежно від порядку членів, синонімічний паралелізм може бути прямим або зворотним. Прикладом прямого синонімічного паралелізму служить Псалом 8: 5:

*What is man that you are mindful of him,
the son of man that you care for him?*

Інвертований паралелізм спостерігаємо у Псалмі 2:10:

*Be wise now therefore, O ye kings:
ye judges of the earth, be instructed.*

У цих віршах уточнюється, що Бог не просто пам'ятає, а й відвідує людину, що розуміння Божого задуму має містити готовність учитися; причому видно, що в другому двовірші емоційна експресія збільшується.

Фіксуємо і розгорнуті синонімічні конструкції, складені з декількох рядків. Прикладом таких конструкцій служить Псалом 72:

*Give the king Your judgments, O God,
And Your righteousness to the king's Son.
He will judge Your people with righteousness,
And Your poor with justice.*

Антитетичний паралелізм - другий рядок виражає ту ж саму думку, що і перший, але в негативній чи контрастній формі:

*For the LORD knows the way of the righteous,
But the way of the ungodly shall perish.*

(Ps.1:6)

*Consider my trouble from those who hate me,
You who lift me up from the gates of death,
That I may tell of all Your praise
In the gates of the daughter of Zion.
I will rejoice in Your salvation.*

(Ps.9:14,15)

Синтетичний (прогресивний чи наростаючий) паралелізм - наступний рядок не повторює, а розвиває думку попереднього. Цікавий результат отримуємо, проаналізувавши з кута зору синтетичного паралелізму 148 Псалом:

¹*Praise ye the LORD. Praise ye the LORD from the heavens: praise him in the heights.*

²*Praise ye him, all his angels: praise ye him, all his hosts.*

³*Praise ye him, sun and moon: praise him, all ye stars of light.*

⁴*Praise him, ye heavens of heavens, and ye waters that be above the heavens.*

⁵*Let them praise the name of the LORD: for he commanded, and they were created.*

⁶*He hath also established them for ever and ever: he hath made a decree which shall not pass.*

⁷*Praise the LORD from the earth, and all deeps:*

⁸*Fire, and hail; snow, and vapours; stormy wind fulfilling his word:*

⁹*Mountains, and all hills; fruitful trees, and all cedars:*

¹⁰*Beasts, and all cattle; creeping things, and flying fowl:*

¹¹*Kings of the earth, and all people; princes, and all judges of the earth:*

¹²*Both young men, and maidens; old men, and children:*

¹³*Let them praise the name of the LORD: for his name alone is excellent; his glory is above the earth and heaven.*

¹⁴*He also exalteth the horn of his people, the praise of all his saints; even of the children of Israel, a people near unto him. Praise ye the LORD.*

У цьому псалмі можна спостерігати два розгорнутих приклади синтетичного паралелізму, базованого на повторі наказової конструкції *Praise the*

LORD. Перший приклад є заклик вихвалити Господа з небес: у рядках 1-4 необхідність славослів'я небесними силами подається в такій послідовності:

- 1 - загальне вихваляння з небес - *from the heavens*;
- 2 - вихваляння ангельськими силами - *all his angels, all his hosts*;
- 3 - вихваляння небесними світилами - *sun and moon, stars of light*;
- 4 - вихваляння всій матерією неба - *heavens of heavens, waters above the heavens*.

У 5-му і 6-му рядках обґрунтовується причина славослів'я Господа на небесах: Господь створив небеса Своїм зволенням - Словом (синонімічний повтор *he commanded* і *he hath made a decree*), і небеса були створені (*they were created*) навіки (*which shall not pass*).

Другий приклад синтетичного паралелізму (7-12) містить заклик вихвалити Господа із землі, що подається в такій послідовності:

- 7 - вихваляння із землі - *from the earth, all deeps*;
- 8 - вихваляння земними стихіями - *fire, and hail; snow, vapours; stormy wind*;
- 9 - вихваляння височинами і рослинами - *mountains, hills; fruitful trees, cedars*;
- 10 - вихваляння тваринами - *beasts, cattle; creeping things, flying fowl*;
- 11 - вихваляння земними володарями - *kings of the earth; princes, all judges of the earth*;
- 12 - вихваляння всіма людьми на землі - *young men, maidens; old men, children*.

У 13-му і 14-му рядках обґрунтовується причина славослів'я Господа на землі: ім'я Його превознесено (*his name is excellent*), слава Його на землі й на небесах (*his glory is above the earth and heaven*), Він наділив могутністю народ Свій - «підніс ріг народу свого» (*exalteth the horn of his people*). Вищенаведена метафора вимагає окремого пояснення. Для жителів Стародавнього Сходу ріг тварини був символом божественної влади і могутності, тому в поетичних текстах Старого Заповіту ріг часто використовується в переносному значенні, символізуючи силу, міць, енергію, благополуччя та процвітання як окремої людини, так і цілого народу. Слід додати, що в біблійних текстах фіксуємо два антонімічні метафоричні значення, пов'язані з рогами: 1) «наділити силою, надати підтримку будь-кому» (у фразеологізмах *піднести ріг, здійснити ріг, ріг спасіння* і т. ін.); 2) «покарати, приборкати, здолати і т. ін. кого-небудь; зруйнувати, розбити що-небудь» (у фразеологізмах *зломити ріг, збити ріг*). В аналізованому прикладі «*піднести ріг*» для євреїв позначає дарувати їм силу і значення, визнані й поціновані іншими народами. Повернення євреїв із полону, побудова Єрусалиму і нове, незалежне життя почалося для них саме з моменту поселення у Палестині. Цей момент наповнює їх таким радісним почуттям і настільки знаменний для них, що до подяки Господу запрошується разом із євреями і весь світ (*a people near unto him*).

Паралелізми можуть об'єднуватися в складну структуру, що отримала назву хіазм. Хіазм (від грец. *Chiasmos* - «уподібнювати букві Х») полягає в хрестоподібній послідовності елементів поетичного твору.

Застосовуючи у Псалмах хіазм, автори поступово підходять до головної ідеї, після чого процес триває у зворотному напрямку, тобто автор у дзеркальному відбитті подає цю ж саму думку, відображаючи ті ж явища, але з іншими компонентами. Структура хіазма, що нагадує букву «Х», указує на центр, тобто на точку перетину ліній, де концентрується головна думка або кульмінація висловлювання чи подій, і саме тяжіння, сходження до них максимально увиразнює та підсилює їхню важливість.

Приклад хіазму фіксуємо вже у першому псалмі:

- ¹ (a) *Blessed is the one who does not walk in step with the wicked*
(b) *or stand in the way that sinners take*
or sit in the company of mockers,
- ² (a) *but whose delight is in the law of the LORD,*
(b) *and who meditates on his law day and night.*
- ³ (a) *That person is like a tree planted by streams of water,*
which yields its fruit in season
(b) *and whose leaf does not wither – whatever they do prospers.*
- ⁴ (a) *Not so the wicked!*
(b) *They are like chaff that the wind blows away.*
- ⁵ (a) *Therefore the wicked will not stand in the judgment,*
(b) *nor sinners in the assembly of the righteous.*
- ⁶ (a) *For the LORD watches over the way of the righteous,*
(b) *but the way of the wicked leads to destruction.*

У давнину алфавіт учили від початку до кінця, потім від кінця до початку, потім від кінців до середини: альфа-омега, бета-ксі, мю-ню ... Текст читали таким же чином (від центру до країв, від країв до центру), аби знаходити закладені там хіастичні структури. Якщо прочитати цей псалом від країв до центру, по спіралі, ніби за рухом углиб воронки, то вийде таке:

1-5б. Праведник не бере участі в зборах грішників → грішники не братимуть участі в зборах праведників.

2-5а. Праведник повчається в Законі Господньому (а грішник - ні), → грішники не встоять на суді.

3а-4 Праведник буде вічно живим і плодоносним → грішників буде змєтено.

3б Праведник буде успішним у всіх справах своїх. Цей вірш становить центр хіазму, в якому розкривається головне положення всього уривка.

6 вірш становить собою:

(праведник буде успішним тому), що Бог знає шляхи праведні, а путь нечестивих призведе до загибелі.

Псалом – дуже своєрідна молитовна комунікація, оскільки в будь-якому псалмі неминуче наявний прихований діалог із Всевишнім. Причому для нашої роботи важливим є те, що діалог, за допомогою якого відбувається *розмикання людини*, передається формулою «одночасність із Христом»: «Хто вірує повинен бути завжди одночасним присутності Ісуса ... ця одночасність є умова віри або точніше, вона і є сама віра» [2, 57]. Ця формула виражає не ознаку темпоральності, а структуру екзистенції: за С. К'єркегором, «я одночасний з усім тим, що присутнє як справжня

дійсність у моїй внутрішній реальності» [там само, 58]. Тому одночасність із Христом дорівнює досконалій відкритості до Христа, і в окремих аспектах цей принцип одночасності до Христа максимально наближений до принципу синергії.

В інтонаційному плані псалми також є цікавим об'єктом для дослідження, бо вони становлять яскравий зразок так званого літургійного речитативу. Особливості літургійного речитативу тісно змикаються з інтонаційними закономірностями прозового мовлення і мовленнєвої інтонації. Як зазначає Р. Вагнер, це пов'язано з тим, що літургійний речитатив перебуває на межі співу та мовлення. Відомо, що усне мовлення приховує в собі неймовірно багаті музичні можливості. Воно здатне швидко перетворитися на спів. Вирази «співуче мовлення», «говорити наспівно» вказують на цю його особливість. Аналізуючи наспівне читання в релігійному обряді, Р. Вагнер виявляє три найважливіші джерела життя літургійного речитативу. Всі вони сходять до природи мови: «Три основні чинники мовлення при повільному і виразному читанні читця самі по собі повинні впливати на літургійне слово: речитація (читання наспівне) на одному звуці, мелодійне розрізнення синтаксичних знаків і сила наголосу слів» [12, 8]. Отже, музичні особливості як складники природи літургійного речитативу псалмів визначаються трьома принципами:

- речитація тексту на одному повторюваному звуці;
- увиразнення синтаксичних акцентів, за якого розділові знаки відбиваються на мелодиці речитативу (наприклад, із крапкою зазвичай зв'язується коротка спадна мелодійна формула завершального характеру, з комою - коротка висхідна інтонація, особливими мотивами відзначаються в тексті знаки питання, крапки з комою, а також початок фраз);

- виділення ударних складів у тексті, розстановка акцентів у рядку визначають загальний ритм, який організовує всю музичну тканину рядка.

Ці три принципи діють і в англіканському наспівному читанні; вони ж виокремлюють і основні структурні елементи псалма:

- *initium* - початок фрази, який підводить до основного тону речитації;
- *tenor* - основний тон речитації, рівномірно повторюваний звук;
- *mediante* - полукаденція (інтонація незавершеності), яка поділяє вірш на частини;

- *finalis (punctum)* - каденція (гармонійний зворот, що завершує музичну побудову будь-якого рівня) в кінці вірша.

В основі псалмодійної практики відпочатку закладено принцип інтонаційного паралелізму, за яким прозовий текст поділявся на приблизно рівновеликі словесні конструкції, відповідні дихальним групам. Близькі в граматичному плані сегменти прозового тексту виспівувалися на схожій інтонаційній формулі, які легко пристосовувалися до різних за складовим обсягом словесних конструкцій. У відповідності до зразків архаїчної поезії членування священного тексту здійснювалося на основі інтонаційної подоби. Як і в архаїчній системі інтонаційної ритміки, до музичної одиниці псалмодійного співу належить інтонаційна хвиля чи дуга. Структура інтонаційної дуги, притаманна іудейській псалмодії, уможлиблювала сполу-

чування абсолютно різних за складовим обсягом конструкцій. Німецький музикознавець Бруно Штебляйн (B. Stablein) вважає, що «принцип псалмодії базується на обігрування дуже «еластичної» мелодійної формули, яка може бути пристосована до неоднакових за довжиною строф вірша» [11, 8]. Структуру псалмодійних віршів характеризує двочастинна побудова - т. зв. «паралелізм членів»: вірш (*versus*) містить дві приблизно рівні частини. Закінчення першої частини уподібнюється полукаденції (*mediante*), а другої - «повному» мелодійному завершенню - каденції (*finalis, punctum*).

У богослужбовій англіканській практиці псалми розподіляються на всі сім днів тижневого богослужбового кола в декількох різних зразках згідно з місцевим використанням і виконуються на жорстко формульні мелодії-псалмові тони (*psalm tones*). Для різних літургійних жанрів існують особливі серії псалмових тонів.

Псалмодійний речитатив за допомогою різних музичних засобів точно і вишукано відбиває всі особливості інтонування літургійного слова. Для виділення ударних складів та акцентів інтонація в ньому може підвищуватися й знижуватися, відбувається подовження складів або оспівування їх через допоміжні звуки. Велику смислову роль у мелодії псалмів відіграють синтагматичне членування та ритмічні паузи (цезура). Завершується текстовий рядок зазвичай паузою, яка є не лише дихальною, а й такою, що увиразнює сенсовий стрижень слова. Тривалість пауз залежить від логічного зв'язку подальшого з попереднім: якщо думка закінчена, то пауза може бути довшою, і навпаки. Прикінцеві частини, скеровані на урочисте завершення читання, виділяються особливим мелодійним зворотом, який істотно відрізняється від мелодійного малюнка всього псалма.

Англійський теолог В. Остерлі свого часу писав: «Біблію ми називаємо Словом Божим. Почуте пророками, воно відлилося в тексти ... Із псалмами все відбувається по-іншому. Це теж Слово Боже, але почуте людиною, прийняте нею в серце, ... щоб тільки потім зазвучати з глибин цього серця як молитва, звернена до Бога [10, 7]. Можна сказати, що псалми - це Старий Заповіт, який християнин переказує Богові.

В цілому констатуємо, що псалми є одним із найколеритніших жанрових зразків релігійного дискурсу, які концентрують і передають його центральні інтенції: зміцнення у вірі, повідомлення вищого Божественного знання, молитовне спілкування з Господом.

Список літератури

1. Герцман Е.В. Византийское музыкознание / Е.В.Герцман. – Л., 1988. – 255 с.
2. Кьеркегор С. Введение в христианство // Современный протестантизм / Серен Кьеркегор. – М., 1951. – С. 3-64
3. Лебедева Е. А. Св. Василий Великий (Очерк жизни и трудов его) / Е.А.Лебедева. — СПб., 1902. — 216 стр.
4. Лотман Ю.М. О двух моделях коммуникации в системе культуры / Ю.М. Лотман // Труды по знаковым системам. Т. IV. – Тарту, 1973. – С. 227-243.
5. Св.Иоанн Лествичник. Лествица / Св.Иоанн Лествичник. – Сергиев Посад, 1894.– 410 с.
6. Юнгеров П.А. Псалтирь и ее значение в связи с заключающимся в ней вероучением / П.А.Юнгеров // . – Казань, 1894. – 28 с.
7. Lewis C. S. Reflections on the psalms / C. S. Lewis. – London, 1958. – 133 p.

8. Lowth R. Lectures on the sacred poetry of the Hebrews / Robert Lowth . - London: Thomas Tegg, 1835. – 450 p.
9. Marini St. Hymnody as History: Early Evangelical Hymns and the Recovery of American Popular Religion / Stephen Marini // Church History. - Vol. 71, No. 2 (Jun., 2002), pp. 273-306
10. Oesterley W. O. E. (William Oscar Emil) A fresh approach to the Psalms . – London: Ivor Nicholson & Watson, 1937.– 303 p.
11. Stäblein B. Schriftbild der einstimmigen Musik / Bruno Stäblein. – Lpz., 1975. – 257 S.
12. Wagner R. The Book of Praises: A Translation of the Psalms (Book Two)/ Robert Wagner. – The Besalel Press, 2008. – 176 p.
13. Werner E. The Sacred Bridge / Eric Werner. – New York: Da Capo, 1980. – 618 p.

References

1. Gercman, E.V. (1988). Vizantijskoe muzykoznanie. Leningrad.
2. Kerkegor, S. (1951). Vvedenie v xristianstvo. In sovremennyy protestantizm. Moscow.
3. Lebedeva, E. A. (1902). Sv. Vasilij Vvelikij. (Ocherk zhizni i trudov ego). SPb.
4. Lotman, Yu.M. (1973). O dvux modelyax kommunikacii v sisteme kultury. In trudy po znakovym sistemam. Tartu, 227-243.
5. Sv.ioann Lestvichnik. (1894). Lestvica. Sergiev posad.
6. Yungarov, P.A. (1894). Psaltir i ee znachenie v svyazi s zaklyuchayushhimsya v nej veroucheniem. Kazan.
14. Lewis, C. S. (1958). Reflections on the psalms. London.
15. Lowth, R. (1835). Lectures on the sacred poetry of the Hebrews. London.
16. Marini, St. (2002). Hymnody as History: Early Evangelical Hymns and the Recovery of American Popular Religion. In Church History. - Vol. 71, No. 2, 273-306.
17. Oesterley, W. O. E. (1937). A fresh approach to the Psalms . London: Ivor Nicholson & Watson.
18. Stäblein, B. (1975). Schriftbild der einstimmigen Musik. Lpz.
19. Wagner, R. (2008). The Book of Praises: A Translation of the Psalms (Book Two). The Besalel Press.
20. Werner, E. (1980). The Sacred Bridge. New York: Da Capo.

Стаття надійшла до редакції 5.09.2017 р.

УДК 811.81'42:070

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118615](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118615)

П'єцух О.І.

кандидат філологічних наук, старший викладач,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ТАКТИКА ІРОНІЗУВАННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ У СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ

Статтю присвячено дослідженню специфіки реалізації тактики іронізування під час проведення парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. Детально розглянуто комунікативні ходи, а також специфічні мовні та стилістичні засоби, якими оперують учасники дебатів для успішності втілення тактики іронізування під час засідань Палати Громад британського парламенту у період пост-Тетчеризму.

Ключові слова: парламентські дебати, іронія, стратегія, тактика, комунікативний хід, мовленнєвий акт.

П'єцух О.И. Тактика иронизирования в политическом дискурсе парламентских дебатов в Соединенном Королевстве. В статье рассмотрены особенности воплощения тактики иронизирования при проведении парламентских дебатов в Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии. Детально рассмотрены коммуникативные ходы, а также специфические языковые и стилистические средства, которыми оперируют участники дебатов для успешного воплощения этой тактики во время заседаний Палаты Общин британского парламента в период пост-Тетчеризма.

Ключевые слова: парламентские дебаты, ирония, стратегия, тактика, коммуникативный ход, речевой акт.

Pjetsukh O.I. Irony tactics realization in the political discourse of the UK parliamentary debates. This article concentrates on the peculiarities of the irony tactics realization in the UK parliamentary debates. Political discourse of the parliamentary debates is a communicative situation that involves interaction between the participants of the political communication. It is characterized by the constant interchange of information messages to discredit opponents in the debated. The paper defines such linguistic phenomena as irony and its specific type, as well as communicative strategy and tactics stipulating its realization as well as the correlation between these linguistic notions. The paper analyses specific language means such as intensifying evaluative, expressive and emotive language units expressing negative attitude towards the opponents in the political communication, idioms etc. Here the stylistic means used by the debates' participants to discredit opponents during the meetings of the UK House of Commons in the post-Thatcher period are also represented. These stylistic means include antithesis, aposiopesis and parallelism that help to give additional positive connotation to the communicants' interactions. It also specifies the speech acts and communicative moves involved in expressing critical opinions between the opponents of the political communication aimed at ruining their image in the eyes of the potential electorate.

Key words: parliamentary debates, irony, strategy, tactics, communicative move, speech act.

Політичний дискурс парламентських дебатів розглядається як комунікативна подія [10] або ситуація [4], яка передбачає інформаційний взаємообмін між учасниками політичної комунікації. Зазвичай інформативність політичного дискурсу визначається в межах опозицій

«інформативність – фатика» або «раціональність – ірраціональність» і з огляду на це політичний дискурс націлений не на опис об'єктивної реальності, а на здійснення впливу, спонукання, стимулювання адресата [8, 51], що зумовлює комунікативність цього типу дискурсу. Серед стилістичних засобів та прийомів, які обумовлюють ефективність комунікативної взаємодії та підвищення чи пониження обличчя партнерів по комунікації, одним із найбільш виразних та дієвих виступає іронія.

Різноаспектність втілення іронії в комунікації, її роль у встановленні та підтриманні взаємодії між комунікантами розглядають у своїх працях такі науковці як Р. Барт, Д. Вілсон, Р. Гіббс, Ж. Дерріда, Д. Кауфер, Д. Спербер, К. Шеллі, М. Епштейн та ін. Притаманні іронічним висловленням естетичні та комічні особливості, а також їхню функціональну специфіку представлено у дослідженнях М. Бахтіна, Н. Берковського, М. Каганова, В. Проппа та ін. Проте незважаючи на значну кількість наукових робіт, комплексний аналіз комунікативних ходів, мовленнєвих актів та стилістичних засобів реалізації тактики іронізування в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві ще не був предметом дослідження, що й обумовлює новизну здійсненого нами дослідження, актуальність якого визначена підвищеною увагою сучасних лінгвістичних студій до специфіки встановлення конфліктної взаємодії між партнерами по комунікації.

Мета статті полягає у дослідженні реалізації тактики іронізування в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. До **завдань статті** належать визначення чинників і механізмів, а також детальний розгляд комунікативних ходів та мовленнєвих актів і аналіз мовних засобів, які сприяють втіленню тактики іронізування в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві.

Іронія як стилістична фігура ґрунтується на вживанні слів і висловлень у протилежному щодо буквального змісті, на приховуванні за удавано серйозними речами комічного, за позитивною оцінкою негативної. Метою іронії є глузування, висміювання [5, 218]. Іронія має чітку суб'єктно-об'єктну структуру: суб'єкт, який іронізує – об'єкт як жертва іронії [12, 147]. Іронія характеризується багатогранністю, багатоаспектністю, при цьому головне місце займає комунікативний аспект [11, 8]. На думку деяких науковців, буквально-сприйняття цієї стилістичної фігури призводить до комунікативної невдачі [2, 7].

Однією із форм іронізування є так звана «чорна іронія», що на думку К. Бредемайера, є мистецтвом управління словами із використанням усього калейдоскопу можливостей мови і комуніканта. Така іронія спрямована на маніпулювання усіма риторичними прийомами і засобами для регулювання комунікації й її направлення в необхідне конструктивне русло завдяки підведенню партнерів по комунікації та інших адресатів до потрібного висновку, результату [1, 27]. Використання різноманітних мовних засобів у політичному дискурсі парламентських дебатів сприяє успішності досягнення комунікативної мети, що реалізується використанням мовленнєвих стратегій і тактик. Стратегію розглядають як «когнітивний загальний план,

або «вектор», мовленнєвої поведінки» [3, 14; 6, 6]. На відміну від стратегії як загальної канви комунікативної поведінки, мовленнєва тактика є сукупністю практичних ходів у реальному процесі комунікативної взаємодії [7, 42].

Для політичного дискурсу парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії характерним є постійне оперування стратегією дискредитації опонентів у політичній комунікації. Ця стратегія сприяє руйнуванню іміджу опонентів у політичній комунікації за рахунок посилено негативно конотованої вербальної агресії, вона слугує дієвим інструментом формування іміджу політичних діячів, оскільки виявляє усі слабкі сторони, недоліки, провали та помилки у діяльності опонентів, що сприяє покращенню іміджу обвинувачів. Для досягнення комунікативної мети учасники послуговуються різноманітними тактиками, які втілюють стратегію дискредитації опонентів, серед яких тактика іронізування є однією із базових.

Тактика іронізування пов'язана із перебільшено гострим глузуванням і висміюванням опонентів по комунікації, спрямованими на приниження їхнього іміджу.

Приміром, напередодні виборів до парламенту, які провокують гостру передвиборчу боротьбу, опоненти намагаються максимально негативно представити один одного під час дебатів. Так, доповідач, який належить до Консервативної партії, представляє іронічні зауваження щодо некомпетентності, непрофесійності представників від Лейбористської партії:

Prime minister: A *The fact is, has he got a reformed plan for the NHS? No. B* *Has he got a police reform plan? No. C* *Has he got a plan to count the deficit? No. D* *The foreign secretary has just said this: The left is losing elections on an unprecedented scale because it has lost control of the political agenda, it's losing key arguments and it has a deficit in the ideas. E* *That's what he has said and he is absolutely right!* (HC Deb 8 Apr 2016 : Column 870)

Комунікативні ходи А – С містять квеситиви, репрезентовані у формі питально-окличних речень. Ці ходи комуніканта представляють собою своєрідну мовну гру, виявлену у вигляді почергового запитання і відповіді на нього, що посилює іронічність висловлень. Відповідно, доповідач продукує запитання, які містять імпліцитно виражену негативну оцінку роботи Лейбористів. При цьому він одразу пропонує заперечну відповідь щодо неготовності Лейбористів до реформування системи охорони здоров'я і правоохоронних органів, а також зменшення дефіциту бюджету. Далі в ході D комунікант використовує тактику посилення на авторитети, вводячи пряме цитування слів міністра закордонних справ, що підкріплює іронізування опонентів. У цій цитаті містяться оцінно-емотивні і експресивні лексеми, які інтенсифікують висміювання опонента. Комунікант наголошує на програші Лейбористів у парламентських перегонах, посилюючи їхній масштаб виразом *on unprecedented scale (if you describe something as unprecedented, you are emphasizing that it is very great in quality, amount, or scale* [14]), застосовуючи гіперболу про втрату опонентами контролю над політичною програмою та їхню нездатність підібрати ключові аргументи. Тут також наявна

метафорична репрезентація *a deficit in the ideas*, утворена запозиченням знаків із фінансової сфери до політичної, оскільки відсутність політичних ідей прирівнюють до їхнього дефіциту. Завершуючий комунікативний хід Е містить висновок щодо повної згоди комунікантом із процитованими словами, які репрезентують яскраво виражені висміювання, виражені мовленнєвим актом констативу, значення якого посилюється прислівником *absolutely*.

У новосформованому парламенті відбувається постійне протистояння між Офіційним урядом та Опозицією, під час якого партнери по комунікації обмінюються іронічними висловлюваннями. Лідер Опозиційного уряду у відповідь на репліку прем'єр-міністра іронізує про здатність Консерваторів виконати обіцянки змінити тарифну систему:

The Prime Minister: *There is a real problem here that is worth looking at: last year, there were more than 400 tariffs. That is completely baffling for customers and although encouraging people to switch can help make a difference, we need to go further and we need to use the law. I am in no doubt that we are on the side of people who work hard, pay their bills and want a better deal.*

Edward Miliband: **A** *The only people who were baffled last week were all the Prime Minister's Ministers, who did not know anything about his announcement.* **B** *Last week, it was a gilt-edged guarantee from the Prime Minister.* **C** *Of course, now we have read the small print it has totally unravelled—another dodgy offer from this Prime Minister.* **D** *Why cannot he admit the truth just for once?* **E** *He does not do the detail, he made up the policy and he got caught out* (24 Oct 2012: Column 912).

В ініціальному комунікативному ході А, який одночасно виконує функцію фокусивного ходу, адресант використовує повтор лексеми *baffle*, що належить попередньому доповідачу, для підкреслення іронічності своєї репліки. Мовна гра заснована на перекрученому використанні лексеми *baffle* (*totally bewilder or perplex* [9]) в іншому контекстуальному оточенні, що переводить фокус уваги з проблем електорату на приниження опонента. Таке представлення його обіцянки в невігідному світлі слугує зниженню його статусу обличчя. При цьому комунікант також принижує статус обличчя й інших представників Консервативної партії, яких обвинувачують у незлагодженості дій та необізнаності. Наступний продовжувальний комунікативний хід В містить підвищено експресивний складений прикметник *gilt-edged* у значенні *“of the best quality or rating”* [13] для характеристики обіцянок від прем'єр-міністра. Проте наступний хід С яскраво демонструє іронічність такої позитивної оцінки, оскільки у ньому за допомогою наявної антитези створюється контраст із попередньою реплікою: прикметник *dodgy* має негативний відтінок значення *“not sound, good or reliable”* [13]. Комунікативний хід D, репрезентований мовленнєвим актом квеситиву, містить неприховане глузування та критику діяльності опонента у парламентських дебатах. В останньому комунікативному ході Е адресант остаточно принижує статус обличчя опонента, стверджуючи про його некомпетентність, яку було виявлено, що повністю руйнує імідж професійного компетентного урядовця.

Постійна боротьба між лідерами Офіційного уряду та Опозиції окрім взаємних нападок і глузувань передбачає залучення до дискусії й інших учасників дебатів, які також стають об'єктами іронізування. Так, обговорення проблемних питань фінансової сфери зачіпають інтереси Канцлера казначейства (*Chancellor of the Exchequer*):

Edward Miliband: *A Even the Prime Minister is taking his habit of not answering questions to a new level. B I asked him a question—[Interruption.] C If he wants to swap places, I am very happy to do so. D I asked him a question about the railways. [Interruption.] E The Chancellor is shouting from a sedentary position, but it is not the ticket that needs upgrading; in my view, it is the Chancellor of the Exchequer. F The mishandling of this process has cost taxpayers up to £100 million, so which of the Prime Minister's former Transport Ministers who oversaw the bidding is responsible for this multi-million pound fiasco?* (HC Deb 14 Sep : Column 1067)

Ініціальним комунікативним ходом А доповідач від Опозиції розпочинає агресивну критику свого партнера по комунікації – лідера Консерваторів. Мовленнєвий акт ефективу слугує висловленню осуду щодо завуальованості та уникання прямої відповіді у репліці опонента. Наступний фокусивний хід В містить мовленнєвий акт констативу та становить собою незавершену думку, виражену стилістичною фігурою апосіопезисом. Висловлення є навмисно незавершеним з метою імпліцитного натяку на відсутність конкретної відповіді на своє запитання та привертання уваги до цього факту завдяки паузації в репліці. Комунікативний хід С продовжує демонстрацію висміювання опонента: умовним реченням комунікант висловлює згоду помінятися місцями із партнером по комунікації, тобто натякає на некомпетентність діючого уряду та готовність змінити його. Далі адресант у продовжувальному комунікативному ході D знову повертається до вищезгаданого запитання. Синтаксична структура цього запитання ґрунтується на структурно-синтаксичній фігурі паралелізму як тотожності синтаксичної будови, модальності й інтонування початку двох речень *I asked him a question*, проте у цьому випадку речення є завершеним та конкретизує запит інформації. Комунікативний хід E є модифікатором значення головного ходу, оскільки переносить критичне обвинувачення від прем'єр-міністра до його урядовців. Тут експресивність іронічності підкреслюється мовною грою, оскільки доповідач використовує протиставлення, що змінити потрібно не білети на більш комфортні підвищеного класу, а Канцлера казначейства, висловлюючи свою думку про його некомпетентність мовленнєвим актом вердиктиву. Завершуючий комунікативний хід F містить пояснення щодо помилок урядовця, виражене лексемою *mishandling* (*managing or dealing with something wrongly or ineffectively* [14]), що інтенсифікує негативну конотацію висловлення, а також квантитативними аргументами *£100 million*, які підкріплюють правдивість обвинувачення та гіперболізованою експресивною метафорою *multi-million pound fiasco* (*a complete failure, especially a ludicrous or humiliating one* [14]), що наголошує на цілковитому провалі у вирішенні існуючої проблеми.

Політичний дискурс парламентських дебатів у Сполученому Королівстві

Великої Британії та Північної Ірландії характеризується конфліктною комунікативною взаємодією між комунікантами. Така взаємодія ґрунтується, зокрема, на ефективній реалізації тактики іронізування, що передбачає перебільшено гостре глузування і висміюванням об'єкту, який є жертвою іронії завдяки використанню суб'єктом, який іронізує, влучних мовних та стилістичних засобів. Ця тактика спрямована на значне погіршення іміджу політичних опонентів під час дебатов. Перспективою подальших досліджень є детальний розгляд інших тактик, які втілюють стратегію дискредитації опонента під час проведення парламентських дебатов у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії.

Список літератури

1. Бредемайер, К. Черная риторика : Власть и магия слова / К. Бредемайер. — М. : Альпина Паблишер, 2010. — 224 с.
2. Ермакова О.П. Ирония и ее роль в жизни языка : учебное пособие / О.П. Ермакова. — М. : ФЛИНТА, 2017. — 190 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 284 с.
4. Кибрик А. Дискурс // А. Кибрик, П. Паршин [Электронный ресурс]. — Режим доступа : // www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2010. — 844 с.
6. Сковородников А. П. О необходимости разграничения понятий «риторический прием», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевой жанр» / А.П. Сковородников // Риторика↔Лингвистика: сб. статей. — Смоленск : СГПУ. — 2004. — Вып. 5. — С. 5–11.
7. Черногрудова Е.П. Основы речевой коммуникации : учебное пособие [Текст] / Е.П. Черногрудова. — М. : Изд-во «Экзамен», 2008. — 126 с.
8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. — М. — Волгоград : Перемена, 2000. — 367 с.
9. Cambridge Dictionaries [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://dictionary.cambridge.org/ru/>
10. Dijk, T. A. van. Discourse Studies / T. A. van Dijk // A Multidisciplinary Introduction. —Vol. 2. — London : Sage, 1997. — P. 92 – 118.
11. Głowiński M. Ironia jako akt komunikacyjny, [w:] Ironia / Pod red. M. Głowińskiego. — Gdańsk : Słowo—obraz—terytoria, 2002, . 5–16.
12. Kaufer, D. Irony, Interpretive Form, and the Theory of Meaning, 1983. — P. 451 – 464.
13. Merriam – Webster Dictionaries [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://www.merriam-webster.com/>
14. Oxford Dictionaries [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://oxforddictionaries.com/>

References

1. Bredemaier, K. (2010). Chernaia ritorika: Vlast i magiia slova. — Moscow, 224 .
2. Ermakova, O.P. (2017). Ironiia i ee rol v zhizni iazyka : uchebnoe posobie. — Moscow, 190.
3. Issers, O. S. (2003). Kommunikativnye strategii i taktiki russkoi rechi — Moscow, 284.
4. Kibrik, A., Parshin, P. Diskurs. [Elektronnyi resurs]. — Rezhim dostupa : www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/
5. Chernogradova, E.P. (2008). Osnovy rechevoi kommunikatsii: uchebnoe posobie — M., 126.
6. Selivanova, O.O. (2010). Linhvistychna entsyklopediia — Poltava, 844.
7. Skovorodnikov, A. P. (2004) O neobkhodimosti razgranicheniia poniatii «ritoricheskii priem», «stilisticheskaiia figura», «rechevaia taktika», «rechevoi zhanr». Ritorika↔Lingvistika: sb. statei. — Smolensk. Vyp. 5, 5–11.
8. Sheigal, E. I. (2000). Semiotika politicheskogo diskursa — M. — Volgograd, 367.
9. Cambridge Dictionaries. <http://dictionary.cambridge.org/ru/>

10. Dijk, T. A. van. (1997). Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction. Vol. 2. – London, 92 – 118.
11. Głowiński, M. (2002). Ironia jako akt komunikacyjny – Gdańsk, 2002, 5–16.
12. Kaufer, D. (1983) Irony, Interpretive Form, and the Theory of Meaning, 90–110.
13. Merriam – Webster Dictionaries. <https://www.merriam-webster.com/>
14. Oxford Dictionaries. <http://oxforddictionaries.com/>

Стаття надійшла до редакції 2.10.2017 р.

УДК 811.111'373.2

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118616](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118616)

Полянiчко О.Д.

аспірант,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

СТРУКТУРА АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ КОСМОПОЕТОНІМІВ

У статті проаналізовано структуру асоціативного поля англomовних космопoeтoнiмiв. Виокремлено наступні типи реакцій на стимули-космопoeтoнiмi: гіперонімічні, квалітативні, синонімічні, суміжні, меронімічні, каузативні, фонетичні та індивідуальні або загадкові реакції.

Ключові слова: космопoeтoнiм, асоціативне поле, реакція, стимул.

Полянiчко О.Д. Структура ассоциативного поля космопoeтoнiмoв. В статье проанализирована структура ассоциативного поля англoязычных космопoeтoнiмoв. Выделены следующие типы реакций на стимулы-космопoeтoнiмы: гиперонимические, квалитативные, синонимические, смежные, меронимические, каузативные, фонетические и индивидуальные или загадочные реакции.

Ключевые слова: космопoeтoнiм, ассоциативное поле, реакция, стимул.

Polyanichko O.D. The structure of the associative field of cosmopoetonyms. The article analyzes the structure of the associative field of English-speaking cosmopoetonyms. As the object of study English cosmopoetonyms were chosen, as the subject - the structure of their associative field. The results of a free associative experiment, in which 50 informants-English native speakers took part, served as the material of the investigation. Total quantity of reactions makes up 548 units. The number of rejections is 52. The following types of reactions were distinguished: hyperonymic, qualitative, synonymic, adjacent, meronymic, causative, phonetic and individual or mysterious reactions. Hyperonymic reactions are dominant, qualitative reactions take the second place and the third place is by meronymic associations occupied, the examples of some of them are: Sculptor – statue, clay, Michaelangelo, Bernini, sculpture, figurines, David. Phonetic associations are the most interesting for the decoding, appeared relatively frequent and were given to the occasional and usual stimulus. It becomes clear that the structure of associative field of cosmopoetonyms is very different from the structure of the other categories of onyms because of their peripheral character in the mental worldview. Only hyperonymic, qualitative and meronymic associations are the most common for the cosmopoetonymical stimulus while the associative experiment. Phonetic, individual, qualitative, adjacent and synonymic reactions are less common because of the low suggestive potential of cosmopoetonyms.

Keywords: cosmopoetonym, associative field, reaction, stimulus.

В останні роки було закладено основи когнітивної ономастики [3; 4; 5], яка на сьогоднішній час обіймає дослідження різних онімних фреймів. Зокрема, природою ментального буття хрононімів займалася В.Ю.Неклесова [6], фреймування хремотонімів у ментальному лексиконі дослідила Г.В.Ткаченко [8], розроблено також методику асоціативного аналізу зоонімів [2] та ідеонімів [1]. На матеріалі красного писемства, а саме фентезійної англomовної прози, також було запроваджено інтродукування вільного асоціативного експерименту з метою встановлення особливостей концептуалізації різнофреймових поетонімів [7]. Окреслені дослідження базувалися передусім на матеріалі англійської мови, однак у коло наукових

розвідок залучені були також українські, російські та іспанські власні назви. Когнітивних досліджень космопоетонімів на разі ще не відбувалося, що робить дану роботу актуальною.

Об'єктом дослідження послуговували англomовні космопоетоніми, **предметом** – структура їх асоціативного поля. **Матеріалом** дослідження було обрано результати вільного асоціативного експерименту, в якому взяли участь 50 інформантів-носіїв англійської мови. Загальна кількість реакцій сягає 548 одиниць. Кількість відмов від реакції становить 52.

У ході аналізу отриманих під час вільного асоціативного експерименту результатів було виокремлено наступні типи реакцій на стимули-космопоетоніми:

- 1) Гіперонімічні реакції, які маніфестують спроби інформантів категоризувати поданий стимул, встановити, до якого класу належить його денотат;
- 2) Квалітативні реакції, які класифікують стимул за певними властивостями чи якостями;
- 3) Синонімічні реакції, які пропонують перифрастичне позначення поданого стимулу;
- 4) Суміжні реакції, що шляхом метафоричної чи метонімічної асоціації номінують схожий за певними параметрами об'єкт;
- 5) Меронімічні реакції, які номінують частину стимулу або ціле, частиною якого постає стимул;
- 6) Каузативні реакції, які охоплюють причинно-наслідкові відношення між стимулом та реакцією;
- 7) Фонетичні реакції, що будуються на схожості експонентів стимулу та асоціату;
- 8) Індивідуальні або загадкові реакції, які викликані особистим досвідом інформантів та чия сутність не може бути декодована експериментатором без додаткової інформації від нього.

Відзначимо, що один тип реакцій на онімічний стимул у ході нашого експерименту встановлено не було. Це стосується символічних асоціатів, які базуються на символах, тобто канонізованих соціально-культурних знаках, які репрезентують представників іншої понятійної сфери. На нашу думку, це пов'язано з тим, що космопоетонімічний сектор мовної й концептуальної картин світу носіїв англійської мови є віддаленим, периферичним. Це стосується також і космонімічного сектору, що призводить до зниження сугестогенності відповідних космопоетонімічних стимулів та виявляє їх нездатність викликати символічні реакції.

Серед отриманих асоціатів переважають гіперонімічні, що є цілком логічним, бо властивістю людської когніції є осмислення оточуючої дійсності з невід'ємною категоризацією отриманих результатів. Так, узуальний стимул *the Sun* отримав такі гіперонімічні реакції: *newspaper, paper, planet, star*, причому переважають асоціати, що належать до лема ГАЗЕТА. Дійсно, у Великій Британії з 1963 року видається таблоїд, який кожен день читають більше 7 млн. людей, тому превалювання реакцій, що вказують на нього, є зрозумілим. З космічної донорської сфери було отримано два асоціати, перший з яких є помилковим, але обидва вказують на наше світило.

Оказіональний стимул *Sculptor* отримав лише дві гіперонімічні реакції: *art, profession*, а екзотичний стимул *UDFj-564* – багато: *code, password, model, a star, letters, maths, satellite*, причому повторюваними були лише перші дві. Пояснити це можемо тим, що високий ступінь екзотичності другого з названих вище стимулів залишає широкий простір для уяви реципієнтів, а перший є поширеним словом, асоціативне поле якого є певною мірою сформованим за межами науково-фантастичної прози.

Друге місце посіли квалітативні реакції на подані стимули-космопоетоніми. Так, узуальний стимул *Mars* отримав наступні реакції цього типу: *red, fierce*; узуальний стимул *the Sun* – *bright, hot, big yellow and hot*. Що стосується okazіональних стимулів, то, наприклад, *Andromida* викликала такі квалітативні реакції: *alien, mechanical*. Екзотичний онім-стимул *Eroticon 6* серед своїх асоціатів має наступні квалітативні: *erotic, hot, playboyish, desirable*. Як зрозуміло, ці асоціати викликані прозорою внутрішньою формою стимулу.

На третьому місті за численністю знаходяться меронімічні асоціації, прикладами яких можуть слугувати наступні: *Sculptor* – *statue, clay, Michaelangelo, Bernini, sculpture, figurines, David*.

Фонетичні асоціації, найцікавіші для декодування, виявилися відносно численними, причому надано їх було на okazіональні та узуальні стимули. Три різні фонетичні асоціати отримав стимул *Centaurus: Alpha Centauri, 100, hundred, Centurian*. Тут, по-перше, простежуються зв'язки назви сузір'я з назвою зірки, яка має схожу за експонентом фонетичну оболонку. До речі, зірка *Alpha Centauri* входить до складу цього скупчення зірок, поряд з *Beta Centauri, Omega Centauri* та *V766 Centauri*, тому цю реакцію можемо віднести до меронімічних, однак вважаємо, що саме збіг фонетичної форми стимулу й асоціату тригерував подану реакцію. По-друге, асоціати другої лемі маніфестують зв'язок з латинським етимомом *centum*, від якого пішли іменники *cent, century*, які лише фонетичною оболонкою частково схожі зі стимулом. По-третє, асоціат *Centurian*, який також походить від того ж етимона, є перекрученою формою римського військового чина. Іншим яскравим прикладом фонетичної асоціації є *England*, яка була запропонована на стимул *The Great Bear*, що викликано потенційною проміжною реакцією *Great Britain*. Такі ж ланки можемо реконструювати для наступних асоціатів: *Andromida* – *Android* – *phone, Eris* – *iris* – *eye*. В одному випадку стимул було пролонговано для отримання асоціату: *the Sun* – *flower*.

Було виокремлено поодинокі випадки каузативних реакцій на кшталт *Sculptor* – *Italy, museum, V & A museum, knife*. У даному випадку мають на увазі місце, де мешкає людина за професією скульптора, місце, де її роботи демонструються, та інструмент. Жоден з асоціатів не пов'язаний з космопоетонімом через велику знаність відповідного апелятиву та низьку – космопоетоніма.

Суміжні реакції були поодинокими, наприклад, стимул *Centaurus* набув реакції *horse, Sculptor* – *Stonemason, UDFj-564* – *R2D2*. Останній випадок вважаємо реакцією суміжності через подібність власної назви, яка послугувала асоціатом. Якщо стимул, як було сказано вище, є космопоетонімом,

то асоціат є власною назвою на позначення робота з кіносаги Дж.Лукаса «Зоряні війни», тобто хрематопоетонімом.

Синонімічні реакції сягнули лише двох випадків, коли реципієнти запропонували індивідуальний опис стимулу: *the Milky Way – dream walk full of stars, Mars – chocolate bar shaped like a planet*.

Індивідуальні реакції піддати декодуванню неможливо без додаткового опитування інформантів, що не було завданням експериментатора при проведенні вільного асоціативного експерименту. Прикладами індивідуальних, інакше кажучи, загадкових реакцій є наступні: *UDFj-564 – Northern Ireland, the Sun – holiday, Sedna – chair*.

Уточнити результати проведеного дослідження можемо в наступній таблиці та відповідній діаграмі:

Таблиця 1

Структура асоціативного поля космопоетонімів

Тип реакції	Кількість (%)
Гіперонімічні	64.80
Квалітативні	15.35
Меронімічні	12.02
Фонетичні	4.01
Індивідуальні	1.82
Каузативні	0.91
Суміжні	0.73
Синонімічні	0.36
Всього	100

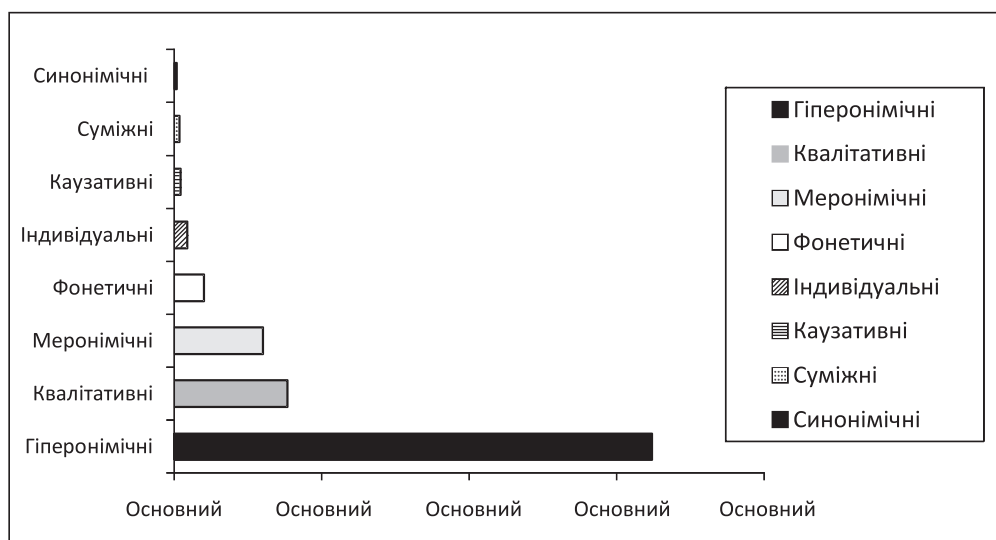

Рис. 1. Співвідношення різних типів реакцій на стимули-космопоетоніми

Підсумовуючи результати експерименту, можемо висновувати, що структура асоціативного поля космопоетонімів значно відрізняється від структури інших класів онімів через їх периферійний характер у ментальній

картині світу. Лише гіперонімічні, квалітативні й меронімічні асоціації є поширеними для космопоетонімічних стимулів при проведенні асоціативного експерименту. Фонетичні, індивідуальні, квалітативні, суміжні й синонімічні реакції є поодинокими завдяки низькій сугестогенності космопоетонімів.

Подальші розвідки плануємо скерувати на дослідження структури й мотиваційних особливостей космопоетонімів науково-фантастичної прози, а також на ступені їх екзотичності та їх відбитку на асоціативний потенціал даних пропріальних одиниць.

Список літератури

1. Дідур Ю. І. Особливості функціонування ергонімів у мові, мовленні та ментальному лексиконі (в українській, англійській та російській мовах) : дис....канд. філол. наук : 10.02.15 / Юлія Ігорівна Дідур. – Одеса, 2015. – 195 с.
2. Долбіна К.Д. Когнітивні аспекти функціонування зоонімічних пропріальних одиниць : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Карина Давидівна Долбіна. – Одеса, 2014. – 181с.
3. Карпенко О.Ю. Когнітивна ономастика : [навч. посіб.] / Олена Юріївна Карпенко. – Одеса : Фенікс, 2010. – 158 с.
4. Карпенко О.Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.15 / Олена Юріївна Карпенко. – К., 2007. – 416 с.
5. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики: [монографія] / Олена Юріївна Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 325 с.
6. Неклесова В.Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Валерія Юріївна Неклесова. – Одеса, 2010. – 230 с.
7. Серебрякова В.В. Концептуалізація поетонімосфери циклу романів С.Мейер «Сутінки» : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Валерія Вадимівна Серебрякова. – Одеса, 2016. – 173 с.
8. Ткаченко Г.В. Англомовні хрематоніми як лінгвокогнітивні феномени картини світу: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ганна Володимирівна Ткаченко. – Одеса, 2012. – 236 с.

References

1. Didur, Yu. I. (2015), *Ergonomics functioning in language, speech and mental lexicon (in Ukrainian, English and Russian) : Thesis* [Osoblyvosti funkcionuvannja ergonomiv u movi, movlenni ta mental'nomu leksykoni (v ukrai'ns'kij, anglijs'kij ta rosij's'kij movah) : dys....kand. filol. nauk : 10.02.15], Odesa, 195 p.
2. Dolbin, K.D. (2014), *Cognitive aspects of the functioning of zoonym proper names : Thesis* [Kognityvni aspekty funkcionuvannja zoonimnyh proprial'nyh odynyc' : dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.15], Odesa, 181 p.
3. Karpenko, O.Yu. (2010), *Cognitive onomastics [Kognityvna onomastyka]*, Phoenix, Odesa, 158 p.
4. Karpenko, O.Yu. (2007), *Cognitive onomastics as the direction of knowing proper names : Thesis* [Kognityvna onomastyka jak naprjamok piznannja vlasnyh nazv : dys. ... doktora filol. nauk : 10.02.15], Kiev, 416 p.
5. Karpenko, O.Yu. (2006), *The problem of cognitive onomastics* [Problematyka kognityvnoi onomastyky], Odesa, 325 p.
6. Neklesova, V.Yu. (2010), *The cognitive nature of time proper names : Thesis* [Kognityvna pryroda vlasnyh nazv na poznachennja chasu : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15], Odesa, 230 p.
7. Serebryakov, V. V. (2016), *Conceptualization of poetonims in S. Meyer's novels "Twilight": Thesis* [Konceptualizacija poetonimosfery cyklu romaniv S. Mejer «Sutinky»: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04], Odesa, 178 p.
8. Tkachenko, G.V. (2012), *English hrematonims as linguocognitive phenomenon in the world view : Thesis* [Anglomovni hrematonimy jak lingvokognityvni fenomeny kartyny svitu: dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04], Odesa, 236 p.

Стаття надійшла до редакції 5.11.2017 р.

УДК 811.11,37,373-116

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118617](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118617)

Прима В.В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний торговельно-економічний університет

АНГЛОМОВНИЙ ПУТІВНИК ПО УКРАЇНІ ЯК ПОЛІКОДОВИЙ ТЕКСТ

Стаття присвячена розглядові основних аспектів дослідження англomовної туристичної термінології, зокрема, функціонального. Розглянуто загальні характерні риси англomовних туристичних путівників як полікодових текстів та особливості функціонування у них туристичних термінів.

Ключові слова: термінологічне поле, термінологія, путівник, полікодовий текст.

Прима В.В. Англоязычный путеводитель по Украине как поликодовый текст.

Статья посвящена рассмотрению основных аспектов исследования англоязычной туристической терминологии, в частности, функционального. Рассмотрены общие характерные черты англоязычных путеводителей как поликодовых текстов и особенности функционирования в них туристических терминов.

Ключевые слова: терминологическое поле, терминология, путеводитель, поликодовый текст.

Prima V.V. English guidebooks to Ukraine as polycode texts. *The article outlines main aspects of study of the English tourism terminology, in particular, functional. General specific features of the English guides and peculiarities of tourism terms functioning in them have been viewed in the article. The aim of our work is to consider the functioning of the English tourism terminology in guidebooks to Ukraine. The research is based on the materials of these English-speaking guides online: World Travel Guide and Travel to Ukraine (the Official Travel Website and Guide to Ukraine). In linguistics a guidebook is considered a kind of tourist discourse genre. Characteristic features of tourist guides are a high degree of generalization, precision, information and impersonality. The main functions of guides are informative (presenting factual information) and advertising (creating a positive image of a specific tourist site that aims to interest potential tourist on his visit). These features influence the choice of vocabulary of travel guides. Several microfields are presented in the English tourism terminology. They are organization of tourism, accommodation, transport, food, leisure time. Implementing promotional and informational functions also contributes to polycode nature of the guide - the presence of illustrations, on the one hand, renders factual information (various maps) on the other - helps to create a high positive image of a particular object (photo).*

Key words: terminological field, terminology, guide book, polycode text.

Дослідження лінгвістичних особливостей англomовних туристичних путівників виконано в межах комунікативної лінгвістики, яка сформувалася в рамках прагматичної наукової парадигми та визначається як розділ мовознавства, предметом якого є процеси спілкування людей з використанням живої природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складових комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних та ін.).

У сучасному мовознавстві надзвичайної ваги набуває вивчення підмов, які обслуговують різноманітні сфери професійної діяльності людини. На сьогодні існують численні дослідження як загальнотеоретичних питань

термінознавства [2; 3], так і окремих терміносистем. Водночас недостатньо дослідженими залишаються терміносистеми порівняно нових галузей діяльності людини, серед яких і туристична, що почала формуватися як індустрія лише на початку XX століття [1, 6].

Актуальність нашої розвідки визначається вибором англomовних путівників по Україні як її фактичного матеріалу, що уможливило розгляд не лише функціональних, а й соціокультурних особливостей аналізованих термінологічних одиниць, які розкривають ставлення англomовного соціуму до України, її матеріальних та культурних реалій через призму туристичних послуг.

Мета нашої роботи полягає у розгляді особливостей англomовних путівників по Україні як полікодових текстів. Матеріалом дослідження слугувала вибірка з наступних англomовних онлайн путівників: *World Travel Guide, Travel to Ukraine (the Official Travel Website and Guide to Ukraine)*.

Згідно з принципами польового підходу до моделювання мовних підсистем розглядаємо весь корпус англomовної туристичної термінології як термінологічне поле [2], що має певну структуру та ґрунтується на декількох типах відношень між своїми елементами. Проведений тематичний аналіз англomовної туристичної термінології уможливив виокремлення в її структурі п'яти мікрополів, що відображають наявні підгалузі в сфері туризму, а саме: «організація туризму», «організація проживання», «організація перевезення», «організація харчування», «організація дозвілля», кожне з яких містить декілька лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ).

Визначаємо туристичний путівник (*travel guide*) як друковану книгу, електронний чи аудіовізуальний довідник, який присвячений певній країні чи місту, містить інформацію щодо географічних, історичних, культурних особливостей країни, її пам'яток, наявних видів проживання, харчування, транспорту та розваг і зазвичай супроводжується ілюстраціями, схемами, картами [4, 10]. У лінгвістиці путівник розглядається як жанровий різновид туристичного дискурсу [5, 56]. Характерними рисами туристичних путівників є високий ступінь узагальнення, точність, інформативність та імперсональність. Основними функціями путівників є інформативна (представлення фактуальної інформації) та рекламна (створення позитивного образу певного туристичного об'єкта, що має на меті зацікавити потенційного туриста щодо його відвідання). Саме цими функціями зумовлений вибір вербального та невербального складу туристичних путівників.

Як відзначають дослідники, текст путівника понад усе тяжіє до таких жанрів публіцистичного стилю, як нарис і журнальна стаття. Однією з найбільш яскравих рис публіцистичного стилю є використання власних імен, географічних назв і топонімів, разом з емотивними словами і словосполученнями з позитивною конотацією, узуальними метафорами та порівняннями. Особливості науково-популярного стилю також знайшли своє відображення в тексті путівника, оскільки він прагне надати читачеві детальнішу фактуальну інформацію про пам'ятки і максимально розширити його фонові знання [4, 12].

Полікодовий текст – це текст, в якому повідомлення заковано

семіотично різнорідними засобами – вербальними і невербальними компонентами, об'єднання яких має певну структуру, що характеризується проявом взаємозалежності складових як в змістовному, так і в формальному аспектах. Полікодовий текст характеризується як усне, так і письмове спілкування. В якості невербальних знаків можуть виступати малюнки, фотографії, схеми, реальні предмети навколишнього світу, що становлять предмет спілкування, сюди ж відносяться специфічні тільки для усного спілкування міміку і деякі види жестів. В полікодовому тексті вербальний і невербальний компоненти утворюють одне візуальне, структурне, смислове і функціональне ціле [4].

Використання невербальних знаків у тексті, як наприклад, візуалізація повідомлення – це прояв загальної тенденції до унаочнення зображення й одночасно вияв інтермедіального характеру комунікації. Текст у багатьох своїх формах існування сприймається як єдність мовної складової і супроводжуючих картинок. Вербальне та візуальне поєднуються в когерентне ціле. Розглянемо вербальні та невербальні особливості проаналізованих туристичних путівників.

Характерно те, що полікодовість тексту обумовлена ситуацією спілкування, комунікативним задумом, предметом мовлення і служить заданням ефективного спілкування.

Наш аналіз показав, що структура проаналізованих електронних путівників ідентична. Вони насамперед містять загальну інформацію про Україну, яка розміщується на головній сторінці путівника. Наприклад: *“Vast and vaguely mysterious, Ukraine is barely known to outsiders despite being one of the largest countries in Europe. It's a country of varied landscapes and surprising cultural diversity”* (6).

Достатню увагу укладачі досліджуваних путівників приділяють описові культурних особливостей нашої країни. Так, зокрема, всі джерела містять інформацію стосовно релігійних конфесій: *“About 60% of Ukraine's population claim to be either not religious or do not identify with a particular church. Around 15% are members of the Kyiv Patriarchate of the Ukrainian Orthodox Church while 11% belong to the Moscow Patriarchate. Another 5%, mostly in western Ukraine, adhere to the Uniate (Eastern-rite) or Ukrainian Greek Catholic tradition. Other minorities include the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, the Roman Catholic Church and various Protestant groups. There is also a Muslim minority (mainly consisting of Tatars in Crimea), which makes up 12% of the population”* (7). Крім цього, укладачі путівників наголошують на практичних порадах стосовно поведінки іноземця в Україні, його сприйняття господарями та на нормах соціальної поведінки. Це добре ілюструється наступними прикладами: *“Ukrainian people are generally warm and friendly to visitors. It is not at all uncommon for Ukrainians to invite strangers into their own homes. Shoes should be removed on entering a home. Formal attire is rarely required, though people dress smartly for the theatre. Visitors should avoid ostentatious displays of wealth in public places. Men should not shake a woman's hand unless it is offered to them. Women should cover their heads when entering a church or mosque”* (6). До важливої з практичної точки зору інформації відносимо

також відомості стосовно кліматичних особливостей України: *"Ukraine has a temperate continental climate with cold, snowy winters and warm summers. Lightweight clothes needed in summer, light- to mediumweight in the spring and autumn and heavyweight in the winter"* (6). Як бачимо, даний блок інформації закінчується практичною порадою щодо необхідних речей для подорожуючого у різні пори року.

Так звана «енциклопедична» інформація про Україну представлена, крім цього, відомостями стосовно її географічного розташування із вказанням країн-сусідів та найважливіших водойм. Така ж довідкова інформація, як зазначення державних свят, також має практичну спрямованість – таким чином туриста сповіщають про вихідні дні в офіційних установах та можливості стати свідком святкування. *"There are a number of national holidays in Ukraine which are celebrated with gusto. Unlike in some other countries, most of these days have been enjoyed for centuries. Christmas, Easter and Whitsunday are non-business religious holidays - something worth remembering if you're planning to do some shopping or attempting to make business arrangements. It is a law in Ukraine that if a particular holiday falls on a Saturday or Sunday, then the following Monday is an official holiday"* (7). Обов'язковим елементом структури всіх туристичних путівників України є наявність специфічних відомостей про правила в'їзду та терміну перебування іноземних громадян у нашій країні. *"To enter Ukraine, a valid passport is required by all nationals referred to in the chart above. As a general rule, visitors requiring visas should apply before travelling. The passport must have two blank pages and must be valid for three months after the date of departure from Ukraine"* (7). До суто практичних довідкових відомостей відносимо також інформацію про медичну допомогу, на яку можуть розраховувати іноземні туристи в реаліях сучасної України: *"The health service does, in theory, provide free medical treatment for all citizens and travellers who become ill. However, as in most parts of the former Soviet Union, health care is a serious problem. The UK and Ukraine have a bilateral agreement on emergency medical treatment, so UK travellers should not need to pay an insurance levy on arrival. Travel insurance is strongly recommended however. Travellers are advised to contact their embassy, in the first instance, for advice on where to get medical help"* (6).

Загальноприйнятими структурними елементами путівників є надання інформації стосовно варіантів проживання в Україні, який розпочинається загальним описом готельного фонду країни: *"Not long ago, most hotels in Ukraine were former Soviet institutions where little had changed for decades. These days, many of the older establishments have been either closed or refurbished to a decent standard offering a range of rooms of varying quality and price."* (6). Важливу інформаційну функцію виконує також зазначення варіантів пересування країною. Практична значущість цього блоку відомостей підсилюється посиланнями на фірми, які, наприклад, пропонують оренду автомобілів: *"Self-drive hire cars are gradually becoming more available, with both local and international car hire operators renting cars in major towns, especially Kyiv. Several international companies, including Europcar (www.europcar.com), Hertz (www.hertz.ua) and Avis (www.avis.com.ua) offer*

car pick-up at airports. The minimum age for hiring a car is 21 years" (7).

Поєднання рекламної та інформаційної функції спостерігаємо у наступному блокові інформації, який наводить відомості щодо особливостей української національної кухні та закладів харчування, доступних у країні: *"Traditional Ukrainian food, such as that in Russia, is mostly of the 'filling and hearty' variety, with a heavy emphasis on dumplings, potatoes and sour cream. Vegetables tend to be seasonal: excellent fresh fruit and vegetables including peppers, cucumbers and tomatoes are available at markets in summer, while the winter months are dominated by bottled fruit and preserved cabbage. Pizza places are ubiquitous and in the larger towns (especially Kiev) visitors have a wide choice of cuisines that includes French, Indian, Italian and Turkish. Asian restaurants can also be found in the larger urban centres"* (6).

Спільною рисою всіх досліджених путівників є фокусування на тих об'єктах, які увиразнюють унікальність, автентичність української культури: міста (*Discover gorgeous Lviv, an open-air museum of extraordinary architectural wealth*), споруди (*Kiev-Pechersk Lavra (the Caves Monastery) is a fascinating living piece of history dating back to 1051*), відомі місця (*Privoz market – a must visit for market lovers; whatever you buy – always bargain, you'll upset them if you don't*), *армефакти* (*Popular souvenirs include hand painted eggs (pysanky), carved wooden items and hand-embroidered clothes*).

Кожне з наведених тверджень супроводжується відповідним фото, яке з вігідного боку показує те чи інше місце.

Проведений аналіз функціонування туристичної термінології в даних путівниках показав, що в них у тій чи іншій мірі представлено всі виокремлені в структурі терміносистеми «туризм» мікрополя. Інформативна функція туристичного путівника та стислість викладу зумовлює наявність та рівень репрезентативності певних ЛСГ у складі цих мікрополів. Так, доволі широко представлене мікрополе «організація туризму»: ЛСГ «учасники туризму» (найчастотніші термінологічні одиниці: *tourist, tour operator, travel agency*); «види туризму» (*religious tourism, farm stay tourism*). Найбільш представлена є ЛСГ «туристична документація» (*passport, visa, immigration card, residency permit, health insurance, international driving permit*), що пояснюється фокусуванням уваги путівників на правилах в'їзду та перебування іноземних туристів на території країни. Водночас, ЛСГ «організаційні процедури» не представлена в даних путівниках, оскільки вона репрезентує більш специфічну і детальну інформацію, з якою турист стикається в процесі взаємодії з туристичною агенцією тощо. Характерні для путівників риси стислості й узагальнення зумовлюють також й особливості функціонування мікрополя «організація проживання», яке представлене у вибірці лише однією ЛСГ «типи готелів» (*hotel, hostel, five-star hotel, homestay, camping, self catering*), тоді як інші ЛСГ («типи номерів», «готельні послуги» та ін.) не є релевантними для туриста внаслідок своєї детальності. Багато уваги укладачі путівників приділяють тому, яким чином можна дістатися України та способам переміщення всередині країни. Саме тому мікрополе «організація перевезення» та його структурні підрозділи досить широко представлені в нашій вибірці: ЛСГ «повітряне перевезення» (*airport, airline*),

ЛСГ «наземне перевезення» (*taxi, car rental, minibus, railway*), ЛСГ «водне перевезення» (*cruise, sea port, river port*). Мікрополе «організація харчування» також є репрезентативним, оскільки відображає національну специфіку, яка має зацікавити потенційного туриста. Велику роль у цьому відіграє безеквівалентна лексика, яка репрезентує українські побутові реалії, наприклад, *varenyky, borshch, holubsi, deruny, chicken Kiev*. Таке поєднання інформативної та рекламної функцій спостерігаємо і в особливостях функціонування мікрополя «організація дозвілля», що не лише відображає наявні в Україні можливості для відпочинку, а й прагне зацікавити подорожуючих: ЛСГ «активний відпочинок» (*hiking, cycling, skiing, river rafting, bowling*), ЛСГ «пасивний відпочинок» (*live music, show, theatre season*).

Знову ж таки відзначимо широке використання відповідних фото поряд із описом зазначених туристичних «родзинок».

Зібраний у ході дослідження матеріал свідчить про те, що в реалізації рекламної функції туристичного путівника велике прагматичне навантаження містять якісні прикметники, емоційно-експресивне забарвлення яких сприяє вихвалянню обраного об'єкта. Серед зафіксованих прикметників найбільш уживаними є такі лексичні одиниці: *beautiful, fascinating, stunning, striking, unique, engrossing, magnificent, spectacular, exciting*, що вживаються в описах історичних та культурних пам'яток України.

Полікодовий характер путівника сприяє реалізації рекламної та інформаційної функцій: наявність ілюстративного матеріалу, що, з одного боку, візуалізує фактуальну інформацію (різного роду мапи), з іншого – допомагає формуванню високої позитивної оцінки певного об'єкта (фото). Таким чином, полікодовість туристичних путівників обумовлена ситуацією спілкування, комунікативним задумом, предметом мовлення і служить заданням ефективного спілкування.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в детальному аналізі лінгвокультурологічних та функціонально-стильових параметрів англомовних путівників.

Список літератури

1. Агафонова Л.Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання. – К.: Знання України, 2002. – 227 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 4-е, стереотипное. – М.: Ком-Книга, 2007. – 576 с.
3. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О. Винокур // Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы. Сборник статей по языковедению. Т.5. — М., 1939. — С.3 - 54.
4. Киселёва Л. Путеводитель как семиотический объект: к постановке проблемы / Л. Киселёва // Путеводитель как семиотический объект / Сборник статей. – М., 2008. – С. 10-18.
5. Филатова Н.В. Жанровое пространство туристического дискурса / Н.В. Филатова // Вестник МГГУ. – Выпуск 2. – М., 2012. – С. 56-63.
6. Travel to Ukraine. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.traveltoulkraine.org>
7. Ukraine // World travel guide. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worldtravelguide.net/ukraine>

References

1. Agafonova, L.G. (2002). Turizm, gotel'nij ta restorannij biznes: cinoutvorennja, konkurencija,

- derzhavne reguljuvannja. K.: Znannja Ukraïni.
2. Ahmanova, O.S. (2007). Slovar' lingvisticheskikh terminov. M.: KomKniga.
 3. Vinokur, G.O. (1939). O nekotoryh javlenijah slovoobrazovanija v russkoj tehničeskoj terminologii. In Trudy Mosk. in-ta istorii, filosofii i literatury. Sbornik statej po jazykovedeniju. (5), Z - 54.
 4. Kiseljova, L. (2008). Putevoditel' kak semiotičeskij ob'ekt: k postanovke problem In Putevoditel' kak semiotičeskij object, 10-18.
 5. Filatova, N.V. (2012). Zhanrovoe prostranstvo turisticheskogo diskursa. In Vestnik MGGU. (2), 56-63.
 6. Travel to Ukraine. - [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.traveltoukraine.org>
 7. Ukraine // World travel guide. - [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.worldtravelguide.net/ukraine>

Стаття надійшла до редакції 20.08.2017 р.

УДК 811.117(71)'27'342

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118619](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118619)

Русавская О.О.

аспирант,

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ПРОСОДИЧЕСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В РЕЧИ АНГЛОГОВОРЯЩИХ ЖИТЕЛЕЙ КВЕБЕКА

В статье рассматриваются особенности проявления просодической интерференции в речи англоговорящих жителей Квебека. Проведенный анализ мелодических характеристик в речи жителей Квебека выявил, что оба языка и английский, и французский могут служить источниками просодической интерференции.

Ключевые слова: просодическая интерференция, английский, французский, мелодические характеристики.

Русавська О. О. Просодична інтерференція в мовленні англomовних мешканців Квебеку. У статті досліджуються особливості прояву просодичної інтерференції в мовленні англomовних мешканців Квебеку. Проведений аналіз мелодійних характеристик мовлення мешканців Квебеку виявив, що обидві мови і англійська, і французька можуть служити джерелом просодичної інтерференції.

Ключові слова: просодична інтерференція, англійська, французька, мелодійні характеристики.

Rusavska O.O. Prosodic interference in the speech of English speaking citizens of Quebec. The article deals with the problem of prosodic interference in the English speech of Quebec' citizens. Canada is the second after France French speaking country in the world. But the majority of the country is inhabited by English speaking Canadians. The present day language situation in Canada is characterized by the existence of two main languages – English and French. For studying peculiarities of English speech melody of Quebec citizens the analysis of main terminal tones and scales in English and French prosodic system was conducted. The perceptive research of the analysed informants' speech showed that each statement in spite of its narrative character is formed by rising or falling-rising terminal tones. The fact that in male and female speech stressed syllables of both final and non-final sense groups are emphasized by voice pitch rising presents a certain interest. In the conducted experiment English native speech is characterized by the peculiarities which are peculiar for the French language prosody and this fact allows to state that native bilingual speech and obtained French language may serve the source of prosodic interference and may cause violation of prosodic norm of the native language.

Key words: prosodic interference, English, French, melodic characteristics.

Обращение к канадскому варианту английского языка обусловлено тем, что исследование особенностей его просодической системы носит фрагментарный характер, а проблема варьирования речевой мелодики в целом остается малоизученной. В работах В. С. Ависа, Р. Дж. Грога, Х. Б. Вудза, О. Н. Морозовой внимание уделяется аллофонному варьированию гласных; М. В. Бондаренко изучает особенности вокабуляра англо-канадского сленга. В работах лингвистов, однако, не уделяется внимание вопросу билингвизма – взаимовлиянию и взаимодействию двух языков на территории современной Канады – английского и французского. Остается неясным вопрос о степени проявления в английской речи интерферирующего влияния

французского языка.

Актуальность настоящего исследования состоит в необходимости рассмотрения феномена просодической интерференции, возникающий в результате взаимодействия просодических систем английского и французского языков в речи билингва.

Цель работы заключается в анализе мелодических характеристик речи англоговорящих канадцев в ситуации интерферирующего влияния французского языка в Квебеке.

В соответствие с целью исследования в работе поставлены следующие задачи:

- описать современную языковую ситуацию в Канаде;
- определить основные типы интерференции;
- описать особенности речевой мелодики английского языка в речи канадцев.

Материалом исследования послужили фрагменты спонтанной монологической речи жителей Квебека, мужчины в возрасте 48 лет, бывшего моряка, и женщины в возрасте 49 лет, преподавателя, записанные в *International Dialects of English Archive*.

Начиная с XVI века территорию Северной Америки стали посещать выходцы из Англии, Португалии, Франции. Поселение Квебек было основано в 1608 г., форт Монреаль превратился в город в 40-е гг. XVII в. Через сто лет в Северной Америке проживало уже более 40 тысяч французских эмигрантов и их потомков.

В то же время, в Северной Америке основывали свои колонии выходцы из Великобритании. Споры за владение территориями привели к войне между Францией и Великобританией в 1744 г. В 1748 г. был заключен мирный договор, по которому французам отходила значительно меньшая территория, чем до начала военных действий. Однако война была продолжена и в 1791 г. Канада была полностью подчинена британской королевской власти. В результате политическая, экономическая и торговая жизнь в стране была ориентирована исключительно на Великобританию. Английский язык стал фактически языком государственной политики, образования и торговли, т.е. официальным языком. Позднее, с развитием современного производства в стране, оно практически полностью сосредоточилось в руках англоязычного населения Канады и производителей из США. Английский язык стал языком современного промышленного производства. Что касается французского языка, то в данных сферах общения он практически прекратил свое развитие, и ему была уготована судьба языка сельского и городского быта. По отношению друг к другу французский и английский языки долгое время выступали как язык угнетаемый и язык угнетающий, а в самой франко-канадской среде в тот период царили унылые настроения побежденного народа.

В настоящее время Канада является второй, после Франции, франкоязычной страной в мире. Среди 26 млн. человек, населяющих страну, около 6 млн. пользуются французским как родным. Однако большую часть населения страны составляют англо-канадцы (около 40%). Представители

других национальных групп составляют около 35 %. Франко-канадцы проживают главным образом в провинциях Квебек, Нью-Брансуик и Онтарио.

Сегодняшняя языковая ситуация в Квебеке характеризуется наличием двух основных языков: французского и английского. В провинции проживает значительное количество людей, родным языком которых является английский.

В соответствии с задачами данного исследования представляется целесообразным рассмотреть различные подходы к толкованию понятия «интерференция».

Отечественный лингвист Е. А. Селиванова отмечает, что интерференция «передбачає взаємне проникнення до мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймається як іншомовний акцент» [8, 343].

О. Р. Валигура определяет фонетическую интерференцию как «складне лінгвістичне, когнітивне та культурно-комунікативне явище, що виникає в іншомовному мисленні і мовленні білінгва у формі певної сукупності фонетичних ознак, ступінь вияву яких залежить від ментальних психологічних і соціокультурних чинників» [3].

Под фонетической интерференцией зарубежный исследователь Е. А. Бабушкина понимает «нарушение нормы вторичной языковой системы в результате взаимодействия в сознании говорящего фонетических систем и произносительных норм двух или более языков, имеющие результатом интерференцию произносительных навыков, сформированных на базе данных взаимодействующих систем» [1].

В своей книге «Языковые контакты» У. Вайнрайх, выделяет три основных типа интерференции – фонетическую, грамматическую и лексическую, однако практически не касается интерференции на уровне просодии, упоминая лишь то, что «систематическое описание просодических моделей, действующих в конкретных языках, находится еще в младенческом состоянии, поэтому рассчитывать на получение точных данных о влиянии одного языка на другой в этой области было бы преждевременным» [12]. Тем не менее, последствия отрицательного воздействия интерференции на просодическую реализацию билингва могут привести к затруднению понимания, а нередко и искажению смысловой стороны речи.

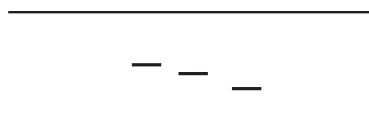
Одним из путей предотвращения такой ошибки является сознательное усвоение двуязычным индивидуумом просодической нормы второго языка, как совокупности наиболее устойчивых, традиционных элементов системы, отобранных и закреплённых в речи носителями языка [1]. В этом – суть когнитивного подхода, с позиции которого «использование знаний первого языка как стратегией овладения вторым языком может быть одним из проявлений базового процесса опоры на уже имеющееся знание для облегчения усвоения нового знания. Необходим активный анализ, основанный на сопоставлении систем контактирующих языков, поскольку различия между данными системами создают области наиболее сильных интерферирующих воздействий и являются главным источником трудностей при изучении иностранного языка» [1].

Для рассмотрения особенностей речевой мелодики английского языка в речи жителей Квебека нами был проведен анализ основных терминальных тонов и шкал в просодической системе английского и французского языков.

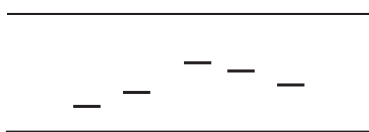
Несмотря на универсальность мелодических характеристик человеческой речи, интонационные модели каждого конкретного языка имеют свои специфические особенности как в плане содержания, так и в плане выражения. Рассмотрим кратко некоторые из них.

Для французской интонации характерно довольно равномерное и постепенное движение тона. Нет скачкообразной смены повышения и понижения тона, свойственной английскому языку. Исследователи французской интонации отмечают тенденцию к нарастанию фонационной и артикуляционной динамики, свойственной интонации современного французского языка.

Интонация повествовательного предложения, состоящего из одной ритмической группы, характеризуется нисходящим движением тона.

При наличии двух ритмических групп движение тона восходяще-нисходящее.

Обычная интонационная схема может видоизменяться в тех случаях, когда говорящий вносит в свое высказывание дополнительный смысловой оттенок.

Для английского языка характерно то, что обычные категорические утверждения, приказания, специальные вопросы, утвердительные восклицания произносятся с нисходящим тоном; утверждения некатегорические, выражающие сомнение, неуверенность, просьбы, общие вопросы (на которые нужно дать утвердительный или отрицательный ответ), краткие вопросы-переспросы, восклицания вопросительного характера, – произносятся с восходящим тоном. Внутри этих двух широких подразделений могут семантически противопоставляться несколько простых и сложных тонов [1].

Все вышеперечисленные просодические характеристики английского и французского языков не столь значительно отличаются и не вызывают нарушений просодической нормы.

Анализ специальной литературы, а также результаты исследования речи англоговорящих канадцев, выявили ряд черт сходства и различия в формировании устных высказываний в английском и французском языках. Нисходящая шкала и нисходящий терминальный тон являются превали-

рующими интонационными характеристиками речи носителей британского варианта английского языка [9; 7; 5]. Повествовательным предложениям во французском языке свойственно ровное или восходящее движение тона и нисходящий или нисходяще-восходящий терминальный тон, завершающий ритмическую группу (синтагму).

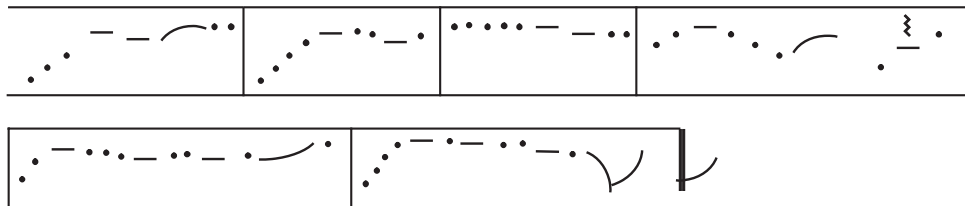
Перечисления, которые в английском языке оформляются восходящим тоном в каждой синтагме, кроме заключительной, во французском языке произносятся с нисходящим тоном как в середине, так и в конце высказывания.

Стоит лишь отметить частотность нисходяще-восходящего и восходящего движения тона в речи англоговорящих жителей Квебека.

Проведенный перцептивным методом анализ речи исследуемых информантов показал следующее. Синтагматическое членение фраз носит довольно дробный характер. Каждая произносимая информантами фраза состоит из 4-5 синтагм, которые, несмотря на повествовательный характер, заканчиваются либо восходящим, либо нисходяще-восходящим терминальным тоном.

Приведем пример из речи преподавателя из Квебека, женщины 49 лет:

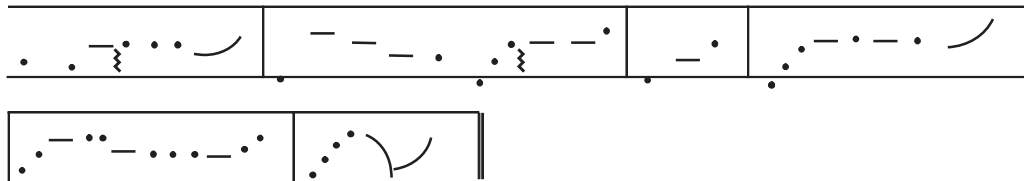
I had a 'great ' time ^ there for years | and then got r 'emoved to the ^city | in ^search of may be `more `challenging^ work | and spent `another ^four^ years }in ^Brisbane | which is `actually a `beautiful ^little ^city, | and finally `got this `amazing ^job in ^Melborne. ||

Общая мелодическая схема данной фразы свидетельствует о том, что при сохранении нисходящего движения тона в синтагме, ядерный слог произносится с восходящим терминальным тоном среднего диапазона, за исключением финального слова (*Melborne*), которое произнесено нисходяще-восходящим терминальным тоном.

Следующий пример из речи 48 летнего мужчины из Квебека, бывшего моряка, демонстрирует аналогичную схему движения тона.

Then }I 'stayed there for a ^ year | then 'came `back `midway }somehow to 'Quebec ^ City | and ^ lived there } for maybe 'almost ^twenty ^years | although 'most of the 'time ^out of the ^country | because I was a ^seaman ||

Отличительной особенностью речи жителей Квебека является тот факт, что мелодическая линия неконечной синтагмы в восходящей части фразы представляет постепенный подъем от среднего уровня голоса, а интервалы между соседними слогами невелики. Ударные слоги хоть и отражают нисходящее движение тона, однако произносятся выше среднего диапазона голоса.

Данное наблюдение согласуется с результатами исследования мелодических характеристик французского языка, в котором превалирует нисходящее восходящее движение тона, переход от восходящей части к нисходящей совершается более плавно [4].

Интересным представляется тот факт, что в женской и мужской речи ударные слоги как конечных, так и неконечных синтагм выделяются повышением высоты тона.

Обращает на себя внимание полное отсутствие в речи билингов эмфатических шкал, что возможно объяснить отсутствием данной шкалы во французской интонологии, которая рассматривается в работе в качестве потенциального источника интерференции. Наблюдение об отсутствии эмфатических шкал может также свидетельствовать о скудности мелодического репертуара в речи исследуемых групп информантов.

Таким образом, изучив особенности проявления просодической интерференции в речи англоговорящих жителей Квебека, можно сделать определенные выводы о характере взаимодействия интонационных систем английского и французского языков.

Родной язык билинга – английский и приобретенный второй, каким является французский, может служить источником просодической интерференции и способствует нарушению просодической нормы родного языка.

В проведенном исследовании, в речи носителей английского языка были отмечены те особенности, которые свойственны мелодике французского языка. Однако данное наблюдение проявилось не в полной мере, а лишь частично, т.е. произошел перенос мелодических форм французского языка Квебека, на характерные особенности мелодики родного английского языка.

Представляется перспективным проследить, сохраняются ли выше-названные мелодические особенности речи англоговорящих канадцев в других регионах Канады и насколько велико интерферирующее влияние франкоговорящих канадцев.

Список литературы

1. Бабушкина Е. А. Билингвизм и просодическая интерференция // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – Вып. 1 (607): «Социофонетика звучащей речи». – Серия «Языкознание». – М., 2011. – С. 9-21.
2. Бондаренко М. В. Системные характеристики вокабуляра англо-канадского сленга // Вестник Самарского государственного университета. – 1999. – №1. – С. 64-67.
3. Валигура О. В. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців). Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови; 10.02.15 – загальне мовознавство. – Київ, 2010.
4. Гордина С. В. Фонетика французского языка. – Л.: Ленинградский университет, 1973.

5. Корнеласва Є. В. Варіативність професійних просодичних особливостей мовлення (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі інтерв'ю з політиками, акторами, дикторами телебачення). Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. – Одеса, 2015. – 20 с.
6. Морозова О. Н. Аллофонное варьирование гласных (экспериментально-фонетическое исследование на материале канадского варианта английского языка). Автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.02.19 – теория языка. – Благовещенск, 2004. – 19 с.
7. Присяжнюк О. Я. Просодичні особливості територіальних типів британської вимови. Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. – Одеса, 2004. – 20 с.
8. Селіванова О. А. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 343 с.
9. Шевченко Т. И. Социальная дифференциация английского произношения. – М.: Высшая школа, 1990. – 142 с.
10. Avis W. S. Problems in the study of Canadian English // Essays and Articles by W. S. Avis. – Kingston: Military College of Canada, 1965. – P. 3-12.
11. Gregg R. Notes on Pronunciations of Canadian English as Spoken in Vancouver. B.C. // The journal of the Canadian Linguistic Association. – Vol. 3. – №1. – March. – Toronto, 1967. – P. 78-83.
12. Wienreich U. Languages in Contact, Findings and Problems. – N.Y.: Ferguson Ch. A., Diglossia, Word. – 320 p.
13. Woods H. B. Variations in English as a Second Language in Canada // In search of Standard in Canadian English. – Kingston: Queens University Press, 1985. – P. 139-151.

References

1. Babushkina, E. A. (2011). Bilingvizm i prosodicheskaya interferentsiya. In Vesnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. Vyp. 1 (607): "Sotsiofonetika zvuchashey rechi". – Seriya "Yazyikoznanie". M., 9-21.
2. Bondarenko, M. V. (1999). Sistemnyie harakteristiki vokabulyara anglo-kanadskogo slenga. In Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo universiteta. 1, 64-67.
3. Valigura, O. V. (2010). Lingvokognitivni i komunikativni osnovi fonetichnoyi interferentsiyi (eksperimentalno-fonetichne doslidzhennya angliyskogo movlennya ukrayintsiv). Avtoref. dis.... kand. filol. nauk: 10.02.04 – germanski movi; 10.02.15 – zagalne movoznavstvo. – Kiyiv.
4. Gordina, S. V. (1973). Fonetika frantsuzskogo yazyika. – L.: Leningradskiy universitet.
5. Kornelaeva, E. V. (2015). Variativnist profesyinih prosodichnih osoblivostey movlennya (eksperimentalno-fonetichne doslidzhennya na materiali interv'yu z politikami, aktorami, diktoramі telebachennya). Avtoref. dis.... kand. filol. nauk: 10.02.04 – germanski movi. – Odesa.
6. Morozova, O. N. (2004). Allofonnoe varirovanie glasnyih (eksperimentalno-foneticheskoe issledovanie na materiale kanadskogo varianta angliyskogo yazyika). Avtoref. diss... kand. filol. nauk: 10.02.19 – teoriya yazyika. – Blagoveschensk.
7. Prisyazhnyuk, O. Ya. (2004). Prosodichni osoblivosti teritorialnih tipiv britanskoyi vimovi. Avtoref. dis.... kand. filol. nauk: 10.02.04 – germanski movi.
8. Selivanova, O. A. (2008). Suchasna lingvistika: napryami ta problemi. Poltava: Dovkillya-K.
9. Shevchenko, T. I. (1990). Sotsialnaya differentsiatsiya angliyskogo proiznosheniya. M.: Vysshaya shkola.
10. Avis, W. S. (1965). Problems in the study of Canadian English. In Essays and Articles by W. S. Avis. Kingston: Military College of Canada, 3-12.
11. Gregg, R. (1967). Notes on Pronunciations of Canadian English as Spoken in Vancouver. B.C. In The journal of the Canadian Linguistic Association. – Vol. 3. – №1. Toronto, 78-83.
12. Wienreich, U. Languages in Contact, Findings and Problems. – N.Y.: Ferguson Ch. A., Diglossia, Word.
13. Woods, H. B. (1985). Variations in English as a Second Language in Canada. In In search of Standard in Canadian English. – Kingston: Queens University Press, 139-151.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2017 р.

УДК 811.134.2:81:39(72)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118620](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118620)

Сєчіна С.І.

аспірант, Інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ ІДЕНТИЧНІСТЬ У МЕКСИКАНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВАРІАНТІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

У статті проводиться дослідження основних особливостей мовної картини світу мексиканців, особливості лексичного складу і культурно значущої лексики сучасного мексиканського національного варіанту іспанської мови. Проаналізовано фрагмент мексиканської національної концептосфери, представленого концептом ІДЕНТИЧНІСТЬ та його етноспецифіки, здійснено аналіз основних екстралінгвальних чинників становлення світоглядних уявлень мексиканців та історичних передумов формування зазначеного концепту в сучасній мексиканській лінгвокультурі.

Ключові слова: концепт, екстралінгвальний чинник, мовна картина світу, лінгвокультура, іспанська мова, Мексика.

Сечина С.И. Экстралингвистические факторы формирования концепта ИДЕНТИЧНОСТЬ в мексиканском национальном варианте испанского языка. В статье проводится исследование основных особенностей языковой картины мира мексиканцев, особенности лексического состава и культурно значимой лексики современного мексиканского национального варианта испанского языка. Проанализирован фрагмент мексиканской национальной концептосферы, представленного концептом ИДЕНТИЧНОСТЬ и его этноспецифики, осуществлен анализ основных экстралингвистических факторов становления мировоззренческих представлений мексиканцев и исторических предпосылок формирования указанного концепта в современной мексиканской лингвокультуре.

Ключевые слова: концепт, экстралингвистический фактор, языковая картина мира, лингвокультура, испанский язык, Мексика.

Siechina S.I. Extra-linguistic factors in shaping concept IDENTITY in Mexican national variant of the Spanish language. The article examines the main features of the linguistic picture of the world of Mexicans, the features of the lexical composition and the culturally significant vocabulary of the modern Mexican national variant of the Spanish language. The fragment of the Mexican national conceptual sphere presented by the concept IDENTITY and its ethnospecifics was analyzed; the analysis of the main extra-linguistic factors of the formation of worldview views of Mexicans and the historical preconditions for the formation of the mentioned concept in modern Mexican linguistic culture was carried out.

Concept IDENTITY is characterized by a high degree of significance and versatility for each national conceptual sphere, but in the Mexican national version of Spanish, its value characteristics, specific features and areas of application reveal better understanding of the worldview and mentality of Mexicans. Mexican national identity is a cultural symbiosis of skin colors and thoughts, an extremely rich and varied culture. Because of this enormous wealth of cultural elements, history it is not easy to combine so many people under one common definition of the concept of identity; therefore, it is necessary to take into account the totality of ancient and modern cultural elements, processes of interpenetration and assimilation, cultural influences from the outside of the country and rethinking of pre-Columbian culture. The analysis of extra-linguistic factors in shaping concept IDENTITY in the Mexican national version of the Spanish language revealed the relation of isosemicity and isofunctionality, in which there is a mentality, a national character and a language picture of the world of Mexicans. Optional

features of the Spanish language of Mexico were identified due to the originality of Mexican culture, the peculiarities of the Mexican worldview and historical processes that influenced the formation of the Mexican national identity.

Key words: *concept, extra-linguistic factor, language picture of the world, linguistic culture, Spanish language, Mexico.*

У сучасній іспаністиці проблема ідентичності не втрачає своєї актуальності. Навпаки, через два століття після краху колоніальної системи для латиноамериканського регіону особливого значення набуває вивчення багатовікової взаємодії автохтонного (індіанського) та європейського (іспано-іберійського) культурно-історичного спадку, який безперечно вплинув на формування ідентичності та відобразився в культурно значущих лексемах національних варіантів полінаціональної іспанської мови. Природним є бажання будь-якого народу пізнати свою історію, зберегти культуру, звичний спосіб життя, психологічний уклад і менталітет. У зв'язку з цим можна стверджувати, що бачення світу носіями одної полінаціональної мови, що проживають у різних країнах, є різним, а роль національного чинника в зв'язку з глобалізацією економічних і політичних процесів, що почалися в другій половині XX ст. не зменшується, а, навпаки, різко посилюється і неодмінно знаходить своє відображення в мові. Дослідження особливостей ідентичності та чинників впливу її формування у іспаномовних націй дає можливість більш глибокого зрозуміти їх менталітет, усвідомити значимість кожної іспаномовної нації як державно-несучої етнічної складової своєї країни. Проблема концептуальної репрезентації фрагментів знання включає як опис вербальних форм вираження концептуальних структур (лінгвістичний аспект), так і залучення екстралінгвальних чинників. Як зазначає дослідниця О.С. Чеснокова, мексиканська нація сформувалася на основі індіанського, європейського (переважно іспанського) і в дуже незначній мірі негритянського компонентів. Метисне ядро мексиканської нації склалося до XIX століття. Сучасні мексиканці є носіями синтетичної культури, що увібрала і зберегла скарби культурної спадщини як індіанських народів Мексики, так і традиційні форми іспанської культури. Релевантними кодами менталітету і мовної картини світу мексиканців представляються синкретизм культури країни, індіанський компонент, значимість цінностей національно-визвольного руху [6, 25]. Основними позамовними чинниками формування світогляду мексиканців є шанування Діви Марії Гвадалупської як божественне підтвердження духовної та расової унікальності нації, постань Ла Малінче, мачизм, Революція, а також протистояння США, столиця країни Мехіко і національна кухня.

Великий внесок у дослідженням мексиканської ідентичності зробили такі іноземні дослідники, як О.С. Чеснокова, Н.Ф. Міхєєва, Г.В. Степанов, Н.М. Фірсова, Хуан Лопе Бланч, Марія дель Пілар, Крістіна Гонсалес-Ернандез, Едуардо Лукін, Самуель Рамос. Як зазначає відомий мексиканський філософ Октавіо Пас, мексиканська національна гордість – це її державна символіка, гостинність, гастрономія, а головне народ. Мексика – це країна, де люди звикли до боротьби, а вересень є приводом не тільки для святкування ще одного року незалежності, а також дає можливість замислитись

над національною ідентичністю як способом дотримання своїх вірувань і традицій. Мексиканська національна ідентичність заснована не тільки в момент становлення мексиканської республіки, її коріння відноситься до часів доколумбової Америки з її унікальною культурою та особливим світоглядом. О.С. Чеснокова стверджує, що системоутворюючі чинники культурно-значущого потенціалу лексики мексиканського національного варіанту іспанської мови об'єднали національний менталітет і мовну картину світу мексиканців як один з семіотичних кодів культури [так само]. Також дослідниця аналізує сучасні національні варіанти іспанської мови як явища не тільки суто лінгвістичні, а й культурно-світоглядні і лінгвокультурологічні. В роботах О.С. Чеснокової йдеться про те, що кожен з національних варіантів іспанської мови – це своєрідна система відображення в мові цінностей культури, асоціацій, символів, що збагачує міжкультурний діалог [6, 17]. Дослідження екстралінгвальних чинників і, зокрема, національно-культурної специфіки метафоричного осмислення світу на матеріалі національних варіантів іспанської мови дозволяє чіткіше усвідомити сутність і своєрідність культури кожної іспаномовної країни, тому що національні культури становлять собою не що інше, як зовнішній прояв прихованої внутрішньої сутності – ментальності етносів і націй.

Концепт ІДЕНТИЧНІСТЬ характеризується високим ступенем значимості та універсальності для кожної національної концептосфери, однак у мексиканському національному варіанті іспанської мови з'являються її ціннісні характеристики, специфічні ознаки та сфери вживання, які краще дозволяють зрозуміти світогляд та менталітет мексиканців. Попри численні дослідження мексиканської національної ідентичності, саме екстралінгвальні чинники її формування залишаються недостатньо вивченими, які визначають **актуальність даної розвідки** зумовлену в необхідності комплексного аналізу позамовних чинників у процесі формування концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ у мексиканській національній концептосфері.

Метою є дослідження фрагменту мексиканської національної концептосфери, представленого концептом ІДЕНТИЧНІСТЬ та його етноспецифіки, а також аналіз основних екстралінгвальних чинників становлення світоглядних уявлень мексиканців та історичних передумов формування зазначеного концепту в сучасній мексиканській лінгвокультурі.

Матеріал дослідження слугують лексичні одиниці, у яких об'єктивуються головні риси мексиканської лінгвокультурної спільноти.

Під час дослідження позамовних чинників формування концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ у мексиканському національному варіанті іспанської мови, варто брати до уваги той факт, що мексиканське суспільство – це суміш культур, походження, мов, звичаїв, які змінюються з півночі на південь і навпаки, а також з мексиканського південного сходу до північного штату Баха-Каліфорнія. Мексиканська національна ідентичність – це культурний симбіоз кольорів шкіри та думок, це надзвичайно багата та різноманітна культура. З одного боку, така різноманітність може призвести до расових упереджень, соціальної та економічної нерівності, з іншого – завдяки цьому релігійному, расовому та символічному синкретизму виникла надзвичай-

но багатокомпонентна культура. Через це величезне багатство культурних елементів, історії не просто об'єднати так багато людей під одним спільним визначенням поняття ідентичності, тому необхідно враховувати сукупність стародавніх і сучасних культурних елементів, процеси взаємопроникнення та асиміляції, культурних впливів ззовні країни й переосмисленням доколумбової культури.

Аналіз лексикографічних джерел мексиканського національного варіанту іспанської мови дозволив виділити такі основні потрактування поняття "ідентичність": 1. якість бути незмінним самому собі; 2. сукупність характеристик, що дозволяє знати або визначити ким є мовна особистість; що відрізняє її від інших, наприклад: *identidad de una persona, identidad nacional, señas de identidad*; 3. якість двох речей, які вважаються рівними або однаковими, наприклад: *identidad de dos juicios, identidad de gustos*; 4. набір ознак, які ідентифікують носія мови або групу носіїв одної мови, наприклад: *la música, la vestimenta y la comida son parte de la identidad de un país* [16; 18]. Здійснивши аналіз сучасних мексиканських художніх видань, нами були виявлені такі основні екстралінгвальні чинники, які вплинули на формування концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ у мексиканському національному варіанті іспанської мови, а саме релігія, Ла Малінче (*La Malinche*), Мати Божа Гваделупська (*la Virgen de Guadalupe*), мачизм, Революція, протистояння США, столиця Мехіко, національна кухня. Також було досліджено вплив цих чинників на формування лексичних одиниць, які представляють собою культурно-значущу лексику та відображають семіотичний код культури мексиканців.

Релігія має великий вплив на формування особистості мексиканця. Це дивовижний і різнобарвний симбіоз, який характеризується синкретизмом індіанських та іспанських культур, християнських доктрин, нав'язаних континенту іспанськими завойовниками, змішаними з віруваннями та світоглядом корінних жителів американського континенту. Релігія мексиканців – гетерогенна, що найбільше відображається у символіці (репрезентація Ісуса Христа, Діви Марії та ін.) та формах святкування релігійних свят, де доіспанські традиції займають чинне місце. Наприклад, День Мертвих (*Día de los Muertos*) виступає не лише як символ природної і неминучої туги за померлими, але і карнавального страховиська, якого не бояться, над яким сміються і навіть знущаються. Так, типові карнавальні танці, які виконують в цей день, називаються *chinelo*. Вони полягають в одяганні страхітливих масок, барвистого та яскравого одягу. *Calavera*, чие ядерне значення є смерть, у День мертвих набуває таких перефразованих значень, як вірші; гроші або подарунки, які діти просять чи очікують.

Мексиканська народна релігійність (*la religiosidad popular*) становить собою незавершену інкультурацію Євангелія в метиску культуру, де проявляється у різноманітній типології віросповідних практик, в якій через символи відчувуються релігійні та християнські цінності.

Мати Божа Гваделупська (*La Virgen de Guadalupe*), яка є святою покровителькою Мексики, втілює історію цієї країни. Ідальго, Морелос, Ітурбід, Сапата, Вілья – для всіх цих лідерів мексиканського народу Мореніта де Теп'як

була символом боротьби за незалежність, і тому її образ становить собою єдність мексиканського народу. Мати Божа Гваделупська є прикладом суміші корінних вірувань та католицької релігії і стала найшанованішою святинею не лише Мексики, а й Латинської Америки. У словнику фразеологізмів Рено Рішара знаходимо *pedir alguien las perlas de la Virgen*, що означає просити більше міри; те, що важко досягнути.

Ставлення мексиканців до Ла Малінче, історичної діячки, індіанської жінки, яка була перекладачем іспанського конкістадора Ернана Кортеса, часто змінювалась в історії. Нова мексиканська національна ідентичність, формування якої завершилось під час Революції, відмовилась від іспанської спадщини та прославляє культурні здобутки корінних жителів. У цьому світлі Малінче опинилася в конфліктній ситуації: з одного боку вона була матір'ю першого мексиканця, з іншого – вона була союзником конкістадорів. У своїй книзі *“Doña Marina (La Malinche) y la formación de la identidad mexicana”* дослідниця Крістіна Гонсалес-Ернандес говорить про те, що постать Малінче в мексиканському баченні досить неоднозначна, з одного боку, вона дала життя першому метису, з іншого, її фігура – це збірний образ всіх нещастя та проклять, які конкістадори принесли корінному населенню [9, 67]. З часом Малінче перетворилася на історичну фігуру і поступово стає національним міфом, в якому фігурує як зрадниця та уособлює всіх, хто зрікся своїх національних цінностей та традицій. Октавіо Пас представляє Малінче як символ насильства та пасивності, що полегшує її завоювання, а також завоювання доколумбової Мексики, тим самим втрачаючи свою ідентичність раз і назавжди й стаючи нічим [12, 34]. Ла Малінче – це образ, який представляє індіанських жінок, причарованих, згвалтованих або спокушених іспанцями. На противагу стійким, закритим та незламним індіанцям вона символізує *“те, що легко доступне”*, *“lo chingado”*. В мексиканському національному варіанті іспанської мови постать Малінче пов'язана з полісемантичним дієсловом *chingar*, якому *Diccionario de Real Academia Española* дає такі визначення: 1. coloq. Importunar, molestar a alguien; 2. malson. Practicar el coito con alguien; 3. coloq. Beber con frecuencia vino o licores [15]. В *Diccionario de mexicanismos* знаходимо такі значення лексеми *chingar*: 1. importunar, molestar intensa y premeditadamente a alguien; 2. hacer daño, ocasionar perjuicio; 3. dañar, romper, descomponer; 4. conseguir o alcanzar lo que se intenta o desea [16; 17; 18]. Таким чином, ця лексема, що характеризується множиною значень, має два плани вираження, а саме агресії та способу вираження емоцій. У повсякденному житті мексиканці використовують це дієслово, як посилення на якусь ситуацію залежно від контексту, а також як похвалу за певні дії та вчинки. Мексиканському національному варіанту іспанської мови притаманний ряд фраз, утворених дієсловом *chingar* та його похідними. Наприклад, фразу *¡la chingada!* мексиканці використовують, коли більше не хочуть знати про щось або когось, коли якась річ втрачає для них цінність або вони посиляють людину через небажання її більше бачити; вигук *¡chingá!* (*¡apocala chingada madre!*) вживається в ситуаціях, коли хтось дуже сильно допік або роздратував іншого, а якщо цей вигук був доповнений непристойним

жестом, це вважається першим попередженням і отримати друге означає відчувати прояв сильної агресії та жорстокості. Лексема *chingar* та її похідні використовуються в різних сталих вираз та словосполученнях, серед яких найпоширенішими є: *chinga tu madre; vete a la chingada; me chingaron; no chingues; aquí estamos los meros chingones; déjate de chingaderas; ahoritita me lo chingo; ándale, chingaquedito; no te dejes chingar; me chingué a esa vieja; chinga tú; chingue usted; chinga bien, sin ver a quién; a chingar se ha dicho; le chingué mil pesos; chinguense aunque truenen; chingaderitas las mías; me chingó el jefe; no me chingues el día; vamos todos a la chingada; se lo llevó la chingada; me chingo pero no me rajo; se chingaron al indio; nos chingaron los gachupines; me chingan los gringos; viva México, jijos de su rechingada, hijos de la chingada.*

Спосіб мексиканця позбутися від почуття неповноцінності та невпевненості – це мачизм. Мексиканець як мовна особистість є агресивним, вибухонебезпечним та грубим. І хоча існують великі відмінності між життям у місті і сільській місцевості, з точки зору відносин між чоловіком та жінкою Мексика в цілому є консервативною країною. Домашнє насильство є великою проблемою, і часто самі матері самі навчають своїх дітей цінностям мачизму. Так, наприклад, хлопчиків з дитинства привчають до “*hombria*” (думки бути справжнім чоловіком), що полягає ніколи не боятися “*no rajarse*”. Фрази *jaguántese como un macho!* і *¡no sea cobarde, no se raje!* виражають те, що в будь-якій ситуації потрібно тримати обличчя, бути сміливим та ніколи не показувати свої слабкі сторони. Важливим є висвітлення ролі батька та матері в сім’ї, адже згідно з Октавіо Пасом, характерна риса мексиканців полягає в різкому саркастичному приниженні матері та в не менш різкому возвеличенні батька [12, 23]. Основа цього явища сформувалась в епоху завоювання іспанськими конкістадорами американського континенту, а протиставлення чоловічого та жіночого начал відображає протиставлення Латинської Америки та Іспанії, формування латиноамериканського світу. О. Пас вважав, що в мексиканській свідомості опинились поляризованими два образи: індіанці-чоловіки, які мужньо чинили опір іспанським завойовникам та індіанські жінки, які поступились натиску іспанців. Тому в словнику фразеологізмів Рено Рішара знаходимо такі адвербіальні значення лексем *padre* і *madre*: *bailar padre* (гарно танцювати), *vivir padre* (гарно жити), *no tener madre* (не мати совісті), *darle a alguien en la madre* (вдарити), *ni madre* (нічого), *valer algo madre* (нічого не значить; коштувати), *caerle de madre a alguien* (сварити).

Мачизм проявляє себе в китчі фізичною силою, агресивністю і сексуальною активністю. Мачизм розглядає жінку як сексуальний об’єкт, наявність і використання якого є неодмінною умовою утвердження власного Я. В той же час спостерігається зневажливе ставлення до жінки, яке відображається в ряді лексем: 1. жінка легкої та доступної поведінки: *alegradora, piruja, azotacalles, birlocha, cabaretera, chaborra, gacela, girera, guarenga, güinza, horizontal, jubilosa, leperuza*; 2. зробити жінку вагітною: *empanzonar, entripar, estar panzona*; 3. добиватись жінки лише заради одної цілі: *abusador, achafranar, acostón, alborotarse, amarrar, arrechiar, atornillar, babear, bisbirulo,*

clavar, cochar, malorear, fajar, enterrar. Захоплення власною фізичною красою та силою відображається в таких лексемах: *culero* (агресивний та небезпечний), *alevoso* (агресивний), *regue* (хороший коханець), *calote* (сильний), *cuero* (гарний).

Одним із важливих екстралінгвальних чинників формування концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ в мексиканському національному варіанті іспанської мови є Революція, яка є історичною віхою виняткової важливості. Революція стала способом формування єдиної мексиканської нації, в якій лексема *padre* емоційно-образно пов'язана із сприйняттям Батьківщини: “*Padre de la Patria*” (батько Батьківщини) в менталітеті та мовній картині мексиканців – це національний герой Революції, а саме Мігель Ідальго-і-Костілья – священник, національний герой Мексики, який очолював боротьбу мексиканського народу за незалежність Мексики. Виняткову роль під час Революції займали мексиканські жінки: *soldadera*; *adelita* – жінка солдата, яка слідує за збройними силами під час походу. Солдата, який був частиною конвою одного з лідерів революції, Панчо Вілья, називали *dorado*. З моменту виникнення *Partido Revolucionario Institucional* і *Partido de la Revolución Democrática*, їх учасників називали *priísta* і *perredista*, а доктрину – *perredismo*.

Зміст мексиканської національної ідентичності також визначається протистоянням США, що є цілком логічним, враховуючи ті приниження й утиски, які Мексика відчувала неодноразово з боку свого північного сусіда, а також з огляду на зверхнє ставлення, яке панує у США щодо мексиканців. Система цінностей, що властива мексиканцям, є прямо протилежна тій, що панує в американському суспільстві. Для мексиканців характерна гордість індіанським минулим країни, що контрастує з відсутністю етнічної ідентичності американців США; метистизація є компонентом мексиканської ідентичності на протигагу расовій практиці в США; духовність і успадкування латинської культури стоїть в опозиції матеріалізму Північної Америки. Мексиканський антиамериканізм відобразився в таких лексемах: *gringo* – принизливий спосіб звернутися до американця, а *Gringolandia* – зневажлива форма назвати США; *gabacho*, *bolillo*, *güero* – американець-блондин зі світлою шкірою.

Особливу роль у житті мексиканців та становленні національної мовної норми Мексики займає столиця країни Мехіко, де проживає близько 20 мільйонів чоловік (одна п'ята населення країни) і традиційно концентрується вузівська освіта. За образним висловом авторитетного мексиканського лінгвіста Х. М. Лопе Бланч, місто Мехіко є “*лінгвістичним горном*” (*crisol lingüístico*) країни, де зливаються воєдино різноманітні діалектні тенденції [11, 47]. В розмовній мові Мехіко часто називають *Chilangolandia*, а її жителів *chilangos*. На людину, яка приїхала зі столиці, кажуть *capirucha*, а *paracaidista* – це безземельний селянин, який приїжджає з сільської місцевості, щоб влаштуватися на околицях Мехіко (особливо навколо аеропорту).

Національна кухня з її символікою є тим екстралінгвальним чинником, який відіграє важливу роль в осягненні та інтерпретації мексиканської культури як системи, де співіснують минуле, сьогодення і майбутнє. Дослідження когнітивної та комунікативної значущості гастрономічної термінології

збагачує уявлення про менталітет мексиканців та їх мовну картину світу. Назви продуктів, що використовуються в повсякденній мексиканській кулінарії, назви овочів, фруктів, традиційних страв національної кухні складають невід'ємну частину лексичного складу мексиканського національного варіанту іспанської мови та утворюють одну з понятійних основ національно-своєрідної метафоризації та ідіоматизації. Наприклад, один з розділів статті “*Gente de maíz, maíz de gente*” в науково-популярному журналі “Невідома Мексика” опублікований в липні 2004 року, №329 має заголовок “*La tortilla nuestra de cada día*” (Тортилья наша насущна). У цьому заголовку відчувається алюзія з Новим Заветом: *el pan nuestro de cada día* (Матео 6: 11) – хліб наш насущий: заміна лексеми *pan* на *tortilla* відображає культурну конотацію значимості *tortilla* в повсякденному раціоні мексиканців. У мексиканському національному варіанті іспанської мови лексика, пов'язана з такими лексемами, як *maíz, tortilla, tostada, taco, chile, mole, chocolate*, характеризується різноманітністю та відноситься до індіхенізмів, загально іспанських лексем (в прямому і семантично модифікованому значенні), а також до гібридної лексики. Аналіз лексикографічних джерел мексиканського національного варіанту іспанської мови показав, що лексеми *maíz, tortilla, taco* і *pan* мають найбільшу кількість дериватів і символів у мовній картині світу мексиканців. Так було виявлено більше ніж 15 різних назв мексиканської тортилії, наприклад *panucho, pellizcada, quesadilla, sope, chalupa, chanchán, clayuda, doblada, enchilada, enfrijolada, garnacha, flauta, kodzito, memela*. З лексемою *maíz* пов'язані такі національні страви: 1. солодощі: *atolillo*; 2. напої: *atole, chianzotzolatole, chorote, tecuín, tecuino*. Приготування та споживання тако для мексиканця це справжня національна традиція: місце, де можна купити цю страву, називають *taquería*, її продавця *taquero, taquera*, а сам процес споживання такос номінує лексема *taquear*. Хліб є невід'ємною частиною мексиканської гастрономії, так *abanico* – це солодкий хліб у формі віяла, *pambazo* – смажений хліб приправлений сухим соусом чилі і фарширований копченою ковбаскою і картоплею, *pambacito compuesto* – хліб фарширований ковбасками, картоплею, цибулею, салатом та соусом чилі і *tamal* – вид хлібу приготований на пару з кукурудзяного тіста з начинкою із курки, свинини або яловичини.

Таким чином, аналіз екстралінгвальних чинників формування концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ у мексиканському національному варіанті іспанської мови розкрив відношення ізосемічності та ізофункціональності, в якому знаходяться менталітет, національна характер та мовна картина світу мексиканців. Були виявлені варіативні особливості іспанської мови Мексики, зумовлені самотутністю мексиканської культури, особливостями світосприйняття мексиканців та історичними процесами, які вплинули на формування мексиканської національної ідентичності.

Список літератури

1. Михеева, Н.Ф. К вопросу о классификации диалектов современного испанского языка [Текст] / Н.Ф. Михеева // Вопросы иберо-романской филологии: сборник статей. Выпуск 7 (юбилейный). Посвящается 80-летию профессора В.С. Виноградова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2005. – С. 177-183.

2. Степанов, Г.В. К проблеме языкового варьирования: испанский язык Испании и Америки [Текст] / Г.В. Степанов. – М.: Наука, 1979. – 327 с.
3. Степанов, Г.В. О национальном языке в странах Латинской Америки [Текст] / Г.В. Степанов // Вопросы формирования и развития национальных языков / под ред. М.М. Гухман. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1960. – 307 с.
4. Фирсова, Н.М. Избранные труды [Текст]: в 2 т. / Н.М. Фирсова. – М.: Изд-во РУДН, 2009. – Т. 2. Современный испанский язык в Испании и странах Латинской Америки. – 528 с.
5. Чеснокова, О.С. Испанский язык в странах Латинской Америки. Мексика [Текст]: учеб. пособие / О.С. Чеснокова. – М.: Изд-во РУДН, 2004. – 99 с.
6. Чеснокова, О.С. Мир испанского языка: Мексика [Текст]: учебно-методическое пособие для студентов, изучающих испанский язык, 1-й год обучения / О.С. Чеснокова. – М.: Изд-во РУДН, 1999. – 55 с.
7. Barker, G.C. Social Functions in Language in a Mexican-American Community [Text] / G.C. Barker. – Tucson: University of Arizona Press, 1972. – 147 p.
8. Fontanella de Weinberg, M.B. El español de América [Text] / M.B. de Weinberg Fontanella. – Madrid: MAPFRE, 1992. – 288 p.
9. González Hernández, Cristina. Doña Marina (La Malinche) y la formación de la identidad mexicana. Madrid: Encuentro, 2002.
10. Luquin, Eduardo. Análisis Espectral Del Mexicano. México, D.F.: B. Costa-Amic editores, 1961.
11. Lope Blanch J.M. Atlas lingüístico de México, t. I: Fonética, México, El Colegio de México — Fondo de Cultura Económica, 1991 (Estudios de Dialectología Mexicana, 4).
12. Paz, Octavio. El Laberinto de la Soledad y Otras Obras. New York, New York: Penguin Putnam Inc. 1997.
13. Ramos, Samuel. El Perfil del Hombre y la Cultura en México. Cuarta edición. México, D. F.: Espasa-Calpe Mexicana, S. A. 1968.
14. Diccionario del español usual en México/Dirigido por Luis Fernando Lara [Text]. – México: El Colegio de México, Centro de Estudios Lingüísticos y Literarios, 1996. – 941 p. – DEUM.
15. Diccionario de Real Academia Española [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dle.rae.es/?id=8pLhBqB>
16. ACADEMIA MEXICANA DE LA LENGUA, Diccionario de mexicanismos [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.academia.org.mx/DiccionarioDeMexicanismos>
17. Diccionario breve de mexicanismos de Guido Gómez de Silva [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.academia.org.mx/universo:lema/obra:Diccionario-breve-de-mexicanismos-de-Guido-Gomez-de-Silva>
18. Diccionario del español de México [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dem.colmex.mx/>

References

1. Mikheyeva, N.F. (2005). K voprosu o klassifikatsii dialektov sovremennogo ispanskogo yazyka. In Voprosy ibero-romanskoj filologii: sbornik statej. Vypusk 7 (yubileyinyj). Posvyashchayetsya 80-letiyu professora V.S. Vinogradova. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 177-183.
2. Stepanov, G.V. (1979). K probleme yazykovogo var'irovaniya: ispanskiy yazyk Ispanii i Ameriki. – M.: Nauka.
3. Stepanov, G.V. (1960). O natsional'nom yazyke v stranakh Latinskoy Ameriki. In Voprosy formirovaniya i razvitiya natsional'nykh yazykov / pod red. M.M. Gukhman. – M.: Izd-vo Akademii nauk SSSR.
4. Firsova, N.M. (2009). Izbrannyye trudy: v 2 t. M.: Izd-vo RUDN. T. 2. Sovremennyy ispanskiy yazyk v Ispanii i stranakh Latinskoy Ameriki.
5. Chesnokova, O.S. (2004). Ispanskiy yazyk v stranakh Latinskoy Ameriki. Meksika [Tekst]: ucheb. Posobiye. M.: Izd-vo RUDN.
6. Chesnokova, O.S. (1999). Mir ispanskogo yazyka: Meksika: uchebno-metodicheskoye posobiye dlya studentov, izuchayushchikh ispanskiy yazyk, 1-y god obucheniya. M.: Izd-vo RUDN.
7. Barker, G.C. (1972). Social Functions in Language in a Mexican-American Community –

- Tucson: University of Arizona Press.
8. Fontanella de Weinberg, M.B. (1992). El español de América. – Madrid: MAPFRE.
 9. González Hernández, Cristina. (2002). Doña Marina (La Malinche) y la formación de la identidad mexicana. Madrid: Encuentro.
 10. Luquin, Eduardo. (1961). Análisis Espectral Del Mexicano. México, D.F: B. Costa-Amic editores.
 11. Lope Blanch, J.M. (1991). Atlas lingüístico de México, t. I: Fonética, México, El Colegio de México. Fondo de Cultura Económica.
 12. Paz, Octavio. (1997). El Laberinto de la Soledad y Otras Obras. New York, New York: Penguin Putnam Inc.
 13. Ramos, Samuel. (1968). El Perfil del Hombre y la Cultura en México. Cuarta edición. México, D. F: Espasa-Calpe Mexicana, S. A.
 14. Diccionario del español usual en México/Dirigido por Luis Fernando Lara. (1996).– México: El Colegio de México, Centro de Estudios Lingüísticos y Literarios, DEUM.
 15. Diccionario de Real Academia Española [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dle.rae.es/?id=8pLhBqB>
 16. ACADEMIA MEXICANA DE LA LENGUA, Diccionario de mexicanismos. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.academia.org.mx/DiccionarioDeMexicanismos>
 17. Diccionario breve de mexicanismos de Guido Gómez de Silva. –[Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.academia.org.mx/universo:lema/obra:Diccionario-breve-de-mexicanismos-de-Guido-Gomez-de-Silva>
 18. Diccionario del español de México. –[Electronic resource]. – Mode of access: <http://dem.colmex.mx/>

Стаття надійшла до редакції 10.10.2017 р.

УДК 811.111'342.42 (048)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118621](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118621)

Сиваченко И.В.

аспирант,

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ПРОСОДИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ В РЕЧИ СПОРТИВНЫХ КОММЕНТАТОРОВ

Данная работа посвящена исследованию просодических средств, отвечающих за восприятие эмоциональной напряженности в речи спортивного комментатора. Методом перцептивного анализа установлено, что громкость речи и темп являются основными просодическими маркерами восприятия эмоциональной напряженности.

Ключевые слова: просодия, средства эмоциональной напряженности, перцептивный, громкость, темп.

Сиваченко І. В. Просодичні засоби вираження емоційного напруження в мовленні спортивних коментаторів. Пропонована робота присвячена дослідженню просодичних засобів, які відповідають за сприйняття емоційного напруження в мовленні спортивного коментатора. Методом перцептивного аналізу з'ясовано, що гучність мовлення і темп є основними просодичними маркерами сприйняття емоційного напруження.

Ключові слова: просодія, засоби емоційного напруження, перцептивний, гучність, темп.

Sivachenko I. Prosodic means of expressing emotional intensity in the speech of sports commentators. The given paper is dedicated to the investigation of prosodic means responsible for emotional intensity perception. By means of perceptive analysis it was stated that speech loudness and tempo are main prosodic markers of emotional intensity perception. Human speech is capable of expressing practically any emotion and contains information for successful identification of expressed emotions. Emotional intensity is characteristics of oral speech in the process of its perception. So the aim of the article is to define identifying prosodic markers of emotional intensity sections in the speech of football reporter. The main task of football reporters is to comment on the developing dynamically events on the football field and to evaluate, to attract and hold up audience's attention, to cause emotional reaction of the listener. Football commentary is a quasispontaneous monologue and its specific feature is that it reconstructs a chain of events in its succession, which is complicated by strict time frames and maintenance of uninterrupted speech flow. Thus, the conducted perceptive analysis allowed to reveal certain prosodic means which are responsible emotional intensity perception in the spontaneous speech of football reporters. They are speech tempo and loudness: the higher the degree of loudness the slower the tempo of speech is.

Key words: prosodic means, emotional intensity, perceptive, loudness, tempo.

Спортивный комментарий, который находится в центре данного исследования, является индикатором современного состояния публичной речи.

Несмотря на расширение сфер устной речи количество работ посвященных исследованию просодических признаков спортивного комментария не так велико: очевидна диспропорция между значимостью изучаемого явления и уровнем научного интереса к нему.

Среди отечественных исследований, диссертационная работа С.С. Бо-

гуславского посвящена анализу спортивной терминологии.

Зарубежный исследователь спортивного дискурса К. В. Снятков исследует коммуникативно-прагматические характеристики спортивного дискурса. Телевизионный спортивный дискурс с точки зрения автора – это сложное многомерное образование [11].

И. А. Эйхгольц анализирует признаки эмоциональной напряженности в спонтанной речи спортивных комментаторов. Автор рассматривает эмоциональную напряженность как характеристику звучащей речи в процессе ее восприятия. Индикатором эмоциональной напряженности являются изменения ритмических параметров, динамических и временных [13].

Традиционно принято считать, что речь способна выразить практически любую эмоцию, и в речевых характеристиках содержится достаточно информации для успешной идентификации выражаемой эмоции слушающим [10]. Однако, затруднения возникают при определении роли признаков звучащей речи в передаче эмоциональной информации.

Имеющиеся на сегодняшний день данные исследований ставят под сомнение положение о том, что характеристики звучащей речи сами по себе содержат достаточно информации для успешной идентификации выражаемых говорящим эмоций. Кроме того, при выражении эмоций наблюдается значительная вариативность ритмико-интонационных характеристик речи, как ситуационная, так и индивидуальная [10, 27]. Однако, это не означает, что все наблюдаемые изменения релевантны для слушающего в процессе восприятия эмоциональной информации. В этой связи особую значимость имеет исследование эмоций с точки зрения их восприятия в звучащей речи.

Целью данной работы является определение участков эмоциональной напряженности и идентифицирующих просодических маркеров этих участков.

Основной **задачей** является установление методом перцептивного анализа основных просодических характеристик участвующих в идентификации участков эмоциональной напряженности в речи спортивного комментатора.

Материалом исследования послужили телевизионные репортажи футбольных матчей премьер-лиги чемпионата Великобритании, транслируемые телеканалом BBC. Общее время звучания составило 2 часа 40 минут.

После прослушивания записей были отобраны фрагменты с наиболее высокой эмоциональной напряженностью – голы и атаки команд британской премьер-лиги. Далее была выполнена текстовая запись материала исследования, с последующим делением отобранных фрагментов на синтагмы.

Восприятие звучащей речи всегда носит эмоциональный характер [3]. В связи с этим, особое значение отводится изучению средств, участвующих в передаче эмоциональной информации. Примером ярко выраженной речи с колебаниями эмоциональной напряженности является спонтанная монологическая речь комментаторов футбольных матчей. Особенность их

речи определяется ее основной задачей – комментировать динамично развивающиеся события, давать им оценку, привлекать и удерживать внимание публики, вызывать эмоциональную реакцию у слушающего.

В рамках данной работы мы, вслед за И. А. Эйхгольцем, рассматриваем эмоциональную напряженность как характеристику звучащей речи в процессе ее восприятия. Индикаторами напряженности является изменение громкости, темпа, паузации и тональных характеристик.

Футбольный комментарий является квазиспонтанным монологом. Специфика текстов футбольного комментария состоит в том, что в нем воссоздается цепочка событий в их последовательности, осложненная строгими временными рамками, а также необходимым соблюдением непрерывности потока речи.

Структура футбольного комментария соответствует логике игры, которая заключается в поочередном владении мячом каждой из команд и попытках завладеть воротами противника. Следовательно, весь комментарий футбольного матча можно разделить на эпизоды, которые начинаются отбором мяча у соперника и завершаются проведением атаки (взятием ворот или ударом в направлении ворот). Фрагменты эмоциональной напряженности или по терминологии А. А. Калиты эмоционально-прагматического потенциала наблюдаются именно в эпизодах, связанных с голевыми моментами игры [4].

Исследователи речи спортивных комментаторов на материале немецкого, английского языков (Э. В. Лихачев, С. А. Халеева) отмечают, что «возрастание эмоциональной напряженности выражается повышением уровня громкости и понижением темпа артикуляции по сравнению с предшествующим отрезком речи» [7; 12].

И. А. Эйхгольц, исследуя эмоциональную напряженность в спонтанной речи, приходит к выводу, что протяженность напряженных фрагментов составляет не более 20-25 слогов.

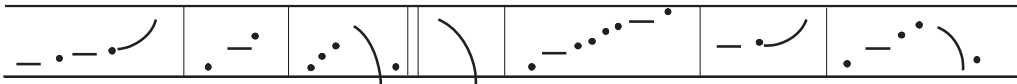
Л. В. Величковой установлено, что изменение ритмических параметров выражают общую эмоциональную напряженность речи безотносительно к определенному эмоциональному состоянию [3].

Проведенное исследование позволило выявить просодические средства, ответственные за передачу эмоциональной напряженности в спонтанной речи спортивных комментаторов.

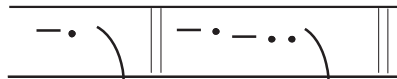
Комментарии матча, связанные с описанием спокойных моментов матча, т.е. ненапряженный участок матча, отмечен преобладанием пауз средней малой продолжительности, нормальным темпом, ровной шкалой и нисходящим терминальным тоном. Громкость также находится в среднем диапазоне. Например:

And -the -ball goes -out of -play for a , goal kick | to , Liverpool || Karius, & the Liverpool , goalkeeper | places the , ball,| runs , up | and , boots , it | well , upfield to , Henderson | the , outside-left.

'What's he 'going to 'do? He'll 'lose if | if he's not 'careful. 'No! He 'swings it across the 'goalmouth, | 'hard and 'high – a 'beautiful 'centre | And 'Mane's 'right there: the 'centre-forward's 'there| and he's un 'marked; and he 'jumps| he 'gets his 'head to 'it and | — 'oh! 'What a 'goal! 'What a 'beautiful 'goal!

Проиллюстрированный фрагмент матча отличается большей маркированностью просодических средств по сравнению с ненапряженным участком матча. Преобладающим типом шкалы является восходящая. Напряженность с каждой последующей синтагмой нарастает. Использование в речи восходящей шкалы показывает, что говорящий как бы ожидает, что сейчас что-то произойдет; восходящая шкала в сочетании с восходящим терминальным тоном указывает на незавершенный характер высказывания. Последние фразы «*What a goal! What a beautiful goal!*» произнесены в очень широком диапазоне. Первый ударный слог начинается значительно выше середины тонального диапазона и завершается высоким нисходящим тоном, что в сочетании с высокой шкалой указывает на эмоциональное напряжение речи комментатора.

94

сигнала не может быть изолированным. Исследования А. В. Никонова и других ученых показали, что возрастание уровня громкости речи вызывает комплекс взаимосвязанных изменений спектральных и временных характеристик речевого сигнала [8, 174]. Изменение громкости речи обуславливается различной степенью голосового усилия, что влияет на состояние голосовых связок и порождаемый спектр голосовых колебаний, а следовательно, на основную частоту голоса и спектральную картину звуков [5, 191]. Повышение уровня громкости речи связано с увеличением давления воздушного потока из легких и большим мышечным напряжением речевого аппарата. Увеличение напряженности мышц, в свою очередь, обратно пропорционально их способности совершать сокращения, поэтому повышение громкости речи может оказывать влияние на показатели темпа.

Протяженность временных интервалов между фрагментами речи также варьирует от одной минуты до одной минуты пятидесяти секунд. Важной особенностью речи спортивных комментаторов является также изменение громкости. Повышение громкости происходит при объявлении гола и сопровождается расширением тонального диапазона, повышением уровня первого ударного слога и замедлением темпа речи.

В рамках данного исследования был проведен анализ повторов в речи спортивных комментаторов. Повторы в спонтанной речи комментаторов используются как средство организации высказывания и обеспечения связности изложения. В этом случае повтор может выполнять различные функции и, в частности, отграничивать друг от друга части высказывания или целые высказывания, или служить для подчеркивания информации, содержащейся в повторяемом сегменте [6]. Повтор может также выступать в качестве связки между частями высказывания или целыми высказываниями [2].

Проиллюстрируем фрагмент из анализируемого футбольного матча между командами «Манчестер Юнайтед» и «Ливерпуль».

And the whistle's gone for a foul. And it looks as if was Rashford. Yes, the referees' coming across to him. And he's taking out his book. Yes, he is taking his book and taking Rashford's name now, and I should think it was because of that rather heavy tackle.

В данном отрезке речи повторы (*and, yes, book, taking* и др.) используются для подчеркивания информации, содержащейся в повторяемом сегменте, и выполняет связующую функцию.

По мнению исследователей, увеличение частотности повторов в речи свидетельствует об изменениях психофизического состояния говорящего, в частности, о возрастании эмоциональной напряженности [13].

Полученные в ходе перцептивного анализа речи спортивного комментатора результаты позволяют сделать вывод о том, что громкость и темп речи являются основными просодическими маркерами восприятия эмоциональной напряженности в спонтанной речи. Релевантной особенностью исследуемой речи является следующая закономерность: увеличение громкости на напряженных участках матча сопровождается снижением темпа речи и наоборот, на ненапряженных фрагментах высокий темп речи сопровождается меньшей громкостью.

Перспективой дальнейшего исследования является акустический анализ спектральных характеристик речи в корреляции с частотными и динамическими.

Список литературы

1. Богуславский С. С. Футбольная терминология в немецком языке /С. С. Богуславский. Автореф. дисс. канд. филол. наук: 10.02.04 – германские языки. – Одесса, 2010. – 16 с.
2. Бондарко Л. В. Основы общей фонетики [Учебное пособие] / Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, М. В. Гордина. – СПб: Изд-во С-Петербургского университета, 1991. – 152 с.
3. Величкова Л. В. Психолингвистическая основа исследования эмоциональной речи / Л. В. Величкова // Вопросы психолингвистики. – 2007. – №5. – С. 20-27.
4. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання [монографія] / А. А. Калита. – Київ: Київський державний лінгвістичний університет, 2001. – 356 с.
5. Кодзасов С. В. Общая фонетика [Учебник] / С. В. Кодзасов, Л. А. Киселева. – Л.: Изд-во Ленинградского государственного университета, 1978. – 161 с.
6. Лаптева О. А. Современная русская научная речь. Т. 1. Общие свойства и фонетические особенности / О. А. Лаптева. – Красноярск: Изд-во Красноярского государственного университета, 1985. – 333 с.
7. Лихачев Э. В. Вариативность просодических комплексов актуализации футбольного комментария (на материале немецкого языка) / Э. В. Лихачев. Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.04 – германские языки. – Нижний Новгород, 2007. – 16 с.
8. Никонов А. М. К проблеме акустической диагностики функциональных состояний человека-оператора / А. М. Никонов // Психологические и психофизические исследования речи. – М.: Наука, 1985. – С. 161-175.
9. Носенко Э. Л. Особенности речи в состоянии эмоциональной напряженности / Э. Л. Носенко. – Днепропетровск, 1975. – 132 с.
10. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи / Э. А. Нушикян. – Киев-Одесса: Вища школа, 1986. – 160 с.
11. Снятков К. В. Коммуникативно-прагматические характеристики телевизионного спортивного дискурса / К. В. Снятков. Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.01 – русский язык. – Череповец, 2008. – 19 с.
12. Халеева С. А. Типологические и конкретно-языковые черты в просодии спортивного радиокomentатора / С. А. Халеева. Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.20 – сравнительное языкознание. – Пятигорск, 2006. – 18 с.
13. Эйхгольц И. А. Восприятие признаков эмоциональной напряженности в спонтанной речи / И. А. Эйхгольц. Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.20 – теория языка. – Воронеж, 2008. – 18 с.

References

1. Boguslavskii, S. S. (2010). Futbolnaia terminologija v nemetckom iazyke /S. S. Boguslavskii. Avtoref. diss. kand. filol. nauk: 10.02.04 – germanskije iazyki. – Odessa.
2. Bondarko, L. V. (1991). Osnovy obshhej fonetiki [Uchebnoe posobie] / L. V. Bondarko, L. A. Verbickaja, M. V. Gordina. – SPb: Izd-vo S-Peterburzhskogo universiteta.
3. Velichkova, L. V. (2007). Psiholingvisticheskaja osnova issledovanija jemocional'noj rechi / L. V. Velichkova. In Voprosy psiholingvistiki. – №5, 20-27.
4. Kalita, A. A. (2001). Fonetichni zasobi aktualizacij smislu anglijs'kogo emocijnogo vislovljuvannja [monografija] / A. A. Kalita. – Kiiv: Kiivs'kij derzhavnij lingvistichnij universitet.
5. Kodzasov, S. V. (1978). Obshhaja fonetika [Uchebnik] / S. V. Kodzasov, L. A. Kiseleva. – L.: Izd-vo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta.
6. Lapteva, O. A. (1985). Sovremennaja russkaja nauchnaja rech'. T. 1. Obshhie svojstva i foneticheskie osobennosti / O. A. Lapteva. – Krasnojarsk: Izd-vo Krasnojarskogo gosudarstvennogo universiteta.
7. Lihachev, Je. V. (2007). Variativnost' prosodicheskikh kompleksov aktualizacii futbol'nogo kommentarija (na materiale nemeckogo jazyka) / Je. V. Lihachev. Avtoref. diss. kand. filol.

- nauk: 10.02.04 – germanskije jazyki. – Nizhnij Novgorod.
8. Nikonov, A. M. (1985). K probleme akusticheskoy diagnostiki funkcional'nyh sostojanij cheloveka-operatora / A. M. Nikonov. In Psihologicheskie i psihofizicheskie issledovanija rechi. – M.: Nauka, 161-175.
 9. Nosenko, Je. L. (1975). Osobennosti rechi v sostojanii jemocional'noj naprjazhennosti / Je. L. Nosenko. – Dnepropetrovsk.
 10. Nushikjan, Je. A. (1986). Tipologija intonacii jemocional'noj rechi / Je. A. Nushikjan. – Kiev-Odessa: Vishha shkola.
 11. Snjatkov, K. V. (2008). Kommunikativno-pragmaticheskie harakteristiki televizionnogo sportivnogo diskursa / K. V. Snjatkov. Avtoref. diss. kand. filol. nauk: 10.02.01 – russkij jazyk. – Cherepovec.
 12. Haleeva, S. A. (2006). Tipologicheskie i konkretno-jazykovye cherty v prosodii sportivnogo radiokomentatora / S. A. Haleeva. Avtoref. diss. kand. filol. nauk: 10.02.20 – sravnitel'noe jazykoznanie. – Pjatigorsk.
 13. Jejhgol'c, I. A. (2008). Vosprijatie priznakov jemocional'noj naprjazhennosti v spontannoj rechi / I. A. Jejhgol'c. Avtoref. diss.kand. filol. nauk: 10.02.20 – teorija jazyka. – Voronezh.

Стаття надійшла до редакції 2.11.2017 р.

УДК 811.111

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118622](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118622)

Смаглий В. М.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний морський університет

СПОЧАТКУ БУЛО СЛОВО: WORD ЯК ЯДЕРНА ЛЕКСЕМА НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ WORD

Статтю присвячено вивченню англomовного вербалізованого концепту WORD. Встановлено номенклатуру мовних одиниць, що утворюють ядрну зону номінативного поля цього концепту. Етимологічний і дефініційний аналіз відповідних одиниць надає матеріал для подальшого лінгвокогнітивного вивчення смислових пропозицій, що в сукупності складають смислове підґрунтя ядра концепту WORD.

Ключові слова: етимологія, індоєвропейська пра-мова, лесема, семема, сема, концепт.

Смаглий В.М. Сначала было слово: word как ядерная лексема номинативного поля концепта WORD. Статья посвящена изучению англоязычного вербализованного концепта WORD. Установлена номенклатура языковых единиц, образующих ядерную зону номинативного поля данного концепта. Этимологический и дефиниционный анализ соответствующих единиц предоставил материал для последующего лингвокогнитивного изучения смысловых пропозиций, которые в совокупности составляют смысловое основание ядра концепта **WORD**.

Ключевые слова: этимология, индоевропейский пра-язык, лексема, семема, сема, концепт,.

Smaglyi V.M. In the beginning was the WORD: word as a nucleus lexeme of the nominative field of WORD concept. The article deals with the investigation of the English language verbalized concept WORD. The nomenclature of language units which compile the nucleus zone of the nominal field of the concept in question were thoroughly investigated. The Indo-European root **wer-** and its Modern English descendants were singled out and analyzed according to the principle of family resemblance which acts both on the formal and the conceptual levels. Etymological analysis of the corresponding units was followed by definitive analysis of a cluster of a dozen sememes (also known as lexico-semantic variants) of the lexeme **word**. Each sememe was regarded as a set of semes (particles of lexical meaning). Interconnections of such make up a network of separate semantic propositions, which in their totality comprise semantic foundation of the WORD concept's nucleus. The latter is one of the three constituents entering a complex concept **WORD/LANGUAGE/SPEECH** to be researched further on in the realm of linguocognitive analysis.

Key words: etymology, concept, Indo-European pra-language, lexeme, sememe, seme.

Дана публікація є пілотним етапом дослідження номінативного поля суб-концепту WORD, що входить як складова частина до загального концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH. Починаючи цю наукову розвідку, звернімося до витоків лексичної семантики одного із трьох ядерних компонентів поля, а саме до лексеми *word*. Спираючись на тезу, висловлену Ю.О.Карпенком: «Кожне мовне явище має свою історію (діахронія) і своє місце в системі мови (синхронія)» [1, 77], розглянемо передусім діахронічну площину досліджуваної одиниці. Для цього мусимо заглибитись у доісторичні шари функціонування мови як засобу спілкування. М.П.Кочерган пише: «Мож-

на припустити, що 2-3 тисячі років до н.е. існувала спільна мова-основа (індоєвропейська прамова)» [3, 61]. Англійська мова є одним із багатьох нащадків цієї прамови. Її лексикон становить собою складне мереживо мовних одиниць, що потрапили в сучасну англійську довгими і звивистими шляхами.

Іменник **word** з'явився в мові ще за часів давньоанглійського дописемного періоду. Лексикографічні джерела датують його появу до XII ст. Він є питомою одиницею англійської мови і бере початок від індоєвропейського кореня **wer-** (який має варіанти *were-/wrê-/wrêa-*), що означає [to speak]. Сполучаючись із різними суфіксами, цей корінь виявляється етимомом до цілої низки сучасних слів, які або є питомо германськими, або увійшли до англійської мови так би мовити через «ворота» інших мов: з латини, а звідти французької; з грецької через латину і французьку. До таких слів згідно етимологічних і тлумачних словників англійської мови уналежнюємо: *word, verb, verve, adverb, proverb, irony* та *rheter*.

Серед них тільки лексема **word** має суто **германське** походження. Етимологічна реставрація показує наступне: індоєвропейський корінь з суфіксом **wr-dho-* в прагерманській мові утворив мовну одиницю **wurdam* зі значенням [word], від неї у давньоанглійській з'явилося слово *word*, яке потім перейшло в незмінній формі і з незмінною семантикою у середньоанглійську, а згодом у сучасну англійську мову.

Комбінація індоєвропейського кореня і суфікса **wer-dho-* була успадкована **латиною**, давши слово *verbum* з тим самим значенням, що і протогерманське *wurdam*, – [word]. Своєю чергою, *verbum* послуговував етимомом чотирьом сучасним англійським словам.

Так, із латини (*verbum*) через давньофранцузьку мову (*verbe*) і середньоанглійську (*verbe*) у сучасну англійську потрапила лексема **verb**, семантика якої змінилась: із більш загального значення *verbum* = *будь-яке слово* вона звузилась до значення **verb** = *слово певної частини мови, а саме дієслово*.

Із латини форма множини іменника *verbum*—>*verba* була трансформована у вульгарній латині на **verva*, з якої утворилась давньофранцузька і потім сучасна французька лексема *verve* зі значенням [fanciful expression] *химерний вираз*. Звідти без зміни графічної форми лексема *verve* потрапила в сучасну англійську мову, де має наступну дефініцію: **verve** [enthusiasm in expression of ideas] тобто *жвавість, яскравість (опису, виразу)*. Семантична трансформація очевидна: від загального значення *слово* до абстрактного і вужчого значення *жвавість (словесного виразу)*.

Латинська лексема *verbum* також утворила дериват *adverbium*: *ad-* [in relation to] + *verbum* [word], який потрапив у давньофранцузьку мову у вигляді лексеми *adverbe*, яка перейшла в такий самій формі у середньоанглійську *adverbe*, а звідти, змінивши орфографічну форму, в сучасну англійську **adverb** зі значенням *прислівник, себто слово, яке доповнює значення дієслова*. Звуження семантики очевидне.

Іще одним похідним від індоєвропейського **wer-dho-* через латинське *verbum* є сучасний англійський іменник **proverb**. Його етимологічний маршрут дуже схожий на той, яким пройшов іменник *adverb*. Латинський

дериват *proverbium*: *pro-* [forth, instead of] + *verbum* [word] запозичується давньофранцузькою, а звідти середньо англійською у вигляді *proverbe* і згодом потрапляє в словниковий склад сучасної англійської мови як лексема *proverb* зі значенням [short, pithy saying that expresses a basic truth] *прислів'я, влучний образний вислів*.

Таким чином латинський етимон *verbum*, який походить від праіндоевропейського **wer-dho-*, має чотири похідні лексеми сучасної англійської мови: ***verb, verve, adverb, proverb***. Всі вони за своєю семантикою є вужчими, аніж їхній етимон *verbum* [word].

Ще дві лексичні одиниці, що беруть свій початок із індоєвропейського *wer-*, потрапили в лексикон сучасної англійської мови через «ворота» грецької мови, однак кожна із них своїм шляхом.

Праіндоевропейський корінь у комбінації із суфіксом **wer-yo-* послугував етимомом ***грецькому*** дієслову *eirein*, яке означало [to say, to speak]. Від цього дієслова утворився похідний іменник *eiron*. Він мав значення [dissembler] *брехун*. Подальший шлях цієї лексичної одиниці привів до утворення грецького іменника *eironeia* [feigned ignorance], що означає *удавана необізнаність (у чомусь)*. Далі ця лексична одиниця запозичується ***латиною*** і отримує графічну форму *ironia*, звідти проникає у ***давніофранцузьку*** і надалі зберігається у ***французькій*** мові як *ironie*, після чого входить до словникового складу сучасної англійської у формі ***irony*** із значенням [words expressing smth different, often opposite to their literal meaning], *іронія*.

Прослідковуючи семантичну еволюцію сучасного англійського іменника *irony*, бачимо, як модифікувалось лексичне і граматичне значення від грецького дієслівного етимона *говорити* через конкретний іменник *брехун*, а від нього абстрактний іменник *удавана необізнаність*, після чого в латині, французькій і згодом англійській мовах запозичений іменник отримує сучасне значення *іронія*, тобто *вислів, значення якого протилежне його дослівному значенню*.

Ще одна комбінація праіндоевропейського кореня із суфіксом **wre-tor-* послугувала етимомом ***грецькому*** іменнику *rhetor* [public speaker], із таким самим значенням ця лексема «промандрувала» через ***латину*** (*rhetor*) в середньо ***англійську*** (*rether*) і в сучасну англійську мову ***rhetor*** [orator].

Вищенаведена етимологічна розвідка уможливила наступний висновок. Лексема ***word*** у діяхронічній площині входить до кластеру споріднених англійських лексем, кожна з яких походить від спільного для них праіндоевропейського кореня *wer-*. Кластер налічує 7 лексичних одиниць, які об'єднані за принципом фамільної схожості. Причому риси фамільної схожості стосуються не стільки зовнішньої форми, скільки семантичної близькості членів кластеру.

Дуже важко, скоріше неможливо побачити ***формальну схожість*** між всіма конституентами кластеру, скажімо, такими, як *word, irony* та *rhetor*. Хоча формально схожими є інші конституенти: *verb, verve, adverb, proverb*.

Водночас ***семантична схожість*** між всіма конституентами кластеру сумнівів не викликає. Дефініційний аналіз зазначених лексем свідчить, що кожна із них містить семи [*speak*] та [*meaning*], які в різних лексемах по-

різному комбінуються із кваліфікативними семами [*insincerity*], [*emotionality*], [*brevity*], [*eloquence*] або семами, що уточнюють функційні характеристики номінуємого феномену [*to express action*], [*to modify verb, adjective*].

Повертаючись до цитованої вище тези Ю.О.Карпенка стосовно нерозривності діахронічності та синхронічності кожної мовної одиниці, звернімось до синхронічної площини ядерної лексики *word*, або до «її місця в системі мови» [1, 77], інакше кажучи, розглянемо функціонування лексики *word* як складової вербального поля нуклеарного концепту WORD, який з часом буде інтегрованим у комплексний концепт WORD/LANGUAGE/SPEECH.

Розпочинаючи лінгвокогнітивне дослідження цього концепту в англомовній картині світу, виходимо із постулату О.Кубрякової про те, що значення мовного знаку є «концепт схоплений знаком» [4, 31]. Відповідно, вивчення вербалізованого концепту WORD неможливе без вивчення сукупності англомовних одиниць, які складають його вербальне поле. Дана розвідка обмежується аналізом ядерної зони поля концепту.

Такий аналіз передбачає, по-перше, відбір лексичних одиниць, що номінують досліджуваний концепт. По-друге, аналізу підлягають словникові дефініції, що їх пропонують загальномовні лексикографічні джерела. По-третє, відбувається дефініційний аналіз отриманих даних, який дозволяє виокремити із них набір дискретних змістових парцел – сем, які будучи семантичними (тобто не матеріальними) сутностями, набувають свого «матеріального» втілення у вигляді дефініційних ознак, зафіксованих у словникових дефініціях.

Доцільність дефініційного аналізу як стартового етапу вивчення номінативного поля концепту впливає із того, що, як вказує В.Еванс, «дефініція створює т.зв. лексичний профіль (*lexical profile*) поняття» [10, 22]. На думку Г.Уфимцевої, «знакове значення може бути виражене у метамовний спосіб, широко вживаний у лексикографічній практиці» [9, 31]. При цьому варто зауважити, що «значення не уявляє собою неподільного цілого, а складається із набору компонентів, що володіють самостійністю» [7, 81]. Про це зокрема пише і В.Кодухов: «кожне значення слова є сукупність семантичних ознак (сем), котрі утворюють структуру значення» [2, 101]. М. Никитин уточнює: «сема є неномінованою частиною значення» [6, 117]. Її експлікація відбувається через посередництво дефініційних ознак, які вилучаються із словникових тлумачень відповідної лексичної одиниці.

«Розкладання смислу лексики на складові частини» є сутністю компонентного аналізу – зазначає Дж.Лайонз і додає, що «альтернативним терміном для компонентного аналізу є лексична декомпозиція» [5, 122]. Про таку ж процедуру розмірковує П.Сусов: «значення слова піддається декомпозиції, тобто розкладанню його на елементарні смисли (інакше кажучи, смислові атоми, елементарні предикати, семантичні примітиви, семантичні ознаки, семи)» [8, 126].

У межах даної публікації розглядаємо **ядерну зону** номінативного поля концепту WORD, яка складається із семем іменникової лексики *word*. В результаті дефініційного аналізу семем (або в іншій термінології – лекси-

ко-семантичних варіантів) *word*, що вербалізують ядро концепту WORD, виявляємо певне семантичне тло, на якому вибудовується відповідне номінативне поле.

Англomовна лексема ***word*** є полісемічною лексичною одиницею, яка «під дахом» єдиного імені і в межах єдиної частини мови (іменника) містить більше десяти семем *word*, кожна з яких має власне лексичне значення, зафіксоване тлумачними словниками англійської мови і двомовними словниками (в нашому випадку англо-українським та англо-російським). Порядок розташування дефініцій окремих семем (чи лексико-семантичних варіантів, як їх іще називають) у словниковій статті традиційно сприймається як свідчення семантичної важливості кожної із семем. Що вищим за списком є позиція дефінованої семем, то важливішим, загальнішим є її семантичне наповнення. Нижче у спадному порядку пропонується аналіз всіх вилучених із словників семем *word*, що у сукупності утворюють полісемічну лексему ***word***.

Основна семема лексеми ***word*** із найзагальнішим лексичним значенням номінує: (а) одиницю мовлення, яка має (в) певну матеріальну форму і (с) певне ідеальне значення. Таке твердження впливає із дефініційного аналізу словникових визначень семем *word*: [distinct meaningful element of speech or writing; speech sound or series of sounds or its representation in writing or printing that communicates a meaning].

(а) Дефініційна ознака [element] експлікує сему *одиниця*, дефініційна ознака [speech] – сему *мовлення*.

(в) Ознаки [sound, writing, printing] експлікують такий смисловий компонент семем *word*, як *акустична/графічна форма*.

(с) Сема *ідеальне значення* маніфестується через дефініційні ознаки [meaningful, meaning], які в поглиблених ступенях дефініційного аналізу пояснюються таким чином: *meaning* [idea that is conveyed by a word; sense, significance]; *significance* [idea associated with a word].

Варто відзначити, що окрім цих трьох основних, наявних в усіх лексикографічних джерелах смислових компонентів семем *word*, словникові дефініції містять також низку додаткових сем, які *варіюють* у різних словниках.

Так, по-різному дефінується письмова чи усна форма існування *слова*: згідно різних словників *слово* може бути виключно усним, або усним чи письмовим (рукописним чи друкованим), при цьому письмова форма трактується як вторинна по відношенню до усної: [combination of sounds or its representation in writing or printing; a written or printed character representing a spoken word]. Кваліфікатором семи *письмова форма* виступає уточнення стосовно зовнішніх маркерів – пробілів перед і після графічного слова: [typically shown with a space on either side when written or printed].

Словникові дефініції цієї семем *word* також характеризують з одного боку внутрішню структуру слова, а з іншого боку його убудованість в мовленнєву одиницю більшого формату, а саме у речення: [element of speech...used with others (or sometimes alone) to form a sentence]. Внутрішня структурованість *слова* визначається чи то як комбінація морфем [may

consist of a single morpheme or a combination of morphemes], чи то як його монолітність, неподільність на менші *самостійні* мовні одиниці [without being divisible into smaller units capable of independent use]. Звертає на себе увагу більш лінгвістичне трактування семми *word* в окремих словниках. А саме: словники Oxford та Webster реєструють таке тлумачення, в якому *слово* постає не як одиночно оформлена мовна одиниця, а як конгломерат всіх його твірних форм, тобто як словотвірна парадигма: [single conceptual unit of a language, comprising inflected and variant forms; entire set of linguistic forms produced by combining a single base with various inflectional elements].

У складі лексеми **word** словники реєструють семму *word*, яка номінує не окрему одиницю мови, а передусім *зміст* того, що було висловлено мовцем: [smth said, utterance, remark; smth spoken or written, statement]. Дефініційний аналіз другого ступеня також демонструє важливість *змісту* того, що сказано. Див.: *to say* [to state as one's opinion, judgment], *to speak* [to convey thoughts, opinions]; *utterance* [smth uttered, expressed, statement], *remark* [smth that someone says to express an opinion or idea], *statement* [smth stated, such as a report of facts or opinion]. Майже кожна дефініція містить ознаку [opinion], яка своєю чергою пояснюється так: [a belief held with confidence but not substantiated by proof]. Саме відсутність доказів на підтвердження чи спростування певного твердження актуалізується у словосполученні *one's word*, який дефінується словником Oxford наступним чином [one's account of the truth, esp. when it differs from that of another's] і ілюструється прикладом "*in court it would have been his word against mine*". Сема *зміст сказаного* деталізується за рахунок уточнюючої кваліфікації *зміст, непідтверджений доказами*.

Окремі семми, що входять до лексеми **word**, демонструють процес семантичного звуження у значенні лексичної одиниці. Зокрема, у лексикографічно зареєстрованій семмі *word*, яка дефінується як [rumour] *плітки*, констатуємо звуження змісту: *щось сказане* трансформується у *щось сказане про когось, засноване на неперевіренних / неточних / завідомо неправдивих відомостях*; *rumour* [a piece of unverified information of uncertain origin usually spread by word of mouth].

Звуження семантичного обсягу в семмі *word* зі значенням *новина, повідомлення* [news, information] відбувається за рахунок появи додаткового смислу: *news* [report of recent events], *information* [knowledge of specific event or situation].

Загальний зміст *щось сказане* в окремих семмах *word* конкретизується за рахунок уточнення *для чого сказано*. Так, семма *word* із значенням *наказ* [order, command] специфікує цільову настанову того, що сказано: *це треба виконати*. Звертаємось до дефініційного аналізу другого ступеня і бачимо дефініцію слова *order* [statement that tells someone to do smth] і слова *command* [order given with authority].

Крім того, уточнення *для чого сказано* може стосуватись утілення сказаного в життя. Спостерігаємо це у семантичній структурі семми *word* із значенням *обіцянка* [promise, assurance]. Дефінітивна ознака [*promise*] тлумачиться як [declaration, assurance that one will do or refrain from doing smth].

Отже, *даючи слово* (giving one's word), мовець зобов'язується зробити щось або чогось не робити:

Інформація про цільове призначення *того, що сказано*, імплементована у семантику семема *word* із значенням *пароль*: [verbal signal, password, watchword]. Як відомо, виголошення пароля відкриває доступ до чогось за-секреченого. Дефініція іменника *пароль* є такою: [секретне слово або речення, називання якого дає право пройти до території, що охороняється]. Англійський іменник *password*, який виокремлюємо із дефініції відповідної семема *word*, має наступне словникове визначення: [secret word or phrase that a person must utter before being given permission to enter a place]. Звернімо увагу на наступне: як англійська, так і українська дефініція містить уточнення, що в цьому випадку йдеться про секретну вербальну одиницю у форматі слова або речення (word or phrase), головним в цьому випадку є не формат, а секретність цієї одиниці.

До складу полісемічної лексеми **word** входить семема із значенням *розмова* [act of speaking], у формі множини *words* [talk, discourse]. Цікаво, що в цьому значенні *словА* протиставляються *діям*: [speech as distinct from actions], про це свідчить і ілюстративний приклад: *Actions speak louder than words*. Принагідно констатуємо негативне оцінне забарвлення лексичної одиниці *words* на противагу позитивній оцінці в лексичній одиниці *actions*.

Оцінне забарвлення існує в іншій семемі *words* [quarrelsome conversation; angry talk]. Дефініційний аналіз другого ступеня показує наступне: *quarrel* [verbal conflict between antagonists; heated argument or disagreement]. Дефініційні ознаки [angry, conflict, disagreement, antagonist], по-перше, виступають кваліфікаторами відповідної вербальної взаємодії, а по-друге, свідчать про суспільно-культурну небажаність такого спілкування, оскільки *сварка, лайка* є порушенням приписів бажаної комунікативної поведінки у соціумі.

Прямо протилежним – позитивним – забарвленням володіє інша семема лексеми **word**, яка зазвичай має специфічну графічну форму, а саме *Word* і *the Word*. Ця семема має дефініцію [logos, gospel, scripture, the bible]. Звернімося до трактувань кожної із дефініційних ознак.

Logos означає *Слово Боже* [the Word of God] і є посиланням на Євангеліє від Іоанна, в якому сформульовано засадничий постулат християнства: *In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God* (John 1 : 1), *Спочатку було Слово, і слово було з Богом, і Слово було Бог*. Словник Merriam-Webster таким чином тлумачить *Logos*: [the creative word of God which is itself God and incarnate in Jesus].

Решта дефініційних ознак [gospel, scripture, the bible] свідчать про включеність семема *the Word* в смисловий комплекс *the Bible*: [the sacred book of Christianity]. *Gospel* дефінується як [one of the first four books of the New Testament, presenting the life, teaching, death and resurrection of Jesus]. *Gospel* означає *Євангеліє* [частина Нового Заповіту, що розповідає про життя та діяння Ісуса Христа і є основою християнської релігії]. *The Scripture* – це *Святе Письмо* [the sacred writing of the Bible]. Релігійно-культурологічне забарвлення всіх вищенаведених лексичних одиниць оче-

видне й есплікується дефініційною ознакою [sacred].

Ще однією семемою *word* є така, що дефінується як [text of spoken part of a play, opera; lyrics; script]. Вона вживається виключно у множині (*words*) і означає текстову складову певного полікодового твору: це *лібрето* в опері, *слова* в пісні, *текст ролі* у п'єсі, *сценарій* фільму. Всі ці комунікативні феномени, попри їх структуровану організацію у цілісні *тексти*, номінуються як *слова* із посиланням на мінімальні мовні одиниці, з яких вони будуються. Можливо, таким чином акцентується їх допоміжний, підготовчий статус, що *передую* появі цілісного художнього твору (опери, пісні, п'єси, кінофільму), чією складовою вони є.

Маргінальними членами лексемної парадигми вважаємо семемі, що зареєстровані не у всіх словниках аналізованої вибірки. Такою семемою в лексемі **word** виявляється *word*, що зафіксована в одному тлумачному (Meriam-Webster) і одному двомовному (англо-російському) словнику, із значенням [saying, proverb], *пословица*, *поговорка*. Повертаючись до першої частини даної публікації, яка була присвячена етимологічному статусу лексичної одиниці *word*, нагадаємо, що питома германська одиниця *word* походить із індоєвропейського кореня **wer-**, а ще одним із похідних від цього спільного етимона в сучасній англійській мові виявляється романське запозичення *proverb*, що дефінується як [short, pithy saying that expresses a basic truth].

Розвиток етно-специфічних мов від «спільної мови-основи (індоєвропейської прамови)» [3, 61] протікав у багатовимірному переплетенні словотворчих процесів. Лексичний склад сучасної англійської мови свідчить про те, як семантичні пучки (комбінації сем) «проростали» у мову у вигляді різних за формою, але схожих чи навіть ідентичних за змістом лексичних одиниць, які потрапили в англійську через «ворота» різних мов. Прикладом цього слугує латинсько-французьке за походженням слово *proverb* і питома германська *word*.

На завершення відзначимо, що запропонована розвідка торує шлях до осяжного і різноаспектного дослідження вербалізованого концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH.

Список літератури

1. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства / Підручник. 2-ге видання / Ю.О.Карпенко. – Київ: Академія, 2009. – 334 с.
2. Кодухов В. И. Общее языкознание / В. И. Кодухов: Учебник – Изд. 4-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 304 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студ.філолог. спеціальностей вищих закладів освіти / М. П. Кочерган – К.: Академія, 2000. – 368 с.
4. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1986.
5. Кубрякова Е.С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона / Е.С.Кубрякова // Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1991. – С.141–172.
6. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: Введение / Джон Лайонз // Пер. с англ. под общ. ред. И. Б. Шатуновского – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
7. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики / М. В. Никитин: Уч. пособие. – С.-Петербург: Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.

8. Селиверстова О. Н. Труды по семантике / О. Н. Селиверстова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.
9. Сусов И. П. Введение в языкознание / И. П. Сусов: учеб. для студентов лингвистич. и филологич. специальностей. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 379 с.
10. Уфимцева А. А. Семантика слова / А. А. Уфимцева // Аспекты семантических исследований – М.: Наука, 1980. – С. 5 - 80.
11. Evans V. Towards a cognitive compositional semantics: An overview of LCCM theory / Vyvyan Evans // Further Insights into Semantics and Lexicography / Ed. by Ulf Magnusson, Henryk Kardela and Adam Glaz. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 20
12. Oxford English Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oed.com/>
13. Cambridge Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>
14. Webster's Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.merriam-webster.com/>
15. Macmillan Dictionary. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.macmillandictionary.com/>
16. English Oxford Dictionaries. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://en.oxforddictionaries.com/>
17. The American Heritage® Dictionary of the English Language, Fifth Edition copyright ©2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://ahdictionary.com/word/search.html?q>

References

1. Karpenko, Ju.O. (2009). Vstup do movoznavstva / Pidruchnik. 2-ge vidannja / Ju.O.Karpenko. – Kiiv: Akademija.
2. Koduhov, V. I. (2011). Obshhee jazykoznanie / V. I. Koduhov: Uchebnik – Izd. 4-e. – М.: Knizhnyj dom «LIBROKOM».
3. Kochergan, M. P. (2000). Vstup do movoznavstva: Pidruchnik dlja stud.filolog. special'nostej vishhih zakladiv osviti / M. P. Kochergan – K.: Akademija.
4. Kubrjakova, E. S. (1986). Nominativnyj aspekt rechevoj dejatel'nosti / E. S. Kubrjakova – М.: Nauka.
5. Kubrjakova, E.S. (1991). Osobennosti rechevoj dejatel'nosti i problemy vnutrenneg leksikona / E.S.Kubrjakova. In Chelovecheskij faktor v jazyke. Jazyk i kartina mira. – М.: Nauka, 141–172.
6. Lajonz, Dzh. (2003). Lingvisticheskaja semantika: Vvedenie / Dzhon Lajonz // Per. s angl. pod obshh. red. I. B. Shatunovskogo – М.: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
7. Nikitin, M. V. (1996). Kurs lingvisticheskaj semantiki / M. V. Nikitin: Uch. posobie. – S.-Peterburg: Nauchnyj centr problem dialoga.
8. Seliverstova, O. N. (2004). Trudy po semantike / O. N. Seliverstova. – М.: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
9. Susov, I. P. (2007). Vvedenie v jazykoznanie / I. P. Susov: ucheb. dlja studentov lingvistich. i filologich. special'nostej. – М.: AST: Vostok-Zapad.
10. Ufimceva, A. A. (1980). Semantika slova / A. A. Ufimceva. In Aspekty semanticheskikh issledovanij – М.: Nauka, 5 - 80.
11. Evans, V. (2005). Towards a cognitive compositional semantics: An overview of LCCM theory / Vyvyan Evans // Further Insights into Semantics and Lexicography / Ed. by Ulf Magnusson, Henryk Kardela and Adam Glaz. – Lublin: Wydawnictwo UMCS
12. Oxford English Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oed.com/>
13. Cambridge Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>
14. Webster's Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.merriam-webster.com/>
15. Macmillan Dictionary. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.macmillandictionary.com/>
16. English Oxford Dictionaries. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://en.oxforddictionaries.com/>

17. The American Heritage® Dictionary of the English Language, Fifth Edition copyright ©2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://ahdictionary.com/word/search.html?q>

Стаття надійшла до редакції 29.10.2017 р.

УДК 811.111:61:001.4

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118623](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118623)

Снітовська О.Й.

кандидат філологічних наук, доцент,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ІНСТРУКЦІЙ МЕДИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇЇ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Англомовна медична термінологія в текстах інструкцій медичних препаратів має лексичні, структурні та інші особливості, що відтворюються у відповідних українських перекладах інструкцій МОЗ України. Простежено шляхи утворення медичної термінології фарм-текстів, засоби відтворення для адекватного еквівалентного перекладу, проаналізовано відмінності та схожості текстів оригіналу та перекладу медичного препарату ЗІННАТ.

Ключові слова: фарм-текст, медична термінологія, інструкція до медпрепаратів, засоби відтворення, трансформації.

Снитовская О.И. Медицинская терминология англоязычных инструкций медицинских препаратов и отображение ее в украинских переводах. Англоязычная медицинская терминология в текстах инструкций медицинских препаратов имеет лексические, структурные и другие особенности, которые воспроизводятся в соответствующих украинских переводах инструкций Минздрава Украины. Прослежены пути образования медицинской терминологии фарм-текстов, средства воспроизведения для адекватного эквивалентного перевода, проанализированы различия и сходство текстов оригинала и перевода медицинского препарата Зиннат.

Ключевые слова: фарм-текст, медицинская терминология, инструкция к медпрепаратам, средства воспроизведения, трансформации.

Snitivska O. The medical terminology of the English language farm-texts in medicines instructions and its reproduction in Ukrainian translations. The article is devoted to the study of the features of the medical terminology of the English language farm-texts (source text) and its reproduction in Ukrainian translations. The problem of the adequate and equivalent translation of the instructions is related to the reproduction of terminological vocabulary, formulas, abbreviations, collocations, etc. The problem gets special lexical and structural features where the main goal is the accuracy and the clarity for doctors, pharmacists and patients. The results of the analysis as for the characteristics of the Instructions have shown pharm-terms, chemical terms, biology terms, abbreviations, eponyms, commonly used words, «false friends», antonymous pairs, etc. The absence of the words-realities, idioms, clichés, phraseologisms, which may be available in the medical language in general, indicates that the medical instructions for drugs are characterized primarily by precision and unambiguousness. The article contains examples of grammar, lexical and syntax transformations in translations into Ukrainian, the calque as a third part. Prefixes have some semantic functions; productive for the medical terminology of medical instructions are suffixes. The structure of the English language instructions differs from the Ukrainian ones.

Key words: medical terminology, farm-text features, medicines instructions structure, means of reproduction, transformations.

Статтю присвячено проблемі лексичних та структурних особливостей медичної термінології в англомовних інструкціях медичних препаратів, сертифікованих Україною, та способів їх перекладу українською мовою.

Медичний словник є одним з найстаріших у професійній термінології.

Медична термінологія змінюється, адаптуючись до потреб нашого часу. Інноваційний характер науки XXI ст. закріпив роль англomовної терміносфери як матриці глобалізованої науки.

Процес розробки медичних препаратів, їх обговорення на міжнародних конференціях та подальше впровадження відбувається, головним чином, англійською мовою. Отже, серед молодосліджених та актуальних постає проблема адекватного перекладу медичної термінологічної лексики англomовних інструкцій медичних засобів, сертифікованих Україною. Актуальність статті обумовлюється комплексом екстра- та інтралінгвальних чинників: загальною тенденцією сучасної лінгвістики до комплексного вивчення мовних явищ нових лексичних одиниць у соціо-лінгвістичному аспекті загалом, і медичної термінології зокрема; потребою мовознавства у розробці й впровадженні інтегративного напрямку дослідження медичних термінів у цілому; розширенням міжнародних зв'язків України з іншими державами на науковому рівні і суспільною потребою держави у кваліфікованих англomовних спеціалістах; необхідністю в якісних перекладах фахових медичних текстів не лише для спеціалістів, але й також для комунікації між професіоналами та непрофесіоналами (споживачами ліків).

Аналіз останніх досліджень і публікацій англomовних фарм-текстів показує, що термінологія медичних інструкцій лікарських препаратів відноситься до медичної підмови. Проблема адекватного та еквівалентного перекладу інструкцій до ліків пов'язана з проблемою відтворення термінологічної лексики, кліше, формул, аббревіатур, латинських словосполучень та ін. Ця проблема отримує особливий характер для текстів інструкцій, де головною метою є точність і зрозумілість для лікарів, фармацевтів, пацієнтів.

Англomовні тексти-інструкції, які супроводжують лікарські препарати, вперше розглянув з позицій лінгвістики тексту та дослідив структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів Боцман А.В. [7]. Варто зауважити, що найбільш розгалужену класифікацію термінів взагалі надає Карабан В.І. [1]. Проблемою перекладу та упорядкування медичної термінології займаються Сніжик О.П., Бондар Ю.О. Термінологію фахових мов ґрунтовно досліджували українські вчені Карабан В.І., Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д., Чередниченко О.І. [1; 4].

У медичному термінознавстві зафіксовано багатий досвід дослідження окремих аспектів, наприклад, історичного (Німчук В.В., Передрієнко В.А., Чернявський М.Н. [2; 3]; Корнейко І. (радіологічної медицини), Петрова О. (шкірних хвороб), Лепеха Т. (судово-медична), Місник Н. (клінічна) [10]. Принципи унормування медичної термінології розробляли Кіцера О., Коржинський Я., Павловський М., Петрух Л., Стецюк Р., Ткач А. [11]. Д. Карнез Бургундського Університету досліджував «Англійську для медичних потреб», склав французько-англійський словник медичної термінології; сучасний дослідник Ж.Квевовільї, автор франко-англійського словника медичних термінів [14] констатує, що вивчалися назви для нових методів інструментального обстеження. Іспанські дослідниці англomовного медичного дискурсу С. М. Понс-Санз та М. Х. Е. Рамос приділяють увагу сучасній

термінології медичної мови, ірландський вчений У. Вулф опікується вивченням медичних ірландських текстів середньовіччя [6].

Поза увагою досі залишаються жанрові особливості перекладу фармацевтичних текстів, еквівалентність та адекватність перекладу фармацевтики в текстах інструкцій до медпрепаратів. Дуже шкідливий, на нашу думку, (і настільки ж поширений) спосіб переказу полягає в переписуванні англійського терміна кириличними літерами, наприклад, *пул*, *патерн*, *обсесія*. За цим стоїть погане знання вітчизняної та англійської термінології, невміння зрозуміти справжній зміст слова і бажання надати тексту модний закордонний вигляд.

Під час роботи перекладача над медичними текстами вкрай бажано мати і живих консультантів-лікарів, які допоможуть пояснити питання або правильно прочитати текст для тих, хто не є фахівцями. Важливо відвідувати всілякі тренінги та лекції на медичну тему, що проходять англійською мовою.

Мета статті – дослідити лексичні та структурні особливості медичної термінології англійських інструкцій медичних препаратів англійською мовою та способи її відтворення в англо-українських перекладах. Поставлена мета передбачає розв'язання конкретних **завдань**:

- систематизувати теоретичний матеріал медичних термінів у текстах інструкцій медичних препаратів;
- з'ясувати загальні способи перекладу медичної лексики англійських інструкцій медичних препаратів;
- проаналізувати основні тенденції формування термінів у англійських інструкціях медичних препаратів;
- визначити лексичні особливості медичної термінології англійських текстів медичних інструкцій;
- виявити структурні моделі медичних термінів у англійських текстах медичних інструкцій;
- визначити продуктивні способи перекладу лексичних та структурних особливостей медичних термінів у текстах англійських інструкцій медичних препаратів.

Об'єктом дослідження є медичні терміни англійських інструкцій медичних препаратів та їх відповідники в українських перекладах.

Предметом – способи передачі лексичних та структурних особливостей медичних термінів у англійських інструкціях медичних препаратів засобами української мови.

Матеріалом для дослідження були використані тексти англійських інструкцій медичних препаратів AUGMENTIN, KLARISTIN, CLARISTINE, LORATADINE, MAGNAGEL, ALUMINUM HYDROXIDE, NOZAKAR, NOSACARE; NOZAKAR COPS; NOSACARE MENTHO; NOZAKAR BABY; NOSACARE BABY; NOZAKAR EXTRA MOISTURIZING, NOSACARE EXTRA MOISTURIZING OKSIMETAZALIN, CIFLOC 250, STREPSILS SOOTHING HONEY AND LEMON, CETRINE, ZINNAT, що були взяті з офіційних сайтів виробників Великої Британії, США, Індії, та тексти-відповідники перекладів українською мовою, що розміщені на офіційних сайтах МОЗ України та безпосередньо в аптечній мережі м. Києва.

Літочислення європейської медичної термінології прийнято почина-ти зі «Збірника Гіппократа», звідки наукова медицина успадкувала вели-ку кількість найменувань, серед яких: *герпес, гіппус, кома, тиф, холера, емфізема, епідемія, уретра* та ін. Незапозичена українська медична лек-сика дійшла до нас у давньоруських рукописних пам'ятках: *рожа, судома, набряк, жовтяниця, ячмінь* та ін. На теренах України словники з медичної термінології почали з'являтися ще в XVI-XVII ст. («Лексирь» Зизанія Туга-новського (1596 р.), «Лексиконь словенороський» Памви Беринди (1627 р.), «Лексикон греко-словено-латинський» середини XVI ст.).

Словник «Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний слов-ник», виданий «Спілкою» у 1995 р. за редакцією акад. М.П. Павловського, проф. Л.І. Петруха і доцента І.М. Головка став також вагомим внеском у формуванні медичної термінології.

Англійські запозичення витісняють терміни, утворені на основі інших мов. Еквівалентність відтворення визначається лексичними, термінологічними, структурно-семантичними особливостями тексту і створює передумови для ефективного функціонування медичної термінології у фарм-текстах (термін *фарм-текст* пропонує А. Боцман [7]). Специфіка тексту медичної інструкції криється у використанні певного набору мовних засобів, які реалізують мовний (формальний) тип еквівалентності під час зіставлення текстів англійською та українською мовами.

В останні десятиліття тип медичного дискурсу, який не має чітких меж у соціальній комунікації, вивчався переважно в англістиці. Стосовно фарм-текстів до дискурсу, відносяться, на нашу думку, лексичні, структурні особливості перекладу, що забезпечує розуміння медичної термінології інструкцій усіма учасниками процесу, а саме: лікар – пацієнт, лікар – лікар, фармацевт – пацієнт, фармацевт – лікар, фармацевт – широкий загал.

Зробивши аналіз складу препаратів на прикладі медичних анотацій можна зробити висновок, що виділяється три групи. Перша – в своєму слов-никовому складі терміни містять тільки **хімічні терміни**, наприклад: *токо-ферола ацетат – tocopherol acetate; циннаризін – cinnarizine*.

Друга – мають у своєму складі тільки **загальноновживану лексику**, напри-клад: *глюкоза – glucose, сахароза – sucros, евкаліптова олія – Eucalyptus oil, мед – Honey, лимон – lemon* [16; 18];

Третя – містить як загальноновживані слова, так і хімічну термінологію, на-приклад: *стрептоцид розчинний – streptocide solutable*.

Однією з найбільш продуктивних сфер лексикону сучасної медицини є вживання **епонімів**, тобто позначення явища (наприклад, хвороби), за іменем людини, яка вперше виявила або описала її, наприклад, *хвороба Мен'єра, хвороба Боткіна, хвороба Паркінсона – Meniere disease, Botkin disease, Parkinson disease* [12].

Найбільш продуктивною моделлю є двокomпонентні термінологічні спо-лучення, що складаються з імені власного і прозивного, наприклад: *хворо-ба Лайма, реакція Яриша-Герксгеймера, тест Кумбса, синдром Стівенса-Джонсона – англ. Lyme disease, Jarisch-Herksheymeyer reaction, Coombs' test, Stevens-Johnson syndrome* [15; 17].

До **загальноновживаного** шару віднесемо прийменники (*during* – під час [15; 17], *without, through*, займенник (*both*), сполучник (*however*), дієслова *to be, can, may* [20], *affect, spent, reduce, assess*; прислівники *часто, нечасто, рідко, дуже рідко* – *frequently, infrequently* [22], *rarely, very rarely* [15; 17].

Загальнонаукові слова, наприклад: *reconfigure, overpredict, documented, appropriate, recommend* [20], *second-source, reported, routinely, etc.*

Хибні друзі перекладача. У медичних текстах вони виявляють специфічні якісні особливості, наприклад: *Potent pathogen* (про бактерії) – не «потенційний», а «потужний» патоген, тобто просто патоген (на противагу умовного); *angina* – не «ангіна», а стенокардія [19];

В інструкціях до медичних препаратів ми зустріли також **формули**, наприклад: *HCl* – *гідрохлорид* (*CetirizineHCl* – цетиризину гідрохлорид) [20; 21].

Префікси мають семантичне навантаження, тому частково визначають зміст терміна. До групи терміноелементів, що відображають концепти «багато» і «збільшення», відносяться префікси супер-, гіпер- (гіперчутливість [15; 17]).

Продуктивними для утворення найменувань лікарських препаратів є **суфікси**, що маркують приналежність препарату до певної групи за їх призначенням (функцією).

Суфікси **-er, -or, -an** застосовуються для утворення іменників, що позначають фахівців, наприклад: *doctor, physician* [19].

Суфікси **-ist, -ant** вживаються для утворення іменників, що також позначають фахівців: *chemist* – *хімік*; *pharmacist* – *фармацевт* [19].

Суфікси **-ing, -ment** висловлюють процеси, наприклад: *swelling* – *свербіж*, *breathing or swallowing* – *дихання або ковтання*, *curing* – *випримування*; *replacement* – *заміщення, заміна*, *treatment* – *лікування* [19].

Суфікси **-ion, -ance, -ence, -ship, -hood, -ure, -ness** висловлюють головним чином абстрактні поняття дії, стану, явища: *medication* – *застосування*, *experience* – *досвід*, *pressure* – *тиск*, *failure* – *недостатність*, *faintness* – *сплутаність свідомості* [19].

Двокомпонентні терміни-словосполучення представлені в медичній термінології двома різновидами: 1) субстантивно-субстантивні, наприклад: *ніжка мозку, хмаринка рогівки* – *brainstem, iris corneal*; 2) субстантивно-ад'єктивні, наприклад: *грудна протока, кров'яне депо* – *thoracicduct, blood Depot, сінна лихоманка (кропив'янка)* – *hay fever* [20; 21].

Нерідко в назвах хірургічних захворювань нирки назву органу ставлять у множині: камені нирок, пухлини нирок, туберкульоз нирок; при вказаних захворюваннях у більшості пацієнтів захворювання розвивається спочатку в одній з нирок. Тому вважається більш правильним у найменуваннях цих хвороб вживати назву органу в однині: камені нирки, пухлина нирки, туберкульоз нирки – *kidney (a не kidneys) disease*, наприклад: *kidney disease* [20].

Підсилювальні **прислівники** не підримують тенденції номінації, наприклад: *completely, considerably, essentially, perfectly, positively, reasonably, infrequently* – *нечасто* [22].

У досліджених текстах інструкцій нами не було зафіксовано слів-реалій,

ідіом, канцеляризмів, кліше, фразеологізмів, що можуть бути наявними в медичній мові взагалі. Це свідчить про те, що медичні інструкції препаратів характеризуються насамперед точністю і однозначністю.

Еквівалентність та адекватність відтворювалися (на матеріалі препарату ЗІННАТ) наступними засобами:

Калькування, наприклад: *Cefuroxime* – Цефуроксим – фарм-термін, калькування *Gram-positive cocci and Gram-negative cocci* – грам позитивні та грам негативні коки, вилучення повторного слова, калькування, без капіталізації; *Gram-negative bacilli including* грам негативні бактерії включаючи [15; 17]. На калькування припадає 61 випадок на загальну кількість 193 випадки перекладацьких трансформацій під час перекладу англomовної інструкції до медичного препарату Зіннат українською мовою [15; 17], що складає 31 %.

Особливий інтерес викликає **транслітерація** під час перекладу власних імен. Оскільки фонетичні і графічні системи мов значно відрізняються одна від одної, передача форми слова мови оригіналу мовою перекладу завжди дещо умовна і приблизна, наприклад: *Coombs' test* – тест Кумбса; *Stevens-Johnson syndrome* – синдром Стівенса-Джонсона [15; 17].

Під час перекладу медичних термінологічних скорочень, використовується як **транскрибування** англійського акроніму наприклад: *IGF– insulin-like growth factors*, *ІФР– інсуліноподібний фактор росту*), так і переклад українською мовою та утворення скорочення вже від українського позначення, наприклад: *nonsteroidal anti-inflammatory drug NSAID* – нестероїдні протизапальні засоби НПЗЗ [22; 23]; назва підприємства, що випускає ЗІННАТ, та адреса транслітерувалися українською мовою, а саме: *Glaxo Operations UK Limited, Barnard Castle, Durham, DL12 8DT, UK* Глаксо Оперейшнс ЮК Лімітед, Барнард Кастл, Дюрхем, DL12 8DT, Сполучене Королівство.

Описовий переклад використовується, коли термінологічна одиниця не має україномовного еквіваленту, і навіть не запозичена за допомогою калькування або транскрибування, наприклад: *titanium dioxide (E171)* – Опаспрей білий М-1-7120J [15; 17] – хімічний термін зі скороченням перекладений описово (зі зміною скорочення); *What Zinnat is used for* – Фармакотерапевтична група [15; 17]. **Вилучати** можна лише ті елементи змісту, що певним чином дублюються в оригіналі за нормами мови оригіналу, або передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої. Наприклад: переклад речення *Ability to perform tasks that require judgement, motor or cognitive skills* – Вплив на здатність керувати автомобілем та іншими механізмами [15; 17], де під час перекладу вилучено *tasks that require judgement, motor or cognitive skills* – ми вважаємо невдалим, як такий, що вилучає необхідний елемент.

При чому вилучалися не тільки поодинокі слова, звороти, речення, а й достатньо великі фрагменти тексту оригіналу. Така ж тенденція спостерігається й під час **додавання**, зокрема вставки фрагментів, відсутніх в оригіналі. Такі засоби стосовно значних фрагментів, особливо вилучення, на наш погляд, не завжди доцільні.

Конкретизація є досить поширеним способом перекладу слів з широким значенням, що часто вживаються в англійській мові, наприклад: *Other ingredients* – *допоміжні речовини* [15; 17] – загальновживана лексика, конкретизація (уточнено, які саме інші складові препарату); в той же час *motor skills* – *керувати автомобілем та іншими механізмами* [15; 17] – лексична трансформація конкретизація, на наш погляд, не дуже вдала.

Цікавим є переклад, коли одиниця вихідної мови висловлює родове поняття, а одиниця перекладацької мови – видове поняття, «від роду до виду», наприклад: *in human milk* – *з молоком матері*, лексична трансформація – конкретизація *human* – *матері* [15; 17], де *human* – загальне поняття «людське», *матері* – конкретне.

Антонімічний переклад, заміна позитивної форми в оригіналі на негативну форму в перекладі або, навпаки, негативної на стверджувальну супроводжується заміною лексичної одиниці мови оригіналу на одиницю мови перекладу з протилежним значенням, наприклад: *Taking any of these medicines with an NSAID may cause* – *не вживайте жодного з цих препаратів, щоб не спричинити* [22; 23]; *out of the reach of children* – *у недоступному для дітей місці* [22; 23].

До **синтаксичних** можна віднести **граматичні перетворення**, що ведуть до зміни синтаксичних структур, наприклад: *a nursing mother* – *матері, що годують груддю* [15; 17] – синтаксична трансформація, іменник з прикметником замінено складнопідрядним реченням; *Adults Most infections 250 mg twice daily. Urinary tract infections 125 mg twice daily*. Дорослі: більшість інфекцій – 250 мг 2 рази на добу; інфекції сечовивідних шляхів – 125 мг 2 рази на добу – два речення об'єднані в одне.

Англійське **дієслово** пасивного стану залежно від лексичних та синтаксичних характеристик речення форми пасивного стану дієслова-присудка англійського речення перекладаються кількома способами, замінюватися на різні форми українського дієслова: пасивний стан, безособова форма на *-но*, *-то*, дієприкметник, активний стан, інфінітив. Наприклад, пасивний зворот *are not susceptible* – замінено наступним чином:

- дієприкметником *нечутливі* [15; 17];
- дієсловом пасивного стану (з постфіксом *-ся*) у відповідній часовій формі при підметі у двоскладному реченні: *Strepsils Original is also indicated* – *Препарати, що застосовуються* [18].

Пасивний інфінітив у складі модального дієслівного присудка звичайно перекладається українським інфінітивом: *Zinnat should be taken after food for optimum absorption* – *Для кращого засвоєння препарат рекомендується приймати після їжі* [15; 17] – модальний зворот замінено зворотним дієсловом та інфінітивом.

Англійський **інфінітив** у цих функціях, коли він не входить до складу інфінітивних зворотів, як правило, не викликає труднощів під час перекладу. Його українськими відповідниками можуть бути:

- інфінітив (у різних синтаксичних функціях), наприклад:
One lozenge to be dissolved – *Льодяник необхідно розсмоктувати до його повного розчинення* [15; 17];

– дієслово: *to release cefuroxime into the circulation* – і у вигляді цефуроксиму потрапляє у кровообіг – *infinitive to release* – замінено дієсловом потрапляє [15; 17].

Англійський **дієприкметник** нечасто перекладається українським дієприкметником, наприклад: *including Peptococcus and Peptostreptococcus species* – включаючи види *Peptococcus* та *Peptostreptococcus* [15; 17]. Дієприкметник частіше перекладається особовою формою дієслова, завдяки чому змінюється синтаксис речення, наприклад: *Hypersensitivity reactions including* – Реакції гіпер чутливості, що включають [15; 17] – дієприкметник замінено на складнопідрядне речення. Дієприкметник може бути перекладено іменною частиною складеного присудка, наприклад: *leading to convulsions* – і, як наслідок, можливе виникнення судом [15; 17].

Нами зафіксовані випадки граматичної трансформації під час перекладу частини мови **герундія**, наприклад: *when driving or operating machinery* – граматична трансформація – герундій (що в українській мові відсутній перекладено за допомогою неозначеною формою дієслова *керувати* [15; 17].

Під час перекладу змінювався прямий **порядок слів**, характерний для англійської мови, на відповідний порядок слів українською, наприклад: *Skin and soft-tissue infections* [15; 17] – граматичні трансформації – зміна порядку слів.

Вилучені частини мови замінювалися на **знаки синтаксису**, або **графічне** зображення цифрою, наприклад: *for example* замінено **двокрапкою** (:), *is* замінено **тире** (–); *twice* замінено цифрою 2; *eg.* – латинське скорочення вилучене, замінено на **круглі дужки** (*бронхіти*) [15; 17].

Підзаголовки деяких англomовних медичних інструкцій сформульовані у вигляді **питальних речень**, на відміну від українських, наприклад: *What is Tenoric (Atenolol/Chlorthalidone) used for?* [19]; *What Zinnat is used for* – **Фармако-терапевтична група**, описовий переклад, підзаголовки використовуються в усіх перекладах, незалежно від оригіналу, згідно зі структурою інструкції, затвердженою МОЗ України.

Отже, під час вивчення тексту медичної інструкції препарату ЗІННАТ найбільшу частину перекладацьких трансформацій під час перекладу складає калькування (31%), вилучення (22,8%), менша частина трансформацій припадає на граматичні (14,5%), додавання (10%), конкретизація (8%), значно менший відсоток складають граматично-синтаксичні (6%), генералізація (2%), транскрипція, транслітерація, описовий переклад (по 1%).

Проведене на матеріалі англomовної медичної термінології в перекладах українською мовою інструкцій медичних препаратів, дослідження є частиною розробки проблеми адекватного перекладу лексики інструкцій медичних препаратів у галузі медицини та охорони здоров'я. Тексти інструкцій до вживання лікарських препаратів мають дві групи адресатів: фахівців (лікарі) та нефахівців (пацієнти, широкий загал).

На прикладі перекладу англomовної інструкції медичного препарату ЗІННАТ нами було зафіксовано 193 випадки перекладацьких

трансформацій. На нашу думку, це свідчить про достатню кількість лексико-граматичних відповідників української мови; проте, в той же час, існує невідповідність структури англomовних текстів медичних препаратів структурі україномовних, затверджених МОЗ України.

Варто зазначити, що дослідження особливостей перекладу медичної термінології дає можливість удосконалити процес вивчення медичної термінології в цілому, зокрема під час навчання англійської мови за фахом, медицини та фармацевтики за фахом, для укладання довідників та словників медичних препаратів, що загалом сприяє розвитку комунікації в медичній сфері та впровадженню здорового способу життя. Матеріали дослідження можуть бути використані перекладачами, викладачами, лінгвістами, медиками, студентами мовних та медичних навчальних закладів, громадянами, що користуються медичними препаратами.

Ми також висловлюємо думку, що інструкції медичних препаратів, що поступають до фармацевтичної мережі в Україні, в особливих випадках можуть друкуватися двома мовами, англійською та українською, для досягнення необхідної точності.

Список літератури

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с.
2. Німчук В.В. Мова українського травника XVI ст. // Мовознавство. – 1976. – С. 43 – 55.
3. Передрієнко В.А. Формування української літературної мови XVIII ст. на народній основі / В.А. Передрієнко – К., 1979. – 143 с.
4. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А. / Т.Р. Кияк, О.Д. Огуй, А. Науменко. – Теорія та практика перекладу (німецька мова). – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
5. Medical Writing in Early Modern English. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cambridge.org/books/google.ru/books?isbn=1139493833
6. Medical Texts of Ireland 1350–1650. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://celt.ucc.ie/medical.html>
7. Боцман А. В. Структурно-прагматичні та семантичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі інструкцій до вживання лікарських препаратів): Дис.... доктора філол. наук: спец. 10.02.04 / Андрій Васильович Боцман. – К., 2006. – 403 с.
8. Гусар М.В. Лінгвокогнітивний і комунікативно-прагматичний аспекти приватних газетних оголошень (на матеріалі сучасної британської періодики): дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 / Гусар Мальвіна Вікторівна. – К., 2004. – 230 с.
9. Литвиненко Н.П. Сучасний український медичний дискурс: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук: / Ніна Павлівна Литвиненко; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2010. – 37 с.
10. Місник Н.В. Формування української медичної клінічної термінології. – Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. – 20 с.
11. Юкало В.Я. Мовні стереотипи в комунікаціях лікаря: Автореф. дис.... канд. філол. наук. – К., 2003. – 24 с.

Довідкова література

12. Вакулик І.І. Латинсько-український та українсько-латинський словник ветеринарно-медичних термінів / І.І. Вакулик – К.: 2010. – 248 с.
13. Дискурс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 85.NewEnglish-UkrainianMedicalDictionary. – К.: Арі, 2007.
14. Dictionnaire médical / Sous la coordination de Jacques Quevauvilliers. – 6ème édition. – P.: Enselvier Masson, 2009. – 1533 p.

Джерела матеріалу дослідження

15. <http://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=5850>
16. <http://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=3021>

17. www.medicines.org.uk/emc/medicine/2609/spc
18. drugs.com/uk/strepsils-cool-spc-10121.html
19. www.pharmacygeoff.md
20. Інструкції до медичних препаратів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pills.org.ua>.
21. Лікарські засоби [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://mozdocs.kiev.ua>.
22. <http://www.drugs.com/ibuprofen.html>
23. mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=8343

References

1. Karaban V.I. (2004). Pereklad anhliyskoyi naukovoï i tekhnichnoï literatury / Vyacheslav Ivanovych Karaban. – Vinnytsya: Nova knyha, – 576st.
2. Nimchuk V.V. (1976). Mova ukrayinskoho travnyka KHVІ st. // Movoznavstvo. – 43 – 55 st.
3. Peredriyenko V.A. (1979). Formuvannya ukrayinskoyi literaturnoyi movy KHVІІІ st. na narodniy osnovi / V.A. Peredriyenko – K., – 143 st.
4. Kyyak T.R., Ohuy O.D., Naumenko. (2006). / T.R. Kyyak, O.D. Ohuy, A. Naumenko. – Teoriya ta praktyka perekladu (nimetska mova). – Vinnytsya: Nova knyha, – 592 st.
5. Medical Writing in Early Modern English [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.cambridge.org/books/google.ru/books?isbn=1139493833
6. Medical Texts of Ireland 1350–1650 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://celt.ucc.ie/medical.html>
7. Botsman A. V. (2006). Strukturno-prahmatychni ta semantychni osoblyvosti farmatsevtichnykh tekstiv (na materialy instruktsiy do vzhyvannya likarskykh preparativ): Dys. doktora filol. nauk: spets. 10.02.04 / Andriy Vasylovych Botsman. – K., – 403 st.
8. Husar M.V. (2004). Linhvokohnityvny i komunikatyvno-prahmatychnyy aspekty pryvatnykh hazetnykh oholoshen (na materialy suchasnoï brytanskoyi periodyky): dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora filol. nauk: spets. 10.02.04 / Husar Malvina Viktorivna. – K., – 230 st.
9. Lytvynenko N.P. (2010). Suchasnyy ukrayinskyy medychnyy dyskurs: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. nauk: / Nina Pavlivna Lytvynenko; In-t ukr. movy NAN Ukrayiny. – K., – 37 st.
10. Misnyk N.V. (2002). Formuvannya ukrayinskoyi medychnoyi klinichnoï terminolohiyi. – Avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.04. – K., – 20 st.
11. Yukalo V.YA. (2003). Movni stereotypy v komunikatsiyakh likarya: Avtoref. dys. kand. filol. nauk. – K., – 24 st.
12. Vakulyk I.I. (2010). Latynsko-ukrayinskyy ta ukrayinsko-latynskyy slovnyk veterynarno-medychnykh terminiv. / I.I. Vakulyk – K.: – 248 st..
13. Dyskurs. 2007. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: 85. New English - Ukrainian Medical Dictionary . – K.: Ariy.
14. Dictionnaire médical / Sous la coordination de Jacques Quevauvilliers. (2009). – 6 ème édition. – P.: Enselvier Masson, – 1533 st. Dzherela materialu doslidzhennya:
15. <http://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=5850>
16. <http://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=3021>
17. www.medicines.org.uk/emc/medicine/2609/spc
18. drugs.com/uk/strepsils-cool-spc-10121.html
19. www.pharmacygeoff.md
20. Instruktsiyi do medychnykh preparativ [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pills.org.ua>.
21. Likarski zasoby [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mozdocs.kiev.ua>.
22. <http://www.drugs.com/ibuprofen.html>
23. mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=8343

Стаття надійшла до редакції 5.11.2017 р.

УДК 811.111'37'42

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118625](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118625)

Строченко Л.В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СУБКОНЦЕПТУ PRODIGY У РОМАНІ Р.ДАЛА “MATILDA”

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту GENIUS в англійській мові та мовленні, а саме – його структурної частини – субконцепту PRODIGY. В роботі наведено основні аспекти дослідження феномену геніальності у філософії та психології; проаналізовано дефініції лексичних одиниць genius та prodigy в англомовних словниках; виокремлено концептуальні ознаки досліджуваного концепту у романі Р.Дала «Матильда».

Ключові слова: вербалізація, концепт, субконцепт, концептуальна ознака, геній.

Строченко Л.В. Вербализация субконцепта PRODIGY в романе Р.Дала «Матильда». Статья посвящена исследованию особенностей вербализации концепта GENIUS в английском языке и речи, а именно – его структурной части – субконцепта PRODIGY. В работе указаны основные аспекты исследования феномена гениальности в философии и психологии; проанализированы дефиниции лексических единиц genius и prodigy в англоязычных словарях; выделены концептуальные признаки исследуемого концепта в романе Р.Дала «Матильда».

Ключевые слова: вербализация, концепт, субконцепт, концептуальный признак, гений.

Strochenko L. Verbalization of the subconcept PRODIGY in the novel “Matilda” by R.Dahl. The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of verbalization of the concept GENIUS in the English language and speech, namely its structural part – subconcept PRODIGY. The research presents main aspects of the study of the phenomenon of genius in philosophy and psychology; analyzes definitions of the lexical units “genius” and “prodigy” in the English dictionaries; singles out conceptual features of the analyzed concept in the novel “Matilda” by R.Dahl. The following conceptual features of PRODIGY have been singled out on the basis of dictionary definitions: young age; intellectual power, talent, extraordinary / superior. The following conceptual features of the subconcept PRODIGY have been singled out on the basis of the novel “Matilda” by R.Dahl: young age, extraordinary intellectual power.

Key words: verbalization, concept, subconcept, conceptual feature, genius.

Геніальність як феномен найвищої творчої здібності у науковій чи художній діяльності є об'єктом вивчення числених розвідок у рамках філософії та психології. Серед основних напрямів трактування та дослідження феномену геніальності відзначимо *ірраціональний підхід*, який наголошує на божественній природі геніальності та є тісно пов'язаним з архаїчним і релігійними уявленнями; *раціональний підхід*, у межах якого геніальність розглядається як вроджена якість людини, що дозволяє уточнити геніальність як властивість людського розуму і робить можливим її дослідження різними напрямками в психології, педагогіці і генетиці та визначення біологічних (інстинкти, пам'ять, генетична спадковість, вроджені здібності до творчості) і психологічних (фантазія, уява, натхнення, спонтанність) факторів геніальності; *емпіричний підхід*, з точки

зору якого геніальність є набутою властивістю людини в процесі її розвитку; *соціокультурний підхід*, який розглядає значимість і разом з тим проблематичність взаємодії генія і суспільства [10]. Зазначений феномен, однак, застається поза увагою лінгвістів, що увиразнює *актуальність* даного дослідження.

Мета роботи полягає у вивченні особливостей вербалізації субконцепту PRODIGY як складової частини концепту GENIUS в англійській мові та мовленні на матеріалі роману Роалда Дала «Матильда».

У нашому дослідженні ми ґрунтуємось на теоретичному доробку семантико-когнітивного підходу до вивчення концептів, який досліджує співвідношення семантики мови з концептосферою народу, співвідношення семантичних процесів з когнітивними. Представники цього напрямку в когнітивній лінгвістиці потрактовують концепт як приналежність свідомості людини, глобальну одиницю розумової діяльності, квант структурованого знання [1, 7-8]. Структуру концепту складає певна кількість інших повноцінних концептів, для позначення яких використовуємо термін *субконцепт* [6].

Мова є одним із основних інструментів пізнання та концептуалізації навколишнього світу, оскільки аналіз мовних засобів дозволяє найбільш простим та ефективним способом виявити ознаки концепту та змодельовати його. Концепт як складний комплекс ознак має багаторівневе представлення в мові. Найбільш інформативним з цієї точки зору виступає лексичний рівень. Спираючись на цей рівень дослідження можливо виявити набір груп ознак, які формують структуру того чи іншого концепту. Такі групи складаються з більш-менш поширеної сукупності ознак, які, об'єднуючись на основі родової або видової характеристики, висловлюють той чи інший спосіб концептуалізації [1, 18].

Отже, склад того чи іншого концепту виявляється через словникові тлумачення мовних одиниць, які його репрезентують та мовленнєві контексти. З огляду на зазначене вище, цілком логічним першим етапом аналізу складу будь-якого концепту є розгляд словникових дефініцій його мовних репрезентантів, що власне входить до завдань даного дослідження.

Насамперед, звернімося до етимології англійської лексичної одиниці *genius*, яка номінує відповідний концепт.

“*L. genius, prop., the superior or divine nature which is innate in everything, the spirit, from genere, gignere, to beget, bring forth*” (11).

Як зазначає Р.О. Будагов, латинське *genius* було маловживаним словом і довго зберігало зв'язки з дієсловами *genere, gignere* (*народжувати*). «Геній сприймався як дещо вроджене, притаманне людині, сім'ї та навіть місцевості» [2, 160]. Таким чином, внутрішня форма цієї номінації актуалізує ірраціональну складову відповідного концепту. Саме в такому ракурсі розглядає концепт ГЕНІЙ Ю.С. Степанов. Учений наголошує, що *геній, ангел, іпостась, душа* є частинами одного понятійного поля – *внутрішнього Я людини*. Геній в античності – це дух, божество життєвої сили, яке з народження було притаманне лише чоловікам (аналогічним божеством жінок вважалась Юнона) [8, 581-584].

І лише у другій половині XVIII століття відбувається перелом у семантиці цієї лексичної одиниці. З того часу *genius* позначає не тільки особливу здібність, але й саму людину, яка має цю якість. Саме тоді з'являються численні трактати Е. Юнга, Д. Дідро, І. Канта, які дають поштовх для подальших досліджень цього феномену [2, 160].

Що ж стосується етимології лексичної одиниці *prodigy*, то вона вказує на надзвичайність відповідного феномену:

“prodigy – late 15c., “sign, portent, something extraordinary from which omens are drawn,” from Latin *prodigium* “prophetic sign, omen, portent, prodigy,” from *pro* “forth, before” + *-igium*, a suffix or word of unknown origin, perhaps from the same source as *aio* “I say”. Meaning “child with exceptional abilities” first recorded 1650s” (12).

Внутрішня форма цієї номінації (пророцький знак, знамення) також актуалізує ірраціональну складову відповідного субконцепту.

Розглянемо словникові дефініції лексичної одиниці, яка номінує субконцепт PGODIGY:

“prodigy – a person, esp. a child or young person, having extraordinary talent or ability: a musical prodigy” (12);

“prodigy – an unusually gifted or intelligent (young) person; someone whose talents excite wonder and admiration; she is a chess prodigy” (12).

Як бачимо, словникові визначення актуалізують такі ознаки як вік (a child or young person); інтелект (ability, intelligent); творчі здібності (talent, gifted); надзвичайність (extraordinary, unusually, excite wonder and admiration).

Мовленнєве втілення досліджуваного концепту розглянуто на матеріалі роману британського письменника Роалда Дала «Матильда».

Зазначений роман – найпопулярніша книга Роалда Дала. Головна героїня Матильда – геніальна дитина, проте її родичі так не вважають. Для них вона – зайвий клопіт, головний біль. І Матильда вирішує перевиховати своїх обмежених і зациклених на собі родичів, а заодно й жажливу директорку школи, яка всіляко принижує її. У 1988 році роман було визнано найкращою книжкою для дітей.

Розпочинається роман із композиційно-мовленнєвої форми «міркування», в якому оповідач презентує свої оздуми щодо ставлення батьків до розумових та креативних здібностей своїх дітей. На його думку, найчастіше батьки переоцінюють ці здібності, вважаючи свою абсолютно нездарну дитину генієм:

“It’s a funny thing about mothers and fathers. Even when their own child is the most disgusting little blister you could ever imagine, they still think that he or she is wonderful. Some parents go further. They become so blinded by adoration they manage to convince themselves their child has qualities of genius. Well, there is nothing very wrong with all this. It’s the way of the world. It is only when the parents begin telling us about the brilliance of their own revolting offspring, that we start shouting, “Bring us a basin! We’re going to be sick!” (13).

Досить рідко, як зазначає оповідач, трапляються батьки, які взагалі не цікавляться своїми дітьми, що є набагато гіршим від попереднього випадку.

Саме такими і є батьки маленької дівчинки Матильди, які не могли дочекатися, доки їх дочка виросте і її можна буде викинути з їхнього життя:

"Occasionally one comes across parents who take the opposite line, who show no interest at all in their children, and these of course are far worse than the doting ones. Mr. and Mrs. Wormwood were two such parents. They had a son called Michael and a daughter called Matilda, and the parents looked upon Matilda in particular as nothing more than a scab. A scab is something you have to put up with until the time comes when you can pick it off and flick it away. Mr. and Mrs. Wormwood looked forward enormously to the time when they could pick their little daughter off and flick her away, preferably into the next county or even further than that" (13).

Надалі за допомогою антитези та графічного прийому зміни шрифту – курсиву – автор підкреслює всю жажливість подібного ставлення до своєї дитини, яка до того ж має надзвичайні здібності:

*"It is bad enough when parents treat **ordinary children** as though they were scabs and bunions, but it becomes somehow a lot worse when the child in question is **extra-ordinary**, and by that I mean sensitive and brilliant. Matilda was both of these things, but above all she was brilliant. Her mind was so nimble and she was so quick to learn that her ability should have been obvious even to the most halfwitted of parents. But Mr. and Mrs. Wormwood were both so gormless and so wrapped up in their own silly little lives that they failed to notice anything unusual about their daughter. To tell the truth, I doubt they would have noticed had she crawled into the house with a broken leg"* (13).

У наведеному уривку актуалізується поняттєва ознака *надзвичайності* інтелектуальних здібностей у структурі досліджуваного субконцепту, що вербалізується такими номінативними одиницями: *extra-ordinary, brilliant, quick to learn*.

Поряд із зазначеною концептуальною ознакою досить часто зустрічаємо вербалізацію ще однієї поняттєвої ознаки, яка, власне, є диференційною ознакою, що відрізняє субконцепт PRODIGY від концепту GENIUS, - молодий вік. Автор неодноразово зазначає, що мовлення Матильди було бездоганне, а її словниковий запас дорівнював дорослому:

*"Matilda's brother Michael was a perfectly normal boy, but the sister, as I said, **was something to make your eyes pop. By the age of one and a half her speech was perfect and she knew as many words as most grown-ups.** The parents, instead of applauding her, called her a noisy chatterbox and told her sharply that small girls should be seen and not heard"* (13).

Знову ж таки відзначимо, що і в цьому питанні батьки дівчинки знаходили лише негативні аспекти та хотіли, аби вона мовчала.

До трьох років Матильда сама навчилася читати, а в чотири могла читати досить швидко:

*"**By the time she was three**, Matilda had taught herself to read by studying newspapers and magazines that lay around the house. **At the age of four, she could read fast and well** and she naturally began hankering after books. The only book in the whole of this enlightened household was something called Easy Cooking belonging to her mother, and when she had read this from cover to*

cover and had learnt all the recipes by heart, she decided she wanted something more interesting” (13).

У віці чотирьох років Матильда щодня ходила до місцевої бібліотеки, де протягом декількох місяців перечитала всі книжки, спочатку дитячі, а згодом і світових класиків – Дікенса, Хемінгуей тощо:

“From then on, every afternoon, as soon as her mother had left for bingo, Matilda would toddle down to the library. The walk took only ten minutes and this allowed her two glorious hours sitting quietly by herself in a cozy corner devouring one book after another. When she had read every single children’s book in the place, she started wandering round in search of something else» (13).

Саме у книжках вона знаходила розраду, у світі літератури вона не почувалася самотньою:

“These books gave Matilda a hopeful and comforting message: You are not alone” (13).

Байдуже та зневажливе ставлення батьків не просто засмучували дівчинку, воно спонукало її до своєрідної помсти. Матильда вигадувала різні способи покарання своїх батьків: підміняла татів гель для волосся на мамину фарбу, наливала супер-клей на його капелюх тощо:

*“Matilda longed for her parents to be good and loving and understanding and honourable and intelligent. The fact that they were none of these things was something she had to put up with. It was not easy to do so. But the new game she had invented of punishing one or both of them each time they were beastly to her made her life more or less bearable. Being very small and very young, the only power Matilda had over anyone in her family was **brain-power**. For sheer cleverness she could run rings around them all”* (13).

Як бачимо із наведеного уривку, актуалізується не лише поняттєва ознака надзвичайних інтелектуальних здібностей, але й асоціативні ознаки страждання та мстивості. Дівчинка дуже хотіла знайти друга, людину, яка б розуміла її та добре до неї ставилась:

“Sometimes Matilda longed for a friend, someone like the kind, courageous people in her books” (13).

Такого друга вона знайшла в особі своєї першої вчительки – міс Хані, яка з першої зустрічі оцінила здібності Матильди та всіляко її підтримувала. Нарікінці роману міс Хані замінює дівчинці мати. Коли рідні батьки Матильди вирішують покинути країну, вона просить залишити дівчинку з нею, на що бітьки із радістю погоджуються. Таким чином, дівчинка-вундеркінд нарешті отримала шанс на краще життя.

Проведений аналіз уможливив виокремлення таких концептуальних ознак субконцепту PRODIGY: мотиваційних: *надзвичайність*; понятійних ознак: *молодий вік, надзвичайні інтелектуальні здібності*; та асоціативних ознак: *страждання через нерозуміння оточуючих, мстивість*.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розгляді особливостей вербалізації концепту GENIUS та його субконцепту PRODIGY в англомовному різножанровому дискурсі.

Список літератури

1. Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Том 1. – Волгоград: Парадигма, 2005. – 352 с.

2. Будагов Р.А. История слов в истории общества / Рубен Александрович Будагов – М.: Просвещение, 1971. – 270 с.
3. Ефремова Д.А. Типы англоязычных биографий второй половины XX – начала XXI века / Д.А. Ефремова // Филология и культура. – 2013. – № 1 (32). – С.142-145.
4. Колегаєва І.М. Перцептивне і когнітивне бачення світу: ономазіологічний аспект. / І.М.Колегаєва // Вісник ОНУ імені І.Мечникова. – Том 18. – Вип. 2(6) 2013. – С.63-69.
5. Колегаєва І.М. Що нам показує картина світу: людський чинник ономазіологічних процесів / І.М. Колегаєва // Наукові записки НАУКМА. – Том 164. Філологічні науки (Мовознавство) – 2014. – С.8–11.
6. Минченков А.Г. Концепт DISRESPECT и возможности его изучения / А.Г. Минченков, А.А. Горелова // Вестник Санкт-Петербургского университета. – Выпуск 2. – 2015. – С. 122-130.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов: Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
9. Строченко Л.В. Вербалізація концепту GENIUS / ГЕНІЙ в англomовних біографіях Леонардо да Вінчі / Л.В. Строченко // Одеський лінгвістичний вісник. – Випуск 8. – 2016. – С. 51-54.
10. Хомченкова Е.А. Феноменология гениальности: от антропной к социокультурной детерминации / Е.А. Хомченкова: Автореф. дис ... канд. філос. наук: 09.00.13. – Омск, 2007. – 20 с.
11. Genius. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/genius>
12. Prodigy. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/prodigy>
13. Roald Dahl. Matilda. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jssisdubai.com/document/uploaded/matilda.pdf>

References

1. Antolohyya kontseptov (2005). Pod red. V.Y. Karasyka, Y.A. Sternyna. Tom 1. – Volhohrad: Paradyhma
2. Budahov, R.A. (1971). Ystoryya slov v ystoryy obshchestva / Ruben Aleksandrovych Budahov – M.: Prosveshchenye.
3. Efremova, D.A. (2013). Typy anhloyazichnykh byohrafiy vtoroy polovyni XX – nachala XXI veka / D.A. Efremova. In Fylohohyya y kul'tura. 1 (32), 142-145.
4. Kolehayeve, I.M. (2013). Pertseptyvne i kohnityvne bachennya svitu: onomasiolohichnyy aspekt. In Visnyk ONU imeni I.Mechnykova. – Tom 18. – Vyp. 2(6), 63-69.
5. Kolehayeve, I.M. (2014). Shcho nam pokazuye kartyna svitu: lyuds'kyy chynnyk onomasiolohichnykh protsesiv. In Naukovi zapysky NaUKMA. Tom 164. Filolohichni nauky (Movoznavstvo), 8–11.
6. Mynchenkov, A.H., Horelova, A.A. (2015). Kontsept DISRESPECT y vozmozhnosty eho yzuchenyya. In Vestnyk Sankt-Peterburhskoho unyversyteta. – Vipusk 2, 122-130.
7. Selivanova, O. (2016). Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsyklopediya. Poltava: Dovkillya-K.
8. Stepanov, Yu.S. (2001). Konstanty: Slovar' russkoy kul'tury / Yu.S. Stepanov: Yzd. 2-e, yspr. y dop. – M.: Akademicheskyy proekt.
9. Strochenko, L.V. (2016). Verbalizatsiya kontseptu GENIUS / HENIY v anhlomovnykh biohrafyakh Leonardo da Vinchi. In Odes'kyy lnhvistychnyy visnyk. – Vypusk 8, 51-54.
10. Khomchenkova, E.A. (2007). Fenomenolohyya henyal'nosty: ot antropnoy k sotsyokul'turnoy determynatsyy. Avtoref. dys ... kand. filos. nauk: 09.00.13. – Omsk.
11. Genius. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.thefreedictionary.com/genius>
12. Prodigy. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.thefreedictionary.com/prodigy>
13. Roald Dahl. Matilda. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://jssisdubai.com/document/uploaded/matilda.pdf>

Стаття надійшла до редакції 19.09.2017 р.

УДК [811.111:81'42]:[001+004+81+316.28]

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118626](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118626)

Шелковнікова З.Б.

старший викладач, Центр наукових досліджень
та викладання іноземних мов Національної Академії наук України

ПРОСПЕКЦІЯ ТА РЕТРОСПЕКЦІЯ У НАРАТИВАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НАУКИ

Статтю присвячено сучасним тенденціям наративізації англійської мови науки. В ході дослідження проаналізовано ступінь та міру наративізації наукового дискурсу. Було виділено категорії проспекції та ретроспекції, які можуть бути реалізовані за допомогою структурних наративів, наративних обкладинок та невербальних наративів, які створюють особливу функціонально-стилістичну систему.

Ключові слова: наратив, науковий наратив, наративізація, проспекція, ретроспекція.

Шелковникова З.Б. Проспекция и ретроспекция в нарративах английского языка науки. Статья посвящена современным тенденциям нарративизации английского языка науки. В ходе исследования были проанализированы степень и мера нарративизации научного дискурса. Выделены категории проспекции и ретроспекции, которые могут быть реализованы с помощью структурных нарративов, нарративных обложек и невербальных нарративов, образующих особую функционально-стилистическую систему.

Ключевые слова: нарратив, научный нарратив, нарративизация, проспекция, ретроспекция.

Shelkovnikova Z. Prospective and Retrospective Narratives in English Scientific Discourse. The present paper addresses scientific discourse in light of narrative paradigm. In particular, we reveal modern trend of narrativity and analyze the degree and the level of scientific discourse narrativity. We also consider how this narrative tradition is conveyed in science and how diverse science narratives are. We pay special attention to the prospection and retrospection categories in the scientific discourse. Here belong: structural narratives, narrative covers, non-verbal narratives. All of them create a special functional and stylistic system in the sphere of science communication. Prospection-retrospection mode is cognitively relevant, and expresses the dynamics of old-new knowledge exchange to prove the fact of the existing event and the change of state. They both are the features of scientific discourse narrativization. Modern scientific discourse is dynamic and diverse. Not denying the traditional rules and ways of scientific discourse creation, the language of science tends to meet the requirements of modern society through narrativity.

Key words: narrative, narrativity, prospection, science narrative, retrospection.

Сучасна мова науки динамічна та розмаїта. Не заперечуючи основні правила побудови наукового дискурсу, такі як: логічна послідовність висловлювання, упорядкована система зв'язку між частинами висловів; прагнення авторів до точності, стислості, однозначності, мова науки має тенденцію до видозмінювання, жанрової стратифікації та наративізації. Дана стаття має на меті визначити потужний дискурсотвірний потенціал наукового наративу, а також дослідити його різноманітну природу, культурно-історичну специфіку та креативні можливості.

Матеріал дослідження – писемний англомовний науковий дискурс, зокрема, книги та статті з лінгвістики та комп'ютерно-інформаційних технологій.

Загальний обсяг проаналізованого матеріалу: 960000 слів комп'ютерного дискурсу та 960000 слів лінгвістичного дискурсу. Об'єкт дослідження – наукові наративи. Предмет дослідження – перспекції та ретроспекції у наративах англійської мови науки.

Визначний древньогрецький філософ Аристотель ще в IV столітті до н.е. зацікавився риторичними наратологічними ідеями в своєму творі «Поетика». Отже, можна стверджувати, що наратив як загальна категорія дискурсу починається з Аристотеля [1]. Етимологічним предком терміна наратив вважають технічний термін, яким користувалися софісти для виокремлення тієї частини промови, що перебувала в постпозиції до основного аргумента, - *diegesis*. *Diegesis* і його латинський переклад *narration* залишалися деякий час технічними термінами риторики. Сама риторика визначалася як мистецтво переконання, як мистецтво «вितягування з будь-якого сюжету матеріалу, необхідного ритору для впливу на публіку» [3, 61]. Термін наратив, походячи від лат. *narro* – розповідати, повідомляти, повістувати, етимологічно пов'язується з латинським прикметником *gnarus* у значенні: «той, хто знає, хто обізнаний» (латинсько-український словник). У свою чергу, цей прикметник бере початок від індоєвропейського кореня *gra-*, що імплікує саму сему «знати» [8]. Класична теорія оповіді вважається теорією німецького походження. У фазі свого формування, наратологія завдячує німецькому літературознавству, а саме, Кьоте Фрідеманн і Оскару Вельзеру. [7, 30]. Перша концепція наративності отримала свою завершеність у теорії Франца Штанцеля, який постулював існування посередника-оповідача як основну характеристику оповідного тексту. Пізніше наратологи почали залучати до аналізу не лише вербальні, але й невербальні наративні твори, що містять у собі подію та/чи дію. Тому на сьогоднішньому етапі розвитку наратологія як теорія оповіді не фокусується виключно на літературних жанрах роману чи оповідання і взагалі не обмежується лише художньою літературою, намагаючись розкрити специфіку оповідних текстів будь-якого жанру і будь-якої функціональності [9, 9].

Російський формаліст В. Пропп у 1928 році визначив наративну структуру оповідного тексту на матеріалі казки, вказавши на 31 функцію, що формують основу наративу. В 1940-х роках XX століття свою спробу власної методології аналізу наративного тексту розробив і К.-Л.Стросс, озброївшись термінопоняттям мітема (*mytheme*). Французький наратолог Клод Бремон поділив усі студії оповідних текстів на дві групи, які, зважаючи на об'єкт дослідження, апелюють до різних аспектів наративного повідомлення, а саме – до історії, що оповідають, та дискурсу, що оповідає [4, 475]. Постулюючи ідею шести актантних ролей, які становлять собою підґрунтя наративної граматики, А.-Ж.Греймас у своїй «Структурній семантиці» (1966) розкрив модальний і синтаксичний аспекти розгортання наративу. Ц.Тодоров, розробивши «граматику оповідного тексту», продемонстрував ефективність поєднання семантичних, синтаксичних і вербальних аспектів у моделюванні наративної структури художнього твору. Ж.Женетт визначив наратив як систему, що ґрунтується на таких наративних фігурах, як темпоральні, модальні та суб'єктивні [10], і саме темпоральність виступає

універсальною властивістю наративного тексту. Особливий вплив на становлення сучасних наратологічних поглядів мала концепція діалогізму М.М.Бахтіна (1920-ті роки ХХст.). Вчений замінив статичність текстів моделлю, в якій одна текстова структура розробляється стосовно до іншої структури. Така динаміка структуралізму стає можливою лише завдяки концепції, згідно якій точні смисли знаходяться не в слові, а на перетині кількох текстових площин, в діалозі кількох суб'єктів текстової взаємодії [2]. Посткласична наратологія відзначається «нاراتологічним поворотом», тобто проникненням наратології і її методики аналізу в інші дисципліни, отримуючи при цьому нові форми. Дану тенденцію універсалізації наративу Мартін Крайсворт визначив у 1992 році як «наративний поворот» [12, 645]. Водночас чимало лінгвістів і наратологів погоджуються з тим, що посткласична наратологія являє собою своєрідну «гібридну» форму, постаючи сумішшю когнітивної, риторичної та культурно-історичної наратології. Крім цього, загальноновизнаним є той факт, що саме структуралістська наратологія, еволюціонуючи, трансформувалася у справжню різноманітність нових підходів, серед яких є й такі, що втратили всі зв'язки й точки перетину зі структуралізмом [11, 1]. Серед теоретиків постмодернізму в різних галузях наукової думки стала поширеною концепція американського літературознавця Ф.Джеймсона про наратив як особливу епістеміологічну форму, що організує специфічні способи емпіричного сприйняття [6, 94].

Наративна здатність – це те, з чим ми народжуємося. Потреба людини розповісти така ж базова, як і потреба в їжі. Тож людина споконвіку складає історії, а вчені намагаються їх дослідити. Етимологія слова “наратив” розкриває дві функції наративу: наратив – універсальний інструмент як для оповідання, сприйняття знань, так і для їх передачі. Більш того, ці знання, можуть і не бути обов'язково статичними.

Наратив є невід'ємною частиною і наукового дискурсу. Наративна повсюдність – це те, що ми спостерігаємо в науці сьогодні. Мартін Крайсворт називає цю функцію наративу «поширеною дискурсивною повсюдністю» [12, 378]. В нашому дослідженні ми визначаємо ступінь та міру наративізації наукового дискурсу, засоби реалізації наративної традиції, а також різноманітність наукових наративів.

Як зазначає Вольф Шмід: “Текст є наративним у широкому сенсі, якщо він викладає зміну стану, та наративним у вузькому сенсі, якщо зміна стану імпліцитно або експліцитно відображено інстанцією, що оповідає” [9, 20] [переклад наш, З.Ш.] Отже, зміна стану – необхідна складова наративізації дискурсу. Мінімальною умовою наративу є наявність хоча б однієї зміни стану. І, таким чином, ми знову опиняємось у сфері часових та просторових понять та їх реалізації в дискурсі. Щодо наукового дискурсу нас цікавить реалізація цих понять з точки зору наративізації. Один із засобів реалізації часових та просторових понять у науковому дискурсі, а також ознакою наративізації, є перспекція та ретроспекція. Як зазначає І.Р.Гальперін: «По суті ретроспекція і перспекція є формами дисконтинуума. Вони – «перепочинок» у бігу лінійного розгортання тексту. Через ці категорії здійснюється той процес, без якого неможливо осмислення того, що відбувається. В

більшості текстів ретроспекція проявляється імпліцитно. Вона спирається на здатність нашої пам'яті утримувати попереднє повідомлення та зчіплювати його з тим, що повідомляється в даному часовому періоді. В проспекції імпліцитність, переплітаючись з окремими експліцитно вираженими сигналами, направляє увагу читача, мобілізує його творчий потенціал передбачати те, що буде закладено в подальшому розгортанні тексту. Ретроспекція – це граматична категорія, що об'єднує форми мовного виразу, які відносять читача до попередньої змістово-фактуальної інформації. Ретроспекція може бути представлена в тексті трьома різними видами в залежності від того, яка прагматична установка полягає в її основі:

1) відновити в пам'яті читача раніше надані відомості або повідомити йому нові, що стосуються минулого та необхідні для розуміння шляхів подальшого розгортання розповіді;

2) надати можливість переусвідомити ці відомості за нових умов, в іншому контексті, враховуючи те, що було сказано до ретроспективної частини;

3) актуалізувати окремі частини тексту, ті, що опосередковано стосуються змістово-концептуальної інформації» [5, 104] [переклад наш З.Ш.].

Проспекція – це граматична категорія, що об'єднує різні мовні форми віднесення змістово-фактуальної інформації до того, про що буде йти мова в послідовних частинах тексту. Подібно ретроспекції, проспекція – один із засобів розповіді, який дає читачеві можливість ясніше уявляти зв'язок та обумовленість подій та епізодів.

У науковому дискурсі нас цікавлять наративи з ретроспекцією та проспекцією. Ми спостерігаємо функціонування даних категорій в структурних наративах, до яких належать:

- наратив-анонсування (наратив-флешфорвард)
- наратив-флешбек
- наратив-дигресія
- наратив-підсумовування.

Наративи-анонсування або наративи-флешфорвард, здається, і створені якраз для реалізації функції проспекції. Наративи-анонсування і в лінгвістичному, і в комп'ютерному дискурсах складають майже однаковий відсоток: 13% та 12%. Отже, обидва типи дискурсу застосовують наративний засіб анонсування досить активно, адже відсоток наративів-анонсування порівняно великий.

Це явище ми спостерігаємо в передмовах, прологах, назвах, наративних обкладинках, епіграфах, невербальних наративах-малюнках, що можуть бути розташовані перед розділом книги або власне текстом:

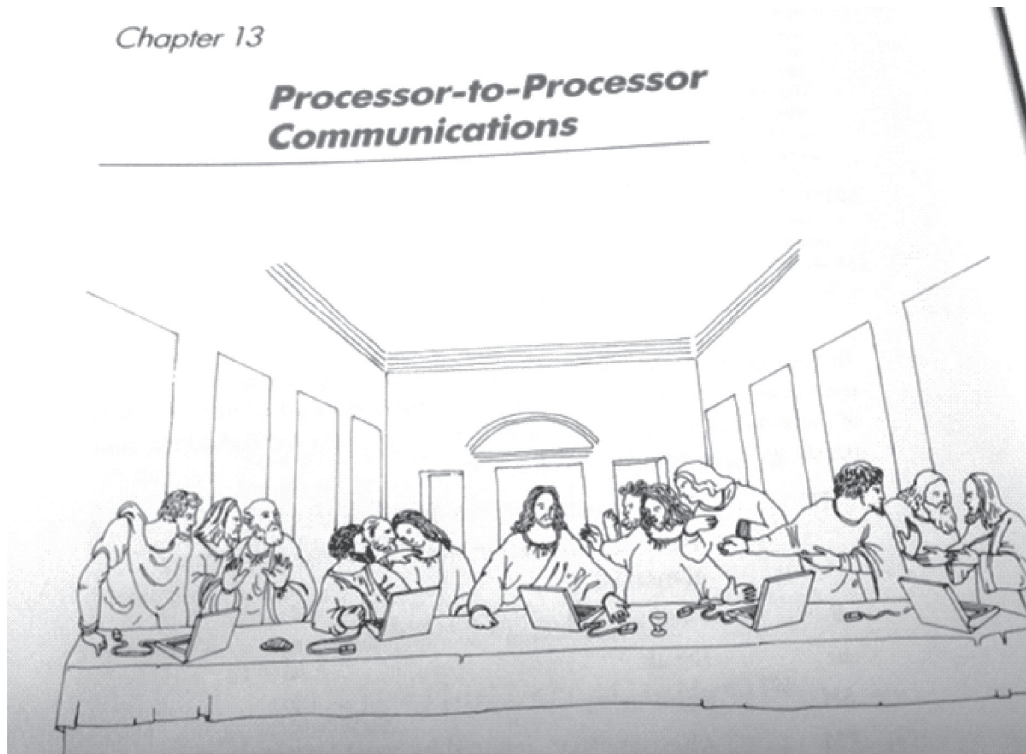

Рис.1 (13, 288).

Даний невербальний наратив-анонсування у вигляді малюнку надає перспекцію про тему майбутнього змісту розділу: одночасне виконання багатьох задач, про що надалі знаходимо підтвердження на с.289: *"In the environment shaped by this trend. The UNIX user will have occasion to perform tasks on two or more processors simultaneously."*

Наступний наратив-анонсування має вигляд епіграфу:

The golden rule is that there are no golden rules. (George Bernard Shaw)
(13, 11).

Перспекція автора анонсує креативний підхід до вивчення даної тематики, про що знаходимо доказ надалі в тексті: *"Both operating systems offer several editors capable of line- or screen-oriented editing. Both systems offer interactive communications and electronic mail as well as extensive networking capabilities for file transfer, remote control execution, and remote login"* (13, 14).

Наратив-анонсування може міститися у передмові редактора:

"In a most illuminating and imagining manner, Professor Diane Larsen-Freeman's book provides an overview and elucidation of those language teaching methods that have achieved international prominence. Each of the chapters of this book is devoted to the explication of a particular methodology, thus providing the reader with the means for inspecting and considering a number of alternative approaches to language teaching as they relate to his own teaching responsibilities. With this volume then, a critical need in the language teaching field has been met" (14, viii).

Майже всі назви несуть у собі проспекцію, адже вони анонсують наступний дискурс:

1. *"Techniques And Principles In Language Teaching"* Diane Larsen-Freeman
2. *"Unix for VMS Users"* Philip E. Bourne
3. *"Mechatronics For The Evil Genius"* Newton C. Braga
4. *"The Content Of The Form"* Hayden White.

Ретроспекцію спостерігаємо в післямові, підсумовуванні, епілозі. Часто-густо в науковому дискурсі ретроспекція виражена в наративах-флешбек, наративах-дигресіях, наративах-підсумовуваннях.

Наративи-флешбек часто застосовуються в комп'ютерному дискурсі – 14%, і значно менше в лінгвістичному дискурсі – 4%. Використовуючи наративи-флешбек, автор постійно утримує увагу адресата на важливій для пояснення та розуміння інформації, повторюючи важливі суттєві моменти. В комп'ютерному дискурсі автори використовують цей засіб частіше, адже комп'ютерний дискурс вимагає постійної та дуже пильної уваги адресата задля розуміння складних алгоритмів. Комп'ютерний дискурс також часто посилається на минуле за допомогою інтернет-лінків (інтернет-покликань). Комп'ютерний дискурс – це поєднання реальних та віртуальних векторів (реальний та віртуальний простір та час). У лінгвістичному дискурсі така тенденція не досить популярна. Не можна сказати, що в лінгвістичному дискурсі автори зовсім не використовують екскурс в минуле, але вони часто це роблять не в наративний спосіб.

Наративи-дигресії більш розповсюджені в лінгвістичному дискурсі. Ми можемо пояснити цю тенденцію тим, що автори комп'ютерного дискурсу бояться втратити увагу адресата, яка необхідна для розуміння складних алгоритмів. Саме через це вони рідко відволікаються від основної теми наукового викладу. Навіть коли ми спостерігаємо дигресії в комп'ютерному дискурсі, вони теж у більшості випадків мають вигляд інтернет-лінків. Якщо адресат бажає, він відкриває цей лінк. У лінгвістичному дискурсі відсоток наративів-дигресій досить великий – 12%, що свідчить, по-перше, про загальну наративізацію лінгвістичного дискурсу, а по-друге про тенденцію до емоційності в даному дискурсі, що сприяє кращому переконанню адресата за її допомогою.

Наративи-підсумовування складають досить великий відсоток від загальної кількості наративів. Логічним є той факт, що і в лінгвістичному, і в комп'ютерному дискурсах майже однаковий відсоток наративів-підсумовувань: 10% у комп'ютерному і 11% у лінгвістичному. Однією з основних ознак наукового дискурсу є підсумовування проведених досліджень, висновки, тож підсумовування у наративний спосіб сприяє розумінню, переконанню та запам'ятовуванню наукових доробків.

Отже, категорії проспекції та ретроспекції можуть бути реалізованими в науковому дискурсі за допомогою різноманітних структурних наративів, наративних обкладинок та невербальних наративів, які утворюють уданій сфері спілкування особливу функціонально-стилістичну систему. Проспекція та ретроспекція у науковій сфері спілкування покликана передусім згадувати

та передбачати концептуально та комунікативно важливі змістові частини дискурсу, що стосуються попередньої або наступної інформації. Проспективно-ретроспективний характер комунікативно-пізнавальної діяльності вченого виражає динаміку розгортання старого і нового знання, а отже, є ознакою подієвості та зміни стану, що, в свою чергу, є ознакою наративізації наукового дискурсу. В умовах сучасної конкуренції в науці, науковці повинні не лише генерувати продуктивні ідеї та швидко реагувати на потреби сучасного наукового ринку, вони повинні якомога ефективніше привертати увагу саме до свого виноходу та/або наукового дослідження. Зрештою, дрейф наукового дискурсу у бік його наративізації сприятиме, з-одного боку, «олюдненню», а з іншого, оптимізації та ефективності наукової комунікації.

Список літератури

1. Аристотель. Поэтика. Риторика [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://tululu.org/read5505015>. Аристотель.
2. Бахтін М.М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / Михайло Михайлович Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. Марії Зубрицької. – С.311.
3. Безменова Н.А. Неориторика: проблемы и перспективы (обзор) / Н.А.Безменова // Семиотика. Коммуникация. Стил: сб.обзоров /отв.ред. И.П. Ильин. – М.,1983. – С.37-38.
4. Бремон К. Структурное изучение повествовательных текстов после В.Проппа / Клод Бремон // Семиотика: сб./ под.ред. Ю.С.Степанова. – М.: Радуга, 1983. – С. 472-480.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования [Электронный ресурс] – Режим доступа: Linguistics-online.narod.ru
6. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / Илья Петрович Ильин. – М.: Интрада, 1996. – 256 с.)
7. Папуша І.В. Що таке наратологія / І.В.Папуша // Наративні виміри літератури [матеріали міжнар.наук.конф. з наратології], Тернопіль, 23-24 жовтня 2003
8. Тюпа В.И. Нарратология как аналитика повествовательного дискурса / В.И.Тюпа // Тверской гос.университет, 2001 – 58 с.
9. Шмид В. Нарратология / В.Шмид // 2е изд., испр. и доп. – М.:Языки славянской культуры, 2008. – 304 с. 7Шмид В.Нарратология
10. Genette G. Nouveau discours du recit / Gerard Genette/ - P. Seuil, 1983. – 178 p.
11. Herman D. Narratologies: New Perspectives on Narrative Analysis / David Herman. - Columbus: Ohio State UP., 1999. – 432 p.
12. Kreiswirth M. Trusting the Tale: the Narrativist Turn in the Human Sciences. New Literary History. Vol. 23 No3, History, Politics and Culture / Martin Kreiswirth. – published by the John Hopkins University Press, 1992 – P. 629–657.
13. Bourne P. E. UNIX for VMS Users / E. Bourne Philip // Digital Press – USA, 1990 – 368 p.
14. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching / Diane Larsen-Freeman // Oxford University Press, 1986 - 142 p.
15. Newton C.Braga Mechatronics For The Evil Genius / C.Braga Newton // McGraw-Hill Education TAB, 2005
16. White H. The Content of the Form / White Hayden // The Johns Hopkins University Press, 1987 – USA – 244 p.

References

1. Aristotel. Poetika. Ritorika. Retrieved from <http://tululu.org/read5505015>
2. Bahtin M.M. Problema tekstu u lingvistitzi, filologii ta insih humanitarnih naukah / Mihailo Mihailovich Bahtin // Antologiya svitovoyi literaturno-kritichnoyi dumki XX st. / Za red. Mariyi Zubritzkoyi, s.311
3. Bezmenova, N.A. (1983). Neoritorika: problem i perspektivi (obzor). In Semiotika. Kommunikatsiya. Stil: otv.red. I.P.Ilyin. – M., 37-38

4. Bremon, K.(1983). Strukturnoye izucheniye povestvovatel'nykh tekstov posle V.Proppa / Klod Bremon // semiotika: sb./ pod red. U.S.Stepanova, - M.: Raduga, 472-480
5. Galperin, I.R. Tekst kak object lingvisticheskogo issledovaniya. Retrieved from <http://Linguistics-online.narod.ru>
6. Ilyin, I.P. (1996). Poststrukturalizm. Dekonstruktivizm. Postmodernizm / Ilya Petrovich Ilyin. – M.: Intrada.
7. Papusha, I.V. (2003). Sho take naratologiya. In Narativni vimiri literature – Ternopil
8. Tyupa, V.I. (2001). Narratologiya kak analitika povestvovatel'nogo diskursa. Tverskoy gos. universitet.
9. Shmid, V. (2008). Narratologia. – M.: Yaziki slavyanskoy kulturi.
10. Genette, G. (1983). Nouveau discours du recit
11. Herman, D. (1999). Narratologies: New Perspectives on Narrative Analysis / David Herman/ - Columbus: Ohio State UP.
12. Kreiswirth, M. (1992). Trusting the Tale: the Narrativist Turn in the Human Sciences. In New Literary History. Vol. 23 No3, History, Politics and Culture / Martin Kreiswirth. – published by the John Hopkins University Press, 629–657.
13. Bourne, P. E. (1990). UNIX for VMS Users / E. Bourne Philip. In Digital Press – USA.
14. Larsen-Freeman, D. (1986). Techniques and Principles in Language Teaching / Diane Larsen-Freeman. Oxford University Press.
15. Newton, C. (2005). Braga Mechatronics For The Evil Genius. McGraw-Hill Education TAB.
16. White, H. (1987). The Content of the Form / White Hayden. The Johns Hopkins University Press.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2017 р.

УДК 821.161.2:821.111:82.091

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118627](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118627)

Шистовська А.А.

аспірант,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ПОНЯТТЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ПІДХОДИ ДО НЬОГО

У статті аналізується поняття «інтертекстуальність», виділяються її суттєві ознаки та характеристики. Аналізується інтертекстуальність з погляду історико-літературного, комунікативного, системного та типологічного методів. Встановлюється зв'язок з теорією діалогічності М. Бахтіна та аналізуються основні положення та думки дослідників інтертекстуальності Ж. Дерріда, Л.Женні, Р. Барта, Ю. Крістєвої.

Ключові слова: інтертекстуальність, теорія діалогічності, алюзія.

Шистовская А. А. Понятие интертекстуальности и подходы к нему. В статье анализируется понятие «интертекстуальности». Анализируется интертекстуальность с точки зрения историческо-литературного, коммуникативного, системного и типологического методов. Устанавливается связь с теорией диалогичности М. Бахтина и анализируются основные положения и мысли исследователей интертекстуальности Ж. Деррида, Л. Женни, Р. Барта, Ю. Кристевой.

Ключевые слова: интертекстуальность, теория диалогичности, аллюзия.

Shystovska A. A. The concept of Intertextuality and approaches to it. The article analyzes the concept of «intertextuality», emphasizes its essential features and characteristics. The intertextuality is defined as a dialogue of a text with other text, the features of one text in another, which is known to the reader, is recognized by him, correlates with a certain historical and cultural epoch. The intertextuality introduces this work of art into the context of the new epoch as a new phenomenon. The appearance of the term and its evolution are traced. The intertextuality is analyzed from the point of view of the historical and literary, communicative, system and typological method. Moreover, it can be expressed in different levels of the structure of the artistic work, namely genre, motive, position of the narrator, the reader. There is establishing the connection with M. Bakhtin's dialogueness theory and it is analyzing the main points and opinions of intertextuality researchers J. Derrida, L. Jennie, R. Barthes, J. Kristeva.

Key words: intertextuality, dialogueness theory, allusion.

Термін «інтертекстуальності» має автора та дату народження. Він запропонований Юлією Крістєвою у 1969 році у своїй першій книжці. Термін настільки, напевно, був необхідним і потрібним, що дуже швидко став використовуватися багатьма дослідниками. На перший погляд здається, що інтертекстуальність займається тим, чим історія літератури, тобто має спільний об'єкт дослідження. Однак це поверхнева подібність, адже дослідників інтертекстуальності цікавлять у першу чергу не джерела-тексти, з яких переходять елементи у новий твір, а місце даних елементів у структурі твору, роль у семантичному наповненні тексту. Ці стосунки тексту-джерела та нового тексту можна окреслити як навмисні, прозорі, видимі для читача, йому призначені.

Суттєво впливає на теорію інтертекстуальності концепція діалогічності М. Бахтіна. Звичайно, що інтертекстуальні дослідження не можна вважати

однією з форм реалізації його концепції. Діалогічність, безумовно, є ширшим поняттям, ніж інтертекст, але й сприймати її як своєрідну деталізацію концепції Бахтіна теж не варто. Інтертекстуальність є самостійною сферою досліджень, з власною проблематикою, об'єктом та предметом. Однак спільною ознакою, що пов'язує концепцію діалогічності М. Бахтіна з інтертекстуальністю можна вважати «сукупність проблем, яку він називає стилізацією, тобто наслідування мови іншого засобами власної мови» [2, 288]. Отже, діалог тексту з текстом, елементи одного тексту в іншому, причому відомі читачеві, впізнані ним, можемо вважати проявами інтертекстуальності. На наш погляд, треба говорити про актуалізацію двох текстів на семантичному рівні, де основним буде текст, який використовує посилання, й текст, на який посилаються буде вторинним.

Крім теорії діалогічності М. Бахтіна суттєво вплинули на розуміння поняття інтертекстуальності дослідження формалістів, зокрема концепції пародії Ю. Тинянова. На думку формалістів та Ю.Тинянова пародія є мовним засобом, що служить створенню нового оригінального тексту. У такому тексті посилання на зразок є важливим фактором, адже це посилання до значення, сенсу первинного тексту художнього твору. Це конструктивний підхід до розуміння пародії, в якому присутня не просто мовна гра, а проявляються інтертекстуальні зв'язки та властивості. При такому підході пародія трактується не як літературний жанр, а як інтертекстуальність, ознака аналізованого тексту. Однак при пародіюванні інтертекстуальність є не лише засобом, а й метою різного виду висловлювань, тому встановити її функції, показати їх роль у складних і замислуватих, витіюватих текстах є одним із її завдань.

Термін «інтертекстуальність» вживається у кількох значеннях, тобто він не є семантично однорідним та чітко окресленим. На думку Ю. Крістєвої інтертекст не є цілеспрямованим зібранням цитат, а є певним простором сходження можливості цитації та її виявлення [4, 233].

І. Смірнов пише: «Інтертекстуальність – два або більше художніх твори, які об'єднані знаками-показниками інтертекстуального зв'язку» [4, 233].

Отже, дане визначення інтертекстуальності трактується як властивість твору асоціюватися з іншими творами, викликати в пам'яті реципієнта певні асоціативні ряди. Саме завдяки цим асоціаціям і виникає нова структура відтворюючого тексту художнього твору, яку можемо називати інтертекстуальністю.

Інтертекстуальність може проявлятися на різних рівнях структури художнього твору: жанру, мотиву, позиції наратора, читача тощо.

Проблема мотивації інтертекстуальних стосунків, зв'язків, особливо цитат, пов'язана, на наш погляд, з жанровою диференціацією. У драматичних творах вони, як правило, мотивовані, тоді як у ліриці – немотивовані, адже тут домінує один суб'єкт. У ліричних творах не завжди є вказівка на функцію інтертекстуального елемента в новому тексті. У драматичних творах, навпаки, є багато суб'єктів, які включені в певний фрагмент чи ситуацію тексту, однак тут важливими будуть висловлювання персонажів, а не посилання на цитовані джерела. І тут проблема жанрової окресленості інтертекстуальності

виходить на новий рівень дослідження – наратологічний. Інтертекстуальність проявляється на цьому рівні самою позицією автора, наратора, який може вільно переходити від мотиву до мотиву й «передусім – від стилю до стилю, а також не стільки розповідає, скільки, розповідаючи, полемізує» [2, 293]. І тут якраз вчасно говорити про досить суттєву конститутивну ознаку інтертекстуальності – навмисне посилання. Наратор свідомо адресує його до читача, який повинен відчувати його, спробувати встановити, чому автор говорить не своїми, а чужими словами. Ось це врахування авторських інтенцій при дослідженні інтертекстуальності та наративних стратегій дає право аналізувати останню з погляду прагматичного, комунікативного.

З такого погляду інтертекстуальність трактується ширше, ніж просто ознака художнього, літературного твору, тобто вона може бути властивістю мовлення певної соціальної групи, епохи, культури. У такому випадку інтертекстуальність виступає ознакою літературності. Однак є й інший аспект у комунікативному підході до інтертекстуальності. Дослідниками давно помічено, що кожна епоха використовує власні методи аналізу текстів попередніх епох. Саме в цьому ракурсі інтертекстуальність є предметом дослідження в комунікативістиці. Враховуючи комунікативну мету, призначення, функціонування, формується корпус гіпертекстів, звідки обираються, в основному, посилання.

Тому інтертекстуальність ніяк не буде нейтральною, вона залучає до аналізу контекст не просто художнього твору, а й культури, епохи.

При такому комунікативному підході до інтертекстуальності важливою виступає категорія інтерпретанта (за термінологією Пірса). Інтерпретант – це не просто мовна особистість, а сукупність чинників, яка визначає в новому контексті ставлення до запозиченого тексту, який французькі структуралісти окреслюють як інтертекст. Запозичений елемент певного тексту, який вже створено раніше, висловлено і сприйнято побутує в сфері, яку можемо окреслити як те, що вже було сказано. Але цей сказаний раніше елемент уже стає елементом нового твору, чогось нового, тому й набуває нових ознак, яких не мав у раніше висловленому творі. «Інтерпретант – ще вміщена в тексті вказівка, яка в певний спосіб інструктує, як цей елемент треба розуміти, визначає перспективу, з якої на неї треба дивитись» [2, 296].

Тобто сам фрагмент раніше створеного, запозиченого тексту у новому контексті не є значеннєво чітко визначеним, питання його окреслення, означення, власне кажучи, й вирішує інтерпретант.

У такому розумінні інтерпретант є іманентним елементом будь-яких інтертекстуальних відносин [9]. Саме категорія інтерпретанта є передумовою виявлення і розуміння інтертексту. Стосунки того, «що вже було сказано», і нового тексту можуть бути різними: пародією, стилізацією, цитатою, полемікою тощо. А це вже питання рецепції інтертекстуальних конструкцій, які визначаються рівнями читацької компетентності та обізнаності. Можна сказати, що «вже сказаний текст» та новий вступають у діалогічні стосунки, стосунки мовної гри, створюючи в такий спосіб новий текст. Ось така діалогічність, багатоголосся якраз і забезпечується інтертекстуальністю художнього твору.

Отже, з погляду прагматики, комунікативістики інтертекстуальність визначається категорією інтерпретанта, яка забезпечує мовну гру, багатоголосся, діалогічність тексту раніше створеного та нового, враховує контекст та маркери-вказівки, які виступають свого роду інструкцією до сприйняття тексту раніше створеного у новому.

Однак досліджується інтертекстуальність і з погляду історико-літературного. Не заглиблюючись особливо в історію питання можна спостерігати, що кожна епоха по-своєму використовує раніше створені тексти, випрацьовує схеми використання складників раніше створеного тексту у новому. Кожна епоха апелює до свого кола текстів, до свого корпусу цитат і посилань, які є актуальними і тенденційними саме в цю епоху.

Так для заперечення тверджень і постулатів однієї епохи, можуть використовуватися посилання і твердження іншої епохи, яка визнається взірцевою, зразковою, етальною для наслідування. Як приклад, можемо вважати необхідність посилань на твори Леніна, Маркса, Енгельса у радянський період, обов'язкове цитування цих авторів і їх цілковите ігнорування в літературі, наприклад, 90-их років XX століття. Тенденції часу у такий спосіб знаходять вияв у літературі, окреслюючи корпус текстів та постулативно-прагматичні риси інтертекстуальності. Змінюючи у такий спосіб погляд на літературу, її риси, властивості, жанрові трансформації, ми змінюємо і характер текстів, на які посилаємося та які цитуємо. Тобто література при такому підході виступає як живий організм, як динамічне, а не статичне явище. Динаміка літератури при цьому забезпечується інтертекстуальністю.

Можна сказати, що інтертекстуальність є однією з ознак літературної еволюції, і забезпечує зміни змісту і характеру творів у різні історичні періоди. Іноді певні інтертекстуальні стосунки свідомо культивуються авторами певної епохи, а інші, навпаки, ігноруються. Така свідома настанова на певні інтертекстуальні стосунки впливає на структурні властивості, функції, концепцію літератури взагалі. Така прогнозованість інтертекстуальних відносин забезпечує їхнє впізнання, передбачає інтерес до нового твору, передбачувану оцінку останнього. Таким чином кожна епоха певні інтертекстуальні стосунки приймає й адаптує до свого часу і своїх вимог, а певні відкидає як зайві та непотрібні.

З історико-літературного погляду на інтертекстуальність актуалізується жанрова специфіка «Здається, що за винятком тих випадків, коли головною диференційною ознакою є будування висловлювання з перероблених елементів, як у центоні чи колажі, а також таких елементів, у яких головним диференційним критерієм є відносини з іншими текстами (пародія як жанр), не існує жанрів, у яких обов'язковим поза історією були б окреслені інтертекстуальні співчинники» [2, 307].

Ця думка видається нам слушною, вона може бути підкріплена думками дослідників, які прослідковують залежність між жанром та певною епохою, наприклад, В. Веселовський, М. Бахтін, Ю. Тинянов, М. Храпченко, М. Мордовченко, Л. Українка, Б. Томашевський, В. Шкловський та інші. Саме в такий спосіб забезпечуються стосунки даного тексту з літературою минулого. Залежність появи нового тексту від попередніх літературних традицій та напрямів

аналізується у роботі М. Бахтіна «Проблема змісту, матеріалу та форми у словесній художній творчості» (1924). У даній роботі М. Бахтін визначає цю залежність, а сьогодні ми б сказали інтертекстуальність, як діалог автора з минулими літературними явищами. Вводячи поняття «стороннього слова», він ніби готує підґрунтя для появи терміна «інтертекстуальність», запропонованого пізніше Ю. Крістеву.

Саме з історико-літературного погляду інтертекстуальність забезпечує зв'язок даного тексту з історичними, суспільними, ідеологічними, текстовими характеристиками та чинниками певної історичної епохи. Інтертекстуальність заперечує трактування та сприйняття художнього твору як автономного, такого, що існує сам у собі. Саме цю думку розвивають постструктуралісти. Теоретики і філософи постструктуралізму заперечили автономію тексту, ними світ загалом трактується як єдиний загальний текст, що містить приховані та явні нагромадження алюзій, цитат і ремінесценцій з минулого. «Пояснюючи будь-який текст як єдиний інтертекстуальний, універсальний текст, що є наслідком текстуальної реальності і, у свою чергу, матеріалом та причиною появи нових текстів, головною ознакою інтертекстуальності Барт визначає безкінечність, що зумовлена безкінечністю мови (письма)» [4, 233]. Як бачимо, інтертекстуальність за Бартом є глобальною літературною категорією, що забезпечує множинність та безмежність продукування нових художніх творів у різні історико-літературні епохи.

Л. Женні твердить, що властивість інтертекстуальності полягає «у введенні нового способу читання, який підриває лінеарність тексту» [4, 233]. Звичайно, що будь-яке інтертекстуальне посилення може заставити читача звернутися до першоджерела чи продовжити читання твору. І тут якраз спрацьовує читачий інтертекстуальний запас, асоціативне мислення, читачка пам'ять, інтерпретаційні здібності, рецептивні вміння. Адже саме на читачьких асоціаціях та інтерпретаційно-рецептивних здібностях базується інтертекстуальність. Відбувається свого роду розрив автономії тексту, вводяться інтертекстуальні практики прочитання тексту. Таке позбавлення самоізоляції тексту спричинило пошук точок перетину даного тексту з іншими текстами, з епохою, культурою, історією, що дає право говорити не про літературні впливи, а про інтертекстуальність. Інтертекстуальність зміщує фокуси оцінки та прочитання даного художнього твору. У творі виокремлюються не оригінальність, а скоріше природа художнього твору. Інтертекстуальність забезпечує пошук не біографічного автора, а наратора. Прояви авторських стратегій у тексті, їхній пошук та виокремлення стають можливими завдяки інтертекстуальності. Крім того, інтертекстуальність забезпечує комунікативну настанову на читача, його очікування та інтенції. Адже всі акти інтертекстуальності художнього твору спрямовані до нього і на нього. Тому інтертекстуальність забезпечує зміну підходу до визначення цінності художнього твору не як самодостатнього і самоцінного, а як такого, що націлений на читача.

Інтертекстуальність забезпечує поле функціонування даного твору, вводить його в історико-літературний контекст, як ланку ланцюжка, а не як виокремлений, ні з чим не пов'язаний феномен. Саме цю думку дово-

дить у своєму есе «Жити далі» Дерріда, переконуючи, що автономія тексту насправді неможлива, що текст існує тільки у ланці текстуальних відносин [7].

Р. Барт трактує текст як продукт суспільних та історичних сил, як знак, де ці сили себе проявляють. Тому такий текст, на думку Р. Барта, не може сприйматися як «сам у собі» мистецький факт, адже він залежний від культурної цінності і виступає її означуванням [1].

Французький літературознавець Ж.Женетт, досліджуючи інтертекстуальність, запропонував класифікацію текстової взаємодії. Крім того, термін «інтертекст» він замінює на «транстекстуальність». Використання даного терміна, на наш погляд, є не зовсім доречним, адже це призводить до термінологічної плутанини та синонімії, що для термінів є небажаним. А ось класифікація текстових взаємодій Ж. Женетта на сьогоднішній день є найбільш повною, адже саме її беруть за основу для своїх типологій М. Гловінський, Н. Фатєєва, Х. Плетт. Ж. Женетт виділяє 5 типів інтертекстуальності:

1. інтертекстуальність як «співприсутність» в одному тексті двох або більше текстів (цитата, алюзія, плагіат);
2. паратекстуальність як відношення тексту до свого заголовку, післямови, епіграфу;
3. метатекстуальність як коментар, критичне зауваження, посилання на свій передтекст;
4. гіпертекстуальність як пародіювання одним текстом іншого;
5. архітекстуальність – жанровий зв'язок текстів.

Між цими групами текстів існують взаємозв'язки, виділяються міжгрупові різновиди [3].

Іншу типологію інтертекстуальності запропонувала Н. П'єте-Гро, виділяючи 2 типи взаємодії текстів: співприсутність та деривацію. До першого типу вона відносить цитату, референцію, плагіат, алюзію, а до другого – стилізацію та пародію [6].

Інтертекстуальність та інтертекст стають предметом дослідження у роботах Н. Фатєєвої «Типологія інтертекстуальних елементів та міжтекстових зв'язків у художньому тексті» (1998), «Контрапункт інтертекстуальності або Інтертекст у світі текстів» (2000), П. Торопа «Проблема інтертексту» (1981), І. Ільїна «Стилістика інтертекстуальності: теоретичні аспекти» (1989).

Серед сучасних українських дослідників інтертекстуальності слід назвати Л. Білоус, М. Ігнатенко, М. Ізбенко, Н. Корабльову, В. Просалову, П. Рихла, Л. Сокол, М. Шаповал.

Слід зауважити, що поняття «інтретекстуальність» корелює з поняттям «інтертекст» як процес та результат. Починаючи з Р. Барта, багато дослідників поняття «інтертекстуальність» співвідносять з поняттям «інтертекст» як процес і результат. Р. Барт будь-який текст сприймає як інтертекст, цитування без лапок. Подібного погляду дотримується і ряд українських дослідників, зокрема Н. Корабльова, Л. Сокол, В. Просалова, застосовуючи дану концепцію інтертекстуальності для аналізу окремих творів.

Проаналізувавши різні підходи та погляди дослідників на явище інтертекстуальності констатуємо, що вона пов'язується не лише з постмодерністськими творами, а полягає в новому прочитанні художнього твору з погляду міжтекстових зв'язків, зокрема «виявлення різних форм і напрямів письма (цитата, центон, ремінісценція, алюзія, пародія, плагіат, трансформація, інваріанта, стилізація в одній текстовій площині)» [5].

Отже, прояви інтертекстуальності характерні для будь-якого напрямку, стилю, жанру, що стає основою нової концептуалізації та репрезентації переробленої та по-новому сприйнятої інформації, яка втілюється у новому тексті.

Таким чином проаналізувавши інтертекстуальність як ознаку художнього твору констатуємо, що остання визначається дослідниками як діалог тексту з текстом, елементи, риси одного тексту в іншому. Ці риси обов'язково є відомими читачеві, впізнаються ним, асоціюються з текстами та певними культурно-історичними епохами.

Інтертекстуальність може досліджуватися з різних поглядів: історико-літературного, комунікативного, системного, типологічного. Крім того, вона може проявлятися на різних рівнях структури художнього твору: жанру, мотиву, позиції наратора, читача.

Список літератури

1. Барт Р. S/Z / Роланд Барт. – Москва: Едіторіал УРСР, 2001. – 232 с. – (2).
2. Головінський М. Інтертекстуальність / М. Головінський // Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина 20 – початок 21 ст. / М. Головінський. – Київ: Вид.дім «Киево-Могилянська академія», 2008. – С. 284–309.
3. Женетт Ж. Работы по поэтике [Електронний ресурс] / Ж. Женетт // Издательство имени Сабашниковых. – 1998. – Режим доступа до ресурсу: <http://niv.ru/doc/zhenett-raboty-po-poetike/index.htm>.
4. Лексикон загального та порівняльного літературознавства – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
5. Літературознавчий словник-довідник – Київ: Академія, 2007. – 752 с. – (2). – (Nota bene).
6. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Натали Пьеге-Гро. – Москва: ЛКИ, 2008. – 240 с.
7. Derrida J. Parages: Pas, Survivre, Titre à préciser, La loi du genre, Galilée / Derrida. – Paris, 1986.
8. Jenny L. La Strategie de la forme / Jenny - Poetique, 1979, №27. - P. 268-269.
9. Riffaterre M. Semiotique intertextuelle: l'interpretant / Riffaterre. – Revue d'Esthetique, 1979. – (1-2.).

References

1. Bart, R. (2001), S/Z / Roland Bart. – Moskva: Editorial URSS. – 232 s. – (2).
2. Holovinskyi, M. (2008), Intertekstualnist / M. Holovinskyi // Teoriia literatury v Polshi. Antolohiia tekstiv. Druha polovyna 20 – pochatok 21 st. / M. Holovinskyi. – Kyiv: Vyd.dim «Kyevo-Mohylianska akademiia». – S. 284–309.
3. Zhenett, Zh. (1998), Raboty po poetike [Elektronnii resurs] / Zh. Zhenett // Izdatelstvo imeni Sabashnikovykh. – Rezhim dostupu do resursu: <http://niv.ru/doc/zhenett-raboty-po-poetike/index.htm>
4. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva (2001) – Chernivtsi: Zoloti lytavry. – 636 s.
5. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk (2007) – Kyiv: Akademiia. – 752 s. – (2). – (Nota bene).
6. Pege-Gro, N. (2008) Vvedenie v teoriu intertekstualnosti / Natali Pege-Gro. – Moskva: LKI. – 240 s.

7. Derrida, J. (1986), Parages: Pas, Survivre, Titre à préciser, La loi du genre. Paris: Galilée.
8. Jenny, L. (1979), La Strategie de la forme (27th ed.). Poetique.
9. Riffaterre, M. (1979), Semiotique intertextuelle: l'interpretant (1-2). Revue d'Esthetique.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2017 р.

УДК 811.112.2

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118629](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118629)

Vovchanska S.I.

Ph.D, Assistant Professor,
Ternopil National Economic University

PROFESSIONAL GLOTTODIDACTICS AS A NEW ASPECT OF LSP STUDY

In recent years the research of LSP (Languages for Special Purposes) has acquired special relevance because of formation of professional lexicon systems in different branches. Whatever happens to people, whatever they create within centuries to some extent effects the language in terms of forming the peculiarities of the national linguistic world-image. The modern era is marked by rapid, evident development of new scientific and professional branches which have a considerable influence on the standard of social and cultural life of society. In view of these processes and phenomena, not only linguistic researches of LSP play more and more relevant role, but also the glottodidactic direction of LSP studies.

Keywords: glottodidactics, Languages for Special Purposes (LSP), LSP study.

Вовчанська С.І. Фахова глоттодідактика як новий аспект навчання фахових мов. Дана стаття експлікує один із релевантних напрямків у дослідженні фахових мов, оскільки сучасна епоха відзначається стрімким, евідентним розвитком нових наукових і професійних галузей, які здійснюють презнантний вплив на рівень соціального та культурного життя суспільства. З огляду на ці процеси і явища все більш релевантного значення відіграють не лише лінгвістичні дослідження фахових мов, а й глоттодідактичний напрям навчання фахових мов.

Ключові слова: фахова мова, глоттодідактика, термінологія.

Вовчанская С.И. Профессиональная глоттодидактика как новый аспект обучения профессиональных языков. Данная статья эксплицирует одно из релевантных направлений в исследовании профессиональных языков, поскольку современная эпоха отмечается стремительным, евидентным развитием новых научных и профессиональных отраслей, которые осуществляют презнантное влияние на уровень социальной и культурной жизни общества. Учитывая эти процессы и явления все более релевантное значение играют не только лингвистические исследования профессиональных языков, но и глоттодидактическое направление учебы профессиональных языков.

Ключевые слова: профессиональный язык, глоттодидактика, терминология.

INTRODUCTION

As Sambor Grucza [1] states in his work «History of linguistics of the professional text» the glottodidactic aspect of LSP researches was formed in Poland in the 70-80-ies of the XX century. The didactics of specialized languages can trace its origin back to the period of so-called lexical and grammatical LSP researches, the time of domination of the structural theory which defined a specialized language (as well as language in general) as a system of language signs and syntax rules. During the following years the works of researchers were concentrated on the issues of specialized texts (the so-called textological period or the period of the development of «text linguistics of specialized languages») [2], though problems of terminology studies remained to be a target point of fur-

ther scholar research. Within this period (the 80-s of the XX century), the tasks of didactics of LSP were defined as a tendency to master the basic terminology and the most important language constructions in the sphere of professional language, as well as to develop competences of processing and understanding professional texts in relation with lexical competence.

ASPECTS OF LSP RESEARCHES

(in the English, German, Polish and Ukrainian languages)

The selection of languages for visualization of a comparative pattern of LSP research, in particular English, German, Polish and Ukrainian, is based on the following principles: the comparison of language potential of two language groups, namely Germanic (the English and German languages) and Slavic (the Polish and Ukrainian languages), and the assistance of cross-language and cross-cultural interaction at the level of professional communication and the professional text.

Generalization of the received data has made it possible to compile the table that displays the following investigated aspects of LSP with regard to four specific languages.

Table 1

Systematization of investigated aspects of LSP

INVESTIGATION LANGUAGES			
German	English	Polish	Ukrainian
LSP (INVESTIGATION ASPECTS)			
RAILROAD - Semantic compression in word formation; - Language History	—	—	—
SEAWORTHINESS - Types of professional texts; - Composition of professional lexicon	—	—	—
TELECOMMUNICATION - Syntactic phenomena	—	—	—
MATHEMATICIAN - The Phenomenon of specifications; - The Word order; - The spelling Method; - Representation of professionalism in texts	—	—	—
PHYSICS - Terminology	—	—	—

CHEMISTRY - The diachronic aspect; - Etymological investigations of chemical designations; - the Research of language of symbols and signs; - Syntax; - <u>Professional glottodidactics</u>	CHEMISTRY - Professional lexicon; - Syntax	–	–
BIOLOGY - Syntax	–	–	–
PHARMACY - Professional lexicon	–	–	–
MEDICINE - Lexical and semantic structures; - Syntax	–	–	–
LAW AND MANAGEMENT - Communicative aspect; - Syntax	–	LAW - <u>The glottodidactic aspect</u> ; - Polilect of law language - The opportunities and restrictions of teaching the translation of professional texts; - Distribution of grammatical categories of a verb	LAW - Types of professional texts
MUSIC - Terminology; - Musical and scientific means of the image; - Type of text (musical criticism)	–	–	–

LITERATURE - Terminology; - Existence of rhetorical means in literary professional texts	LITERATURE - Problems of a literary metalanguage; - Syntactic statistic analysis; - Invariant signs of a literary and critical essay and a review	–	–
ECOLOGY - Terminology; - Morphology; - Syntax; - Lingvopragmatic aspect; - Historical aspect; - Linguistic features	ECOLOGY - Characteristics of terminological formation and theme groups of ecological lexicon; - Ecological lexicon in the translation aspect and cross-cultural communication; - the Ecological discourse; - Terminological system of the environment	–	–
POLITICS - Types of professional texts	–	POLITICS - Professional language as a sociolect	–
ARCHITECTURE - Communicative aspect; - Types of professional texts	ARCHITECTURE - Terms at the level of morphology, semantics and etymology	–	–
ADVERTISING - Semantic and pragmatic problems of advertizing texts; - Problems of a text and its communicative and economic premises; - Slogans due to classes; - Semantic analysis of the corpus of slogans; - Advertisements in linguistic and literary aspect	ADVERTISING - Lexical means of a compression in the English advertizing texts; - Language features of advertizing texts in gender aspect; - the Lingvosemiotic analysis of texts of English-speaking banner advertizing	–	–

ECONOMY - Structural, semantic and functional aspects of a term-formation dynamics of the German professional language of economy; - Morphological and syntactic features of functioning of professional texts of economy	–	ECONOMY - Terminological aspect; - <u>The glottodidactic aspect</u> ; - Pragmatic functioning of terms-phraseological units in texts of economy	–
–	ASTRONOMY - The terminological phraseological system of English-speaking professional texts	–	–
–	SPORT - Word formation; - Semantics; - Syntax; - Types of texts; - The sociolinguistic research of football language; - Transmission of an emotional status of the reporter or commentator, methods of transmission of an epistemological modality and verbal connection	SPORT - Metalexikographic approach; - Communicative aspect	–
–	AIRCRAFT - Functional and semantic features	–	–
–	METALLURGY - Terminological aspect; - Communicative aspect; - Semantic aspect	–	–
–	TECHNOLOGY - Text structure	–	–
–	MINERALOGY - Syntax	–	–

–	LINGUISTICS - <i>Word formation</i>	–	–
–	–	BUSINESS - <i>The glottodidactic aspect;</i> - <i>Types of professional texts</i>	–
–	–	EXCHANGE - <i>Types of professional texts</i>	–
–	–	TOURISM - <i>Profesiolect of tourism language</i>	–
–	–	–	COSMETICS - <i>Terminological aspect</i>

Based on the results of the table it can be concluded that the common focus in the researches of the German and English languages has been given to syntax, terminology and semantics, however the difference has been found in the analysis centered on defining language peculiarities of the text through gender aspect, phrasal terms, sociological investigation of LSP, methods of conveying emotional status, epistemological modality and verbal connection. When in the German language the research has been focused mainly on linguistic parameters, and in the English language human centric aspect has been emphasized, then in the Polish language the main place has been taken by a glottodidactics (teaching), and as to the Ukrainian language, it has been on the initial stage of LSP development and only coins its terminology.

HOW TO TEACH THE LANGUAGE FOR SPECIAL PURPOSES EFFECTIVELY (ON THE EXAMPLE OF THE LSP OF ECONOMICS, BUSINESS AND LAW)?

Professional language of Business (Studies). The professional language of business studies has been considered by B. Ligara and W. Szupelak through glottodidactic aspect on the example of the Polish and English languages [5].

It was concluded that teaching terminology itself (teaching only term units) doesn't make a sense as it can be impossible to make up a sentence or a text. Summing up the results of the first part of the monograph B. Ligara emphasizes that teaching terminology of a foreign language should be based not only on onomasiological approach, but on textological one as well [5].

B. Szupelak, while analyzing business language, takes into account two main criteria: 1) users of this professional language and 2) communicative situations. In case of users of business language, the subject outline of professional communication is dependent on the level of learners and their lingual and professional needs; therefore the author provides instructions which regard the participants' language competence.

The main objective of the authors is how to teach a foreign language for business purpose effectively, in particular learning the Polish business language, and 5 scenarios of the lesson with exercises have been offered by them.

On analyzing collocations that occur near a term on syntagmatic axis, B. Li-gara states that the choice of a collocation is not an issue of a professional language user's choice, but it is rather imposed by professional discourse. The author points out that the study of compatibility in specialized languages shows predominance of terms in syntagmas and specific combinations that are typical for a certain specialized language.

Professional language of Economics. The optimization of teaching and formation of a lexicon on the basis of economic language discourse (English economic language discourse) has been an issue of the analysis of K. Hryniuk [4]. The results of the research based on the English language of economics have been presented by the author in his work "Przyswajanie słownictwa fachowego dyskursu profesjonalnego na przykładzie tekstów biznesowych" [4]. K. Hryniuk shows the relations between pre-knowledge and factors which influence the receiving of a special lexicon which should be considered while translating.

O. Patseievska [6] considers peculiarities of pragmatic functioning of phraseological terms in the Polish texts of economics from the point of view of their contextual representation with regard to specifics of such texts in Polish economic discourse. The author points out that while teaching a professional language of economics one should take into account the fact that scientific economic texts are characterized by complexity and variety of syntactic structures, accuracy of statements, definitions, high terminological saturation including specialized terms and abstract lexical units; markers of such discourse, except terms, are units which specify the sequence and logic of presentation of thoughts, proofs and study techniques, typical or untypical characteristics, regularity of phenomena, origin, authorship, the way of expressing thoughts or concepts, level of information reliability [6].

Professional language of Law. In response to the urgent need of the study in the field, there is a research presented by Joanna Grzelak [3] on the Polish law language in glotodidactic perspective. The objective of the research is to define what should be concluded in the contents in order to train a foreigner for a participation in specialized legal communication. It should be mentioned here that glotodidactics is not only a teaching technique. The main problem in teaching foreign languages is WHAT to teach. Only then it is possible to answer the question "HOW", using the relevant approaches and techniques. Before compiling a didactic program, a subject of study, in our case the Polish legal language, should be analyzed.

Main points:

- The formation of communicative competence in the sphere of legal communication differs from teaching general communication not only in the sense of selection of contents of study, but also the use of communicative skills;
- The communication in legal field is different in view of the nature of the law, its internal systematization, and that should be taken into account in glotodidactic process. Different branches of the law have created and used a

different set of means which serve the communication. In the analytical part the author tries to investigate and to emphasize to what extent and in which aspects legal communication differs considering the field it is used.

The author confirms the thesis that formation of communicative competence in the sphere of the law should differ from the general communication in terms of communicative skills. In general communication, such kind of skills like speaking, listening, and interaction are of great importance, but within the analyzed specialized communication these are reading, writing and processing of information.

Legal communication is internally various in terms of the nature of law which is divided into different branches. Professional communication in civil, criminal and administrative law is elaborated by the sets of different genres and lexical resources. However, there are communicative elements that are common to all types of the law. It allows to compile the educational program in the form of modular system [3].

The linguistic analysis proves that legal communication is created due to legislative texts as its core component, and the main communicative activity comprises the provision of a legal act by a legislator and its decoding by an addressee / the recipient of the message. It is also confirmed by the genealogical analysis that indicates specific stylistic characteristics of legal acts in other fields of this type of communication, and also the analysis of lexicon which specifies that the basis of legislative lexicon consists of lexical units of legal acts.

CONCLUSION

Researches of LSP based on 4 languages (E G P U) differ in terms of approaches of scholars; in particular in the Polish language we can see a different linguistic pattern comparing with the German and English languages. The research in the German language has been focused mainly on the linguistic analysis, in the English language it has dealt with anthropocentric aspect, and then in the Polish language the main stress has been put on a glottodidactics (teaching). The issues related to teaching professional languages are connected with the processes of teaching and learning specialized languages. Hence, teaching the translation skills of professional texts is a specific option of didactics of LSP that undergoes constant difficulties and requires the formation of optimum tools for their overcoming.

References

1. Grucza, Sambor (2008). *Zur Geschichte der Fachtextlinguistik*. In: *Studia Germanica Posnaniensia* XXXI. 11-23.
2. Grucza, Sambor (2002). *Badania nad językami specjalistycznymi w Niemczech*, [w:] «Języki specjalistyczne», t. 2, Problemy technolingwistyki, J. Lewandowski (red.), KJS, Warszawa, 81–100.
3. Grzelak-Piaskowska, Joanna. (2010). *Polski język prawa w perspektywie glottodydaktycznej*. praca doktorska: Poznań.
4. Hryniuk, Katarzyna. (2009). *Przyswajanie słownictwa fachowego z dyskursu profesjonalnego na przykładzie tekstów biznesowych*. In: A. Waszczuk-Zin (Hrsg.), *W kręgu problematyki technolektalnej*. Band 2. Warszawa. 96-115.
5. Ligara Bronisława, Szupelak Wojciech. (2012). *Lingwistyka i glottodydaktyka języków spec-*

- jalistycznych na przykładzie języka biznesu. Podejście porównawcze. Księgarnia Akademicka, Kraków, 273.*
6. Patseievska, Olena. (2011). *Prahmatychnyi efekt kontekstualnoho otochennia termina u polskykh ekonomichnykh tekstakh*. Komparatyvni doslidzhennia slov'ianskykh mov i literatur. Pam'iaty akademika Leonida Bulakhovskoho. - Vyp. 15, 196-205.
 7. Vorobeva, Svetlana. (2010). *Lingvosemioticheskaya spetsifika angloyazychnogo srednevekovogo gastronomicheskogo diskursa*. Vestnik Nizhegorodskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta im. N.A. Dobrolyubova. – №12. – Nizhniy Novgorod : Izd-vo GOU VPO NGLU, 32–43.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2017 р.

РЕЦЕНЗІЇ

Ільченко О.М.

доктор філологічних наук, професор,
Центр наукових досліджень та викладання
іноземних мов НАН України

РЕЦЕНЗІЯ

**НА МОНОГРАФІЮ Н.О. БІГУНОВОЇ
«ПОЗИТИВНА ОЦІНКА: ВІД КОГНІТИВНОГО СУДЖЕННЯ
ДО КОМУНІКАТИВНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ»**

Одеса: КП ОМД, 2017. – 580 с. УДК 811.111'23'371'42. Б 597.
ISBN 978-617-637-133-5

Лінгвістика тексту, конверсаційний аналіз та дискурс-аналіз для вирішення своїх дослідницьких завдань давно стали залучати мовленнєво-актові концепції, оскільки їх термінологічний апарат виявився недостатнім для адекватного опису релевантних проблем. Настав час використовувати концепції суміжних дисциплін для вирішення мовленнєво-актових проблем. Тому актуальною видається монографія Н.О. Бігунової «Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання», в якій оцінка розглядається не тільки як семантичний, комунікативний та когнітивний феномен, а й як джерело для вербалізації мовленнєвих актів схвалення, похвали, компліменту та лестощів. Запропонована таксономія позитивно-оцінних актів ґрунтується на висвітленні загальних та диференціальних іллокутивних цілей, перлокутивного ефекту суміжних актів, їх щирості, соціальної детермінованості.

Цілісне бачення авторкою оцінки як комплексного когнітивно-дискурсивного феномену, розуміння її статусної та гендерної обумовленості та етикетно-ритуального характеру постає можливим завдяки дослідженню експлікації позитивної оцінки в англомовному літературному дискурсі та у кінематографічному дискурсі, адже зображене діалогічне мовлення в художній прозі та кіно є імітацією усного розмовного мовлення і в значній мірі підпорядковується законам побудови та функціонування останньої.

В монографії започатковано новий лінгвістичний напрямок: *когнітивно-комунікативна аксіологія зображеного дискурсу*.

Наукова новизна рецензованої роботи є очевидною і впливає із системного опису прагматичних особливостей перетворення оцінного судження на оцінне висловлювання та встановлення соціальних, культурних і психологічних факторів та закономірностей функціонування оцінних висловлювань як комунікативних тактик реалізації певних комунікативних стратегій.

Як основні здобутки рецензованої монографії варто зазначити:

- *моделювання* когнітивно-дискурсивного процесу перетворення оцінного судження у висловлювання позитивної оцінки в літературному та кінематографічному дискурсі;
- *аналіз* експліцитних та імпліцитних інтенцій адресатів позитивної

оцінки в літературному дискурсі, їх пресупозицій, фонових знань, конвенцій і стереотипів як визначальних при породженні оцінних висловлювань;

- *складання* власної таксономії мовленнєвих актів позитивної оцінки;
- *встановлення* іллокутивних цілей та перлокутивного ефекту мовленнєвих актів позитивної оцінки;
- *опис* прагматичної спрямованості мовленнєвих актів позитивної оцінки за критерієм щирості та з урахуванням статусних і гендерних особливостей комунікантів;
- *конверсійний аналіз* функціонування схвалення, похвали, компліменту і лестощів як комунікативних ходів у різних типах мовленнєвих обмінів і як тактик реалізації певних комунікативних стратегій;
- *визначення* інтегральних і диференціальних лексичних, граматичних, стилістичних й інтонаційних засобів вираження схвалення, похвали, компліменту і лестощів в англomовному літературному дискурсі;
- *класифікація* паравербальних (кінетичних і фонологічних) характеристик позитивно-оцінних мовленнєвих актів в кінематографічному дискурсі.

Особливу увагу привертає майстерне поєднання теоретичних інновацій авторки з традиційними лінгвістичними модусами знань: адже оцінка розглядається з точки зору психолінгвістичної теорії породження мовлення, конверсаційного аналізу, соціолінгвістичного аналізу варіативності, інтерактивної соціолінгвістики, когнітивної і психолінгвістичної моделі обробки і розуміння дискурсу, невербальної семіотики.

Такий підхід, без сумніву, несе позитивні результати у плані збагачення арсеналу наукових надбань лінгвістики. Результати монографії сприяють поглибленню знань про когнітивні механізми вербальної експлікації позитивної оцінки в дискурсі.

Логічна побудова монографії, достовірність отриманих результатів, які можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення когнітивно-прагматичної природи оцінки, наукова виваженість у викладенні матеріалу заслуговують на позитивну оцінку. Отже, на наше переконання, результати рецензованої монографії не тільки поглиблюють знання про ментальні механізми породження та когнітивної переробки оцінних суджень у процесі діалогічного спілкування, а й репрезентують глибоке авторське осмислення когнітивно-прагматичної сутності процесів породження мовлення.

Робота виконана на належному науковому рівні. Практична цінність роботи зумовлюється надзвичайно широкими можливостями застосування матеріалів та результатів, здобутих у процесі дослідження, у викладацькій діяльності у вищій школі: нормативних курсах з мовознавства, лексикології, стилістики та фоностилістики; при запровадженні спецкурсів з когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, соціолінгвістики, невербальної семіотики. Варто наголосити, що представлена робота безперечно заслуговує на увагу фахівців у галузі як германського, так і загального мовознавства, а також на

РЕЦЕНЗІЇ

увагу представників інших гуманітарних галузей (зокрема, психолінгвістики, філософії, соціології, паралінгвістики) і становить собою ґрунтовну теоретичну основу для подальших наукових філологічних розвідок.

Карпенко О.Ю.

доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію Н.О. Кравченко

**«СИНЕРГІЙНІСТЬ АНГЛОМОВНОГО РЕЛІГІЙНОГО ДИСКУРСУ
(ТЕОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД)»**

Одеса: КП ОМД, 2017. – 408 с. УДК 811.111'42:[252:283/289(410.1)]

ISBN 978-617-637-138-0

Активне звернення лінгвістів до проблем інституціональної комунікації, без сумніву, є однією з провідних проблем сучасної лінгвістики. Ця проблема завжди викликала глибокий інтерес науковців і породжувала появу нових, ще непізнаних об'єктів наукових досліджень у цій царині. Тому не дивно, що релігійний дискурс як важлива складова комунікативної поведінки людини у процесі спілкування стала об'єктом уваги багатьох учених у різних галузях знання (лінгвістики, психології, антропології, теології), що охоплюють широкий спектр питань, присвячених цьому явищу.

Одним із цікавих напрямів є започаткований у монографії Н.О.Кравченко у рамках сучасної синтетичної дисципліни теолінгвістики новий напрям, який авторка пропонує іменувати *теолінгвістикою ритуального релігійного дискурсу*.

Об'єктом наукового аналізу автором обрано усний англomовний релігійний дискурс у двох його реалізаціях - проповідницькій і молитовній.

Його предметом є синергійність англomовного релігійного дискурсу, розглянута з позицій теолінгвістики.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснено теолінгвістичний підхід до комплексного дослідження лексичних, семантико-синтаксичних і просодичних особливостей англomовного релігійного дискурсу; об'єктом дослідження обрано усний англomовний релігійний дискурс у новому, синергійному ракурсі; виявлено синергійну компоненту релігійного дискурсу на всіх мовних рівнях; виділено п'ять умов досягнення синергійності ритуалу на підставі проаналізованих ритуалів Богослужіння в Англіканській Церкві; в результаті порівняльного аналізу традиційного англіканського і неопротестантського богослужіння виокремлено відмінні риси кожного з них та доведено, що ці відмінності просякають лінгвальну, паралінгвальну й екстралінгвальну іпостась цих двох видів релігійного дискурсу.

Теоретична значущість результатів виконаної праці полягає в тому, запропонований науковий напрям є самостійним внеском у теорію мовленнєвої комунікації. Розгляд релігійного дискурсу з лінгвістичних і теолінгвістичних позицій сприяє подальшому вивченню специфічних дискурсивних утворень релігійної сфери спілкування, що уможлиблює новий погляд на теорію лінгвопрагматики усного тексту.

Монографія має логічну структуру, складається зі вступу, п'ятих розділів

із висновками до них, загальних висновків.

У першому розділі „Теоретичні передумови дослідження” подано змістовний та вдумливий огляд теоретичної літератури, присвяченої різним підходам до дослідження релігійного дискурсу; наведено основні екстралінгвальні характеристики молитви і проповіді в системі релігійного дискурсу, описано особливості протестантської релігійної течії в цілому й англіканства зокрема. Впевнене оперування авторкою специфічною релігійною термінологією свідчить про глибоке проникнення в суть досліджуваної проблематики. Не заперечуючи авторське право на відповідне структурування своєї праці, все ж зауважимо, що порівняно з іншими перший розділ дисертації є дещо перевантаженим інформацією і завеликим за обсягом. Разом з тим, незважаючи на ретельний аналіз лінгвістичної літератури з досліджуваної проблеми, в роботі, на жаль, бракує посилань на праці вітчизняних науковців.

Другий розділ „Лінгвальні та екстралінгвальні характеристики досліджуваних молитов” присвячено вивченню екстралінгвальних та лінгвальних особливостей молитовного дискурсу в структурі англіканського богослужіння, виявленню ролі стандартизації молитовних текстів у здійсненні синергійності. Окремо розглянуто особливий вид молитовних утворень – Псламів, в якому виокремлено синергійну складову молитовного спілкування.

У третьому розділі „Лінгвальні та екстралінгвальні характеристики досліджуваних проповідей” подано результати аналізу прагматичних і семантико-синтаксичних особливостей текстів проповіді, реалізації категорії сакральності та комунікативної вторинності дискурсу проповіді.

В четвертому та п'ятому розділах монографії авторкою пропонуються чисельні показники та лінгвістична інтерпретація результатів аудиторського аналізу, подається системний опис просодичної організації різних видів молитов та проповідей, що ґрунтувався на результатах електроакустичного аналізу, підбито підсумки щодо основних закономірностей інтонаційної структури досліджуваних текстів. У розділах детально й коректно описано результати всіх етапів перцептивного й електроакустичного аналізу досліджуваного матеріалу. Результати експерименту наведено на рисунках і в таблицях. Матеріали цих розділів свідчать про спостережливість дослідниці, що віддзеркалена в логіці проведення експериментального аналізу, описі досліджуваного матеріалу й інтерпретації отриманих результатів. Графічне оформлення результатів дослідження є наочним та інформативним.

Резюмуючи, слід відзначити, що монографія Н.О.Кравченко «Синергійність англословного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід)» є помітним внеском у розвиток вітчизняної лінгвістичної науки, значно розширює межі наукових розвідок і відкриває нові шляхи щодо осмислення феномена релігійного дискурсу.

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ

Шановні колеги! Просимо взяти до уваги наступне: редакційна колегія приймає до публікації у збірнику статті, що містять теоретично вагомі й достовірні результати наукових досліджень, які виконані на високому професійному рівні із залученням останніх досягнень вітчизняної та зарубіжної філології.

1. Приймаються статті, що написані українською, російською або будь-якою з робочих мов факультету РГФ ОНУ імені І.І. Мечникова (англійською, німецькою, французькою, іспанською).

2. За вимогами ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках»: публікації у фахових виданнях повинні супроводжуватися УДК та анотацією (3-5 рядків) і переліком ключових слів (3-5) українською, російською та англійською мовами. Анотація і ключові слова наводяться **перед** текстом статті, кегль 12, міжрядковий інтервал 1, курсив, ключові слова напівжирним (див. зразок анотації). **Анотація англійською мовою має бути розширеною (150-200 слів).**

3. Статті повинні мати такі необхідні елементи: (1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; (2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, зазначення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; (3) формулювання цілей і завдань статті; (4) виклад основного дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів; (5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок (Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

4. Посилання на теоретичні джерела подаються в тексті згідно переліку літератури у квадратних дужках наступним чином: [№ джерела, цитована сторінка; № наступного джерела, цитована сторінка] або [№ джерела; № джерела], якщо не наведені сторінки джерела. Наприклад: [4, 154; 6, 768] або [4; 6], де 4; 6 – номери джерел, 154; 768 – номери сторінок. Посилання на матеріал, що досліджується, наводяться у круглих дужках.

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумеруються у межах статті і супроводжуються підмалюнковими підписами, наприклад: Рис. 1. Графік залежності показника *a* від показника *b*. Цифровий матеріал може оформлюватись у таблиці, які теж нумеруються в межах статті і супроводжуються назвою над таблицею по центру.

6. Окремі слова латиницею, що включені в кириличний текст, а також ілюстративні приклади виділяються курсивом, наприклад: Д. Артідж свого часу запропонував термінопоняття “*culturally and ideologically situated reader*”. Приклади, що складаються більше, ніж з одного речення, виокремлюються у абзац та друкуються із відступом 10-15 мм від лівого берегу, наприклад:

Tune in Web radio stations from across town or round the globe. Download music from the Internet, search for and complete information about tunes and artists, and do even more (14, 653).

У разі наявності перекладу ілюстративної цитати він друкується з таким саме відступом.

7. Перелік цитованих джерел під назвою **Список літератури** друкується 12 кеглем, міжрядковий інтервал 1 одразу після тексту статті: спочатку подаються теоретичні роботи, написані кирилицею, потім ті, що написані латиницею, у алфавітному порядку згідно вимог державних бібліографічних стандартів, потім подаються словники та довідкова література, потім матеріал дослідження. Нумерація наскрізна. Список використаних джерел відповідно до ДСТУ можна оформити автоматично: <http://vak.in.ua/do.php>

Далі наводиться перелік цитованих джерел латиницею під назвою **References**.
Онлайнові транслітератори:

- Стандартна українська транслітерація (Паспортна КМУ 2010)
(<http://www.slovnyk.ua/services/translit.php>)
- Стандартна російська транслітерація
(<http://ru.translit.net/?account=zagranpasport>)

Блок References має бути оформлений відповідно до міжнародного стандарту APA (American Psychological Association (APA) Style), що можна зробити на сайтах автоматичного формування посилань:

- Citation Machine (<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>)
- <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual>

8. Обсяг статті (разом із ілюстраціями і переліком літератури) має складати 10-12 сторінок. Рукопис має бути представлений до редакції у роздрукованому вигляді (1 примірник) та надісланий за електронною адресою **lesiaastrochenko@gmail.com** у форматі *.doc (MS Word), або *.rtf : гарнітура Times New Roman, кегель 14, міжрядковий інтервал 1,5, поля – 2 см; сторінки мають бути нумеровані.

9. На окремому аркуші надаються дані про автора:

- 1) прізвище, ім'я, по-батькові (українською мовою згідно паспорту),
- 2) науковий ступінь,
- 3) вчене звання,
- 4) статус аспіранта, докторанта, пошукача (в разі наявності такого),
- 5) місце роботи і посада,
- 6) номер телефону, адреса, e-mail.

10. Статті обов'язково підлягають перевірці системою Антиплагіат, редакційному рецензуванню і редагуванню. У разі невідповідності заявленим стандартам стаття не публікується і може бути повернена автору для доопрацювання. Статті, що виконані аспірантами або пошукачами, мають супроводжуватися рекомендацією до друку, підписаною науковим керівником.

ЗРАЗОК АНОТАЦІЇ

УДК 811.11,37,373-116

Прима В.В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний торговельно-економічний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ПУТІВНИКАХ ПО УКРАЇНІ

Стаття присвячена розглядові основних аспектів дослідження англomовної туристичної термінології, зокрема, функціонального. Розглянуто загальні характерні

риса англomовних туристичних путівників та особливості функціонування у них туристичних термінів.

Ключові слова: термін, термінологія, туризм, путівник.

Прима В.В. Функционирование англоязычной туристической терминологии в путеводителях по Украине. Статья посвящена рассмотрению основных аспектов исследования англоязычной туристической терминологии, в частности, функционального. Рассмотрены общие характерные черты англоязычных путеводителей и особенности функционирования в них туристических терминов.

Ключевые слова: термин, терминология, туризм, путеводитель.

Prima V.V. Functioning of the English tourism terminology in the guides to Ukraine. The article outlines main aspects of study of the English tourism terminology, in particular, functional. General specific features of the English guides and peculiarities of tourism terms functioning in them have been viewed in the article. The research has been done on the basis of two English guides online: World Travel Guide and Travel to Ukraine (the Official Travel Website and Guide to Ukraine). In linguistics a guidebook is considered as a genre of tourism discourse. It is characterized by a high degree of generalization, precision and impersonality. The main functions of guides are informative (presenting factual information) and advertising (creating a positive image of a specific tourist site that aims to interest a potential tourist on his visit). These features influence the choice of vocabulary of travel guides. Several microfields can be singled out in the English tourism terminology used in the analyzed sources. They are "organization of tourism", "accommodation", "transport", "food", "leisure time". A great role is played by qualitative adjectives, emotional and expressive colouring of which contributes to the praise of a certain tourist destination. Among recorded adjectives are the following lexical units: beautiful, fascinating, stunning, striking, unique, engrossing, magnificent, spectacular, exciting, used in the descriptions of historical and cultural monuments of Ukraine. At the same time informative function causes the usage of the adjectives with the negative evaluation in the description of some aspects of infrastructure: "badly lit roads, poor condition".

Key words: term, terminology, tourism, guide book.

КООРДИНАТИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

проф. Колегаєва Ірина Михайлівна

- телефон: (048) 776 21 89, 777 98 52
 - адреса: 65058 м. Одеса, Французький бульвар, 24/26
- Одеський національний університет, факультет РГФ, кімн. 109

КООРДИНАТИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ:

доц. Строченко Леся Василівна

- телефон: (0482) 42 51 01, +38 067 749 29 27
- E-mail: lesiastrochenko@gmail.com

Звертаємо Вашу увагу, що збірник розміщується на власному сайті
<http://rgnotes.onu.edu.ua>

БАЗИ РЕФЕРУВАННЯ ТА ІНДЕКСУВАННЯ

- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
- «Україніка наукова» (реферативний журнал «Джерело»)
- Інституційний репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
- РИНЦ (e-Library)
- Google Академія
- Index Copernicus (ICV 2016 : 62, 95)

Редакційна колегія

ЗМІСТ

Біла Є.С. СЕМАНТИЧНІ ГЕШТАЛЬТИ АСОЦІАТИВНОГО ОНІМІЧНОГО ПОЛЯ АРОМАТОНІМІВ	3
Бубнов Д.В. ВАРИАТИВНИЙ ХАРАКТЕР МЕЛОДИЧЕСКОГО КОНТУРА В РЕЧИ ИРЛАНДЦЕВ	15
Єрьоменко С.В. КОМПРЕСІЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА АНГЛІЙСЬКУ	23
Ковальчук А.К. ТЕМПОРАЛЬНІ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ ШЕФ-ПОВАРА	29
Колегаева И.М. ЕЩЕ РАЗ О РОЛИ СИГНАЛЬНЫХ СИСТЕМ В ПОЗНАНИИ И ОЗНАЧИВАНИИ МИРА ИЛИ ПОЧЕМУ ТЕКУТ СЛЮНКИ ПРИ СЛОВЕ <i>ЛИМОН</i>	36
Кравченко Н.О. ПСАЛМИ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД МОЛИТОВНИХ ТЕКСТІВ	44
П'єцух О.І. ТАКТИКА ІРОНІЗУВАННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ У СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ	55
Полянiчко О.Д. СТРУКТУРА АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ КОСМОПОЕТОНИМІВ	62
Прима В.В. АНГЛОМОВНИЙ ПУТІВНИК ПО УКРАЇНІ ЯК ПОЛІКОДОВИЙ ТЕКСТ	67
Русавская О.О. ПРОСОДИЧЕСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В РЕЧИ АНГЛОГОВОРЯЩИХ ЖИТЕЛЕЙ КВЕБЕКА	74
Сєчіна С.І. ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ <i>ІДЕНТИЧНІСТЬ</i> У МЕКСИКАНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВАРІАНТІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ	81
Сиваченко И.В. ПРОСОДИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ В РЕЧИ СПОРТИВНЫХ КОММЕНТАТОРОВ	91
Смаглій В.М. СПОЧАТКУ БУЛО СЛОВО: <i>WORD</i> ЯК ЯДЕРНА ЛЕКСЕМА НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ <i>WORD</i>	98
Снітовська О.Й. МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ІНСТРУКЦІЙ МЕДИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇЇ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ	108

Строченко Л.В. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СУБКОНЦЕПТУ <i>PRODIGY</i> У РОМАНІ Р.ДАЛА “MATILDA”	118
Шелковнікова З.Б. ПРОСПЕКЦІЯ ТА РЕТРОСПЕКЦІЯ У НАРАТИВАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НАУКИ	124
Шистовська А. А. ПОНЯТТЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ПІДХОДИ ДО НЬОГО	132
Vovchanska S.I. PROFESSIONAL GLOTTODIDACTICS AS A NEW ASPECT OF LSP STUDY	140
РЕЦЕНЗІЇ	149
ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ	154
...	

CONTENTS

Bila E.S. SEMANTIC GESTALS OF THE ASSOCIATIVE HOMONIM FIELD OF AROMATONYMS	3
Bubnov D. THE VARYING CHARACTER OF MELODIC CONTOUR IN THE IRISH'S SPEECH	15
Yerimenko S.V. COMPRESSION WHILE TRANSLATING FROM UKRAINIAN INTO ENGLISH	23
Kovalchuk A.K. TEMPORAL FEATURES OF THE CHEF SPEECH	29
Kolegaeva I.M. ONCE AGAIN ABOUT THE ROLE OF THE FIRST AND THE SECOND SIGNAL SYSTEMS IN COGNIZING AND NAMING THE WORLD, OR WHY DO WE SALIVATE ON HEARING THE WORD <i>LEMON</i>	36
Kravchenko N. PSALMS AS A PECULIAR TYPE OF PRAYER TEXTS	44
Pjetsukh O.I. IRONY TACTICS REALIZATION IN THE POLITICAL DISCOURSE OF THE UK PARLIAMENTARY DEBATES	55
Polyanichko O.D. THE STRUCTURE OF THE ASSOCIATIVE FIELD OF COSMOPOETONYMS	62
Prima V.V. ENGLISH GUIDEBOOKS TO UKRAINE AS POLYCODE TEXTS	67
Rusavska O.O. PROSODIC INTERFERENCE IN THE SPEECH OF ENGLISH SPEAKING CITIZENS OF QUEBEC	74
Siechina S.I. EXTRA-LINGUISTIC FACTORS IN SHAPING CONCEPT <i>IDENTITY</i> IN MEXICAN NATIONAL VARIANT OF THE SPANISH LANGUAGE	81
Sivachenko I. PROSODIC MEANS OF EXPRESSING EMOTIONAL INTENSITY IN THE SPEECH OF SPORTS COMMENTATORS	91
Smagliy V.M. IN THE BEGINNING WAS THE WORD: <i>WORD</i> AS A NUCLEUS LEXEME OF THE NOMINATIVE FIELD OF <i>WORD</i> CONCEPT	98
Snitivska O. THE MEDICAL TERMINOLOGY OF THE ENGLISH LANGUAGE FARM-TEXTS IN MEDICINES INSTRUCTIONS AND ITS REPRODUCTION IN UKRAINIAN TRANSLATIONS	108

Strochenko L. VERBALIZATION OF THE SUBCONCEPT <i>PRODIGY</i> IN THE NOVEL “MATILDA” BY R.DAHL	118
Shelkovnikova Z. PROSPECTIVE AND RETROSPECTIVE NARRATIVES IN ENGLISH SCIENTIFIC DISCOURSE	124
Shystovska A.A. THE CONCEPT OF INTERTEXTUALITY AND APPROACHES TO IT	132
Vovchanska S.I. PROFESSIONAL GLOTTODIDACTICS AS A NEW ASPECT OF LSP STUDY	140
REVIEWS	149
ARTICLE REQUIREMENTS	154

Наукове видання

ЗАПИСКИ З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

WRITINGS IN ROMANCE-GERMANIC PHILOLOGY

Випуск 2 (39) 2017

Записки з романо-германської філології / [ред. І.М. Колегаєва] // Одеський національний університет імені І.І. Мечникова: ф-т романо-германської філології. - Вип. 2 (39). - Одеса: КП ОМД, 2017. - 161 с.

Українською, російською, англійською, німецькою, іспанською мовами

Затверджено до друку вченою радою Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
(Протокол № 3 від 28.11. 2017 р.)

Адреса редколегії:
65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26
Одеський національний університет, факультет РГФ, кімн. 109

*Коректор
Макет*

*Красницький В.І.
Банчик Д.В.*

Підписано до друку 30.11.2017 р.
Формат 70х108/16. Гарнітура Arial.
Папір офсет. Друк офсет. Ум. друк. арк.14,17
Зам. 857. Тираж 300 прим.

Видавництво КП ОМД (свід. ДК № 774 від 17.01.2002 р.)
Надруковано в КП «Одеська міська друкарня»
65012, Одеса, вул. Пантелеймонівська, 17